

RECHTSKUNDIG WEEKBLAD

REDACTIE : RIDDER RENE VICTOR, HOOFDREDACTEUR

E. BOONEN, C. CAENEPEEL

REDACTIEADRES : PROF. MR. RIDDER RENE VICTOR, BRITSELEI 40, 2000 ANTWERPEN

MACHTSAFWENDING

Machtsafwending is een, vooral voor de Raad van State, vaak, maar meestal zonder succes aangewend middel.

De vanzelfsprekendheid waarmee de benadeelde haar veronderstelt, staat in rechtstreekse verhouding tot het gemak waarmee de overheid haar verbergt. De eerste doet het middel zoeken waar het niet is, het tweede maakt het onaantoonbaar waar het wel is. Het een en het ander moge een reden zijn om zowel het wezen als de bewijsbaarheid van de machtsafwending even van dichterbij te bekijken. Indien men aanneemt dat een juridisch middel in wezen bewijsbaar moet zijn — anders is het geen middel — zijn beide trouwens niet te scheiden.

I. Machtsafwending als begrip en als middel

1. Rechtspraak en rechtsleer¹

In de rechtspraak van de Raad van State wordt het begrip machtsafwending, dat een specifieke vorm van onwettigheid uitmaakt², als een zelfstandig begrip behandeld.

Artikel 14 van de gecoördineerde wetten op de R.v.S. vermeldt het inderdaad als een zelfstandig vernietigingsmotief. In de justitiële rechtspraak daarentegen figureert het als een vorm van machtsmisbruik³ (niet te verwarren met het begrip rechtsmisbruik), of van machtsverschrijding⁴. Beide laatstgenoemde begrippen worden in

deze rechtspraak overigens toegepast op onrechtmatig optreden, niet alleen van de administratieve overheid, maar ook van het gerecht⁵ en zelfs van privé-organen, zoals die van vennootschappen⁶.

Wij beperken ons in dit artikel tot de machtsafwending, gepleegd door administratieve overheden.

Steunend zowel op de rechtspraak⁷ als op de rechtsleer⁸ kan men dit begrip definiëren als een optreden, waarin een

⁵ Cass., 26 jan. 1967, *Pas.*, 1967, I, 645; Hof Brussel, 19 feb. 1969, *J.T.*, 1969, 241.

⁶ Kh. Verviers, 10 juni 1964, *Jur. Liège*, 1964-65, 168, *Rev. prat. soc.*, 1964, 28; vgl. Kh. Brussel, 27 juni 1973, *Rev. prat. soc.*, 1974, 164.

⁷ Cass., 13 en 19 okt. 1965 voormeld; Vred. Ekeren, 7 juli 1959, *R.W.*, 1959-60, 1282; R.v.S., arresten Verbeeck nr. 9864 van 8 feb. 1963; Belboom nr. 10.093 van 20 juni 1963; Dobkowski e.a., nr. 10.943 van 18 dec. 1964, verslag en advies van het auditoraat in *R.J.D.A.*, 1965, 49; Hautem, nr. 11.036, Colson en Decocq nr. 11.037 en Schoonheydt e.a., nr. 11.038 van 12 feb. 1965; Neuville nr. 11.169 van 8 april 1965; Ndeshyo nr. 11.680 en Tshilenge nr. 11.681 van 4 maart 1966; Portzenheim nr. 11.745 van 1 april 1966; Pettiaux nr. 12.075 van 25 nov. 1966; Coöp. vennootschap «Pharmacie de la Croix de Fer» nr. 12.339 van 21 april 1967; Van Dijk nr. 12.394 van 16 mei 1967; v.z.w. Nat. Belg. Fed. van baanvervoerders e.a. nr. 12.447 van 9 juni 1967; Mertens nr. 12.831 van 20 feb. 1968; Istasse e.a. nr. 12.855 van 1 maart 1968; Lenaerts nr. 13.122 van 25 juli 1968; Gerard nr. 13.233 en Burquet nr. 13.234 van 22 nov. 1968; v.z.w. De Patroons Verversuistomers van België nr. 13.459 van 21 maart 1969; N.V. Arboroute nr. 13.511 van 22 april 1969; Gendarme nr. 13.627 van 13 juni 1969; Lissens nr. 13.738 van 14 okt. 1969; Cuypers nr. 16.338 van 2 april 1974; Martens en Kenis nr. 16.428 van 21 mei 1974; N.V. Modern Asfalt nr. 16.466 van 11 juni 1974; v.z.w. Fed. der chemische nijverheid van België nr. 16.490 van 21 juni 1974; De Loecker nr. 17.492 van 10 maart 1976; Vandecandelaere nr. 18.381 van 12 juli 1977; Rb. Kortrijk 11 okt. 1962 voormeld.

⁸ F. DEBAEDTS, o.c., nr. 1, en noot onder Hof Gent, 21 juni 1957, *R.W.*, 1963-64, 876; J. DELVA, «Het rechtstreeks bestrijden van overheidsdaden voor de burgerlijke rechtscolleges», *T.P.R.*, 1967, 449, B.; C. CAMBIER, *La censure de l'excès de pouvoir par le Conseil d'Etat*, 1956, blz. 238; J. HOFFLER, «L'annulation pour détournement de pouvoir», *Rev. de l'Admin.*, 1954, 101; P. ORIANNE, «Abus de droit et détournement de pouvoir», *Ann. dr. et sc. pol.*, 1961, 199.

¹ Wij beperken ons, wat de in dit artikel verwerkte rechtspraak betreft, tot die van de R.v.S. van na 1958 en tot de justitiële rechtspraak na 1955. Van de oudere rechtspraak vindt men volledige overzichten, wat de R.v.S. betreft, in J. SAROT, *Rép. des arrêts et avis du C.E.*, 1962, blz. 262 e.v. en wat de justitiële rechtspraak aangaat in F. DEBAEDTS, *Machtsafwending*, A.P.R., nr. 101 e.v. Aangezien de machtsafwending meestal zonder succes wordt aangewend, bevat deze rechtspraak voor het grootste deel louter theoretische uitspraken, d.w.z. dat zij stelt wat in de behandelde gevallen theoretisch een concrete vorm van machtsafwending zou kunnen zijn, maar bij gebrek aan bewijs als zodanig niet wordt aangenomen.

² R.v.S., arrest De Maeyer e.a., nr. 12.583 van 10 okt. 1967.

³ Rb. Kortrijk, 11 okt. 1962, *R.W.*, 1962-63, 1399.

⁴ Cass., 13 en 19 okt. 1965, *Pas.*, 1966, I, 204 en 235.

overheid een haar wettelijk toegekende bevoegdheid aanwendt voor een ander doel dan dat waartoe zij deze bevoegdheid heeft ontvangen.

Het belang dat door de machtsafwending wordt geschonden, kan zijn: het algemeen belang⁹, een goed bestuur¹⁰, het belang van de dienst¹¹, of de goede werking van de dienst¹².

De machtsafwending kan ingegeven zijn door een administratief onbehoorlijk opzet¹³, door onoorbare bedoelingen¹⁴, door bedrieglijke motieven¹⁵, door redenen, die met de dienst niets te maken hebben¹⁶, door de intentie persoonlijke belangen te bevoordelen¹⁷, of omgekeerd door vijandigheid¹⁸ of de intentie de verzoeker te benadelen¹⁹, of hem te straffen wegens het instellen van een annulatieberoep²⁰.

2. Theoretische beschouwingen

Waar hij de juiste grens tussen de machtsoverschrijding en de machtsafwending poogt te bepalen, gaat C. Cambier²¹ uit van een kritiek op de definitie, die Alibert van de machtsafwending geeft als de daad, waarbij een overheid

«use de son pouvoir dans des cas, pour des motifs et dans des desseins autres que ceux en vue desquels ce pouvoir lui a été conféré»²². De onwettigheid van de motieven, schrijft hij, valt onder de controle wegens machtsoverschrijding. Machtsoverschrijding en machtsafwending worden verward wanneer men deze laatste op de antecedenten van de akte betreft. Deze verwarring vindt haar oorsprong in het tegenover elkaar stellen van motief en doel van een akte als twee essentieel onderscheiden elementen, terwijl oorzaak en gevolg, antecedenten en gevolgen evident in nauwe onderlinge relatie staan. Waar het om de interne wettigheid van een akte gaat — wij citeren nog steeds C. Cambier — omvat de controle wegens machtsoverschrijding het onderzoek van de wettigheid van de motieven en van het object van de akte. Wanneer deze laatste uit zichzelf een onwettigheid laten blijken, volstaat dit onderzoek. Pas wanneer het onderzoek van de antecedenten en van het object van de akte de onwettigheid niet aan het licht brengt, is controle wegens machtsafwending noodzakelijk.

Deze bestaat erin aan de hand van de beoogde gevolgen de onwettige oogmerken bloot te leggen.

Met de uitdrukking «antecedenten van de akte» worden hier bedoeld: de toestanden, feiten of gebeurtenissen, die de akte voorafgaan en die de aanleiding tot het nemen van deze laatste hebben gevormd. In deze zin worden zij haar motieven en haar oorzaak genoemd.

Het doel van de akte wordt op haar gevolg betrokken, omdat inderdaad het tweede normaal datgene is, wat het eerste op het oog had. In deze zin kan de auteur stellen, dat de controle van de machtsafwending erin bestaat aan de hand van de beoogde gevolgen de onwettige oogmerken bloot te leggen. Het middel van de machtsafwending zal inderdaad slechts relevant en ontvankelijk zijn in de mate dat de onwettige oogmerken gerealiseerd werden. Maar zoals bij het nemen van een akte de antecedenten van deze laatste niet altijd juist beoordeeld worden en er niet altijd de juiste conclusies uit getrokken worden, zo zijn ook de beoogde gevolgen niet altijd de werkelijk gerealiseerde. Dit laatste verhindert nochtans niet, dat er machtsafwending voorhanden kan zijn.

Indien, zoals C. Cambier schrijft, de controle van de machtsafwending erin bestaat aan de hand van de beoogde gevolgen de onwettige oogmerken bloot te leggen, en aangezien bij het nemen van een akte haar antecedenten niet altijd juist beoordeeld worden en er niet altijd de passende gevolgen uit getrokken worden, zullen deze antecedenten voor de controle van de machtsafwending slechts relevant zijn in de mate dat zij ook in de intentie van de auteur van de akte werkelijk de aanleiding en de basis tot het nemen van deze laatste zijn geweest. Men moet dus onderscheid maken tussen de reële antecedenten van een akte (de toestanden, feiten, gebeurtenissen, zoals ze zich werkelijk hebben voorgedaan), die men haar reële, maar niet noodzakelijk juist beoordeelde motieven kan noemen en de antecedenten, die bij het treffen van de beslissing werkelijk in aanmerking werden genomen, maar die niet noodzakelijk de reële bestaande zijn. Deze laatste zijn de al dan niet uitgedrukte formele motieven van de akte, die er de juridische grondslag van uitmaken²³. Het onderzoek van

⁹ R.v.S., arresten Burstenbinder nr. 11.150 van 31 maart 1965; Simons nr. 11.171 van 8 april 1965; De Ridder nr. 11.667 van 1 maart 1966; Velle nr. 12.754 van 11 jan. 1968; Gonthier nr. 14.552 van 25 feb. 1971; Barbe nr. 15.407 van 30 juni 1972; Jansen nr. 16.208 van 22 jan. 1974.

¹⁰ R.v.S., arresten Clement nr. 13.022 van 13 juni 1968; Theunens nr. 13.168 van 17 okt. 1968.

¹¹ R.v.S., arresten Denolf nr. 10.630 van 22 mei 1964; Berick nr. 10.814 van 8 okt. 1964; Bogaert nr. 11.572 van 21 dec. 1965; Engels nr. 11.874 van 28 april 1966; Deleplanque nr. 12.050 van 28 okt. 1966; Zeppen nr. 12.082 van 1 dec. 1966; Capart nr. 12.204 van 3 feb. 1967; Treutels nr. 12.294 van 17 maart 1967; Priem nr. 12.300 van 22 maart 1967; Ghys nr. 15.190 van 29 feb. 1972; Van Outryve nr. 17.478 van 4 maart 1976; Minet nr. 17.823 van 13 okt. 1976.

¹² R.v.S., arresten Fontaine nr. 10.407 van 31 jan. 1964; Simonet nr. 10.653 van 29 mei 1964; Priem bovenvermeld.

¹³ R.v.S., arresten Sophie nr. 12.197 en 12.198 van 1 feb. 1967; Greeven nr. 12.596 van 13 okt. 1967.

¹⁴ R.v.S., arresten Moulin en De Coninck nr. 11.749 van 6 april 1966; Samain nr. 12.899 van 3 april 1968.

¹⁵ R.v.S., arrest N.V. Trief Beton nr. 9813 van 18 jan. 1963.

¹⁶ R.v.S. arrest Labeau nr. 14.195 van 25 juni 1970.

¹⁷ Hof Gent, 21 juni 1957, R.W., 1962-63, 876, met noot F. DEBAEDTS, R.C.J.B., 1964, 57 met noot A. MAST; R.v.S. arrest Denolf en Simonet bovenvermeld; Vermeulen nr. 11.782 van 28 april 1966; Van Himbeek nr. 12.251 van 1 maart 1967; Treutels en Priem, bovenvermeld; Godelaine e.a. nr. 12.805 van 6 feb. 1968; De Roo nr. 12.878 van 19 maart 1968; Trichon nr. 12.955 van 10 mei 1968; Lenaerts bovenvermeld; Theunens nr. 13.168 van 17 okt. 1968; Karelle nr. 13.330 van 16 jan. 1969; Deffense nr. 14.340 van 5 nov. 1970; Vanneck nr. 14.807 van 15 juni 1971; Geerts nr. 16.157 van 11 dec. 1973; Van Outryve, bovenvermeld; De Cleene e.a. nr. 18.048 van 18 jan. 1977; Lenaerts en Vannespen nr. 18.064 van 25 jan. 1977; Gabriëls en Peeters nr. 19.044 van 7 juni 1968.

¹⁸ R.v.S., arrest D'Haese nr. 10.449 van 18 feb. 1964.

¹⁹ R.v.S., arrest Baekeroodt nr. 11.648 van 16 feb. 1966; Lor nr. 11.813 van 20 mei 1966; Dewil nr. 15.749 van 8 maart 1973; De Cleene e.a. voornoemd; Lenaerts en Vannespen, voornoemd.

²⁰ R.v.S., arrest «De Patroons Ververs-uitstomers van België» v.z.w., nr. 13.459 van 21 maart 1969.

²¹ O.c., blz. 238.

²² *Le contrôle juridictionnel de l'administration*, blz. 236.

²³ Wij maken hier dus niet het klassieke onderscheid tussen formele, d.w.z. in de akte verwoorde, en niet-formele, d.w.z. in

de overeenstemming tussen de reële en de formele motieven van een akte is wat men in het kader van de machtsoverschrijding de controle van haar interne wettigheid noemt. De formeel-juridische motieven van een akte kunnen eventueel als haar onmiddellijke oorzaak beschouwd worden. Haar werkelijke oorzaak ligt echter in de intentie van haar auteur.

Want, aangezien de reële motieven van de akte niet noodzakelijk juist beoordeeld worden, worden zij, ook wanneer dit wel het geval is, slechts de juridisch onontbeerlijke formele motieven door de intentie van de auteur van de akte, die hen precies in en door zijn juiste interpretatie dit karakter verleent. Dat de formele motieven hun oorzaak vinden in de intentie van de auteur van de akte geldt a fortiori, wanneer de reële motieven verkeerd beoordeeld worden, aangezien de eerste dan enkel in de verbeelding van de genoemde auteur bestaan. Terwijl het in de controle van de interne wettigheid gaat om een toetsen van de formele aan de reële motieven van een akte, gaat het in de controle van de machtsafwending om een toetsen van de formele motieven aan het doel van de akte, wat natuurlijk enkel aan de hand van haar reële motieven kan gebeuren.

De kwalificatie, zowel van de reële als van de formele motieven als oorzaak van de akte is inadequaaf, want zowel bij een juiste als bij een onjuiste beoordeling van de reële motieven danken de formele motieven hun juridisch bestaan aan de intentie van de auteur van de akte.

Wij schreven, dat het doel van de akte terecht op haar gevolg betrokken wordt, in zoverre het tweede normaal datgene is wat het eerste op het oog had, en in zoverre het middel van de machtsafwending slechts relevant en ontvankelijk is, wanneer de onwettige oogmerken ook gerealiseerd werden. Wij voegden er echter aan toe dat de beoogde gevolgen niet altijd de werkelijk gerealiseerde zijn, en dat dit niet verhindert dat er toch machtsafwending voorhanden kan zijn. Het is dus eigenlijk niet helemaal juist te stellen dat het middel van de machtsafwending slechts relevant en ontvankelijk is, wanneer de onwettige oogmerken ook gerealiseerd werden. Opdat er machtsafwending voorhanden zij, hoeven de gerealiseerde gevolgen nl. niet noodzakelijk de beoogde te zijn. Machtsafwending kan zich ook voordoen wanneer de handeling, ondanks de niet-realisatie van de beoogde schadelijke gevolgen, andere dergelijke gevolgen met zich brengt. En er kan zelfs machtsafwending zijn, wanneer de schadelijke gevolgen zonder opzet werden teweeggebracht, wanneer de oogmerken dus eigenlijk niet onwettig waren. Verder zal immers blijken, dat er niet enkel een intentionele, maar ook een feitelijke machtsafwending bestaat.

De Raad van State heeft weliswaar in bepaalde gevallen o.m. op grond van zekere gevolgen van de bestreden akte,

de akte niet-verwoorde of feitelijke motieven, maar het onderscheid tussen de formele motieven als die welke de auteur van de akte, al dan niet in deze laatste verwoord en al dan niet aan de reële gegevens van de zaak beantwoordend, bewust tot juridische motieven van de akte genomen heeft, en de reële motieven als die welke de reële gegevens van de zaak uitmaken, ongeacht het antwoord op de vraag of zij door de auteur van de akte in de laatste aangegeven zin ook tot formele motieven van zijn beslissing gemaakt werden.

tot afwezigheid van machtsafwending besloten²⁴. Hiermee werd echter niet alleen geen absoluut principe gesteld²⁵, het gevolg, dat in aanmerking werd genomen, was bovendien totaal bijkomstig t.o.v. het eigenlijke gevolg van de akte en werd overigens een bijkomend bewijs genoemd. I.v.m. de machtsafwending is de gelijkstelling van doel en gevolg van de akte dus evenmin adequaat.

Maar, wanneer men spreekt over de verhouding van doel en gevolg, gaat het eigenlijk niet om de gevolgen van de akte, maar om het gevolg van het doel, dus om de akte zelf.

De verhouding tussen doel en akte omvat i.v.m. de machtsafwending, juist omdat het een verhouding betreft, twee mogelijkheden.

De machtsafwending kan in het doel liggen, of zij kan in de akte liggen. In het eerste geval is zij intentioneel, in het tweede feitelijk. De intentionele machtsafwending bestaat in het nastreven van een onwettig doel. Omdat het doel onwettig is, verbergt het zich. Zijn onwettigheid kan enkel uit de intentie zelf blijken. In de feitelijke machtsafwending wordt geen onwettig doel nagestreefd. De onwettigheid kan dus niet in de intentie liggen. Zij ligt in de akte. Maar of de machtsafwending in de intentie dan wel in de akte ligt, in beide gevallen gaat het om de realisatie van een doel via een wettelijk niet geoorloofd middel. In de intentionele machtsafwending is het doel onwettig.

Ten einde dit onwettig doel te verbergen, wordt gebruik gemaakt van een middel, dat formeel wettig voorkomt, maar dat in werkelijkheid aangetast is door de onwettigheid van het doel dat het moet dienen. In de feitelijke machtsafwending is het doel wettig, maar het middel wettelijk niet geëigend om dit doel te bereiken²⁶.

In elke akte wordt de schakel tussen het nagestreefde doel en het aangewende middel gelegd door de formele motieven van de akte. De formele motieven geven immers de juridische verantwoording van de akte en deze juridische verantwoording bestaat hierin, dat de formele motieven aantonen dat het nagestreefde doel de aanwending van het middel verantwoordt. Natuurlijk kunnen, zoals reeds is gezegd, de formele motieven ook niet aan de reële beantwoorden. De akte wordt dan met machtsoverschrijding genomen. Maar de onwettigheid kan er ook in bestaan dat het nagestreefde doel niet beantwoordt aan wat het volgens de reële motieven zou moeten zijn. Dit is de specifieke vorm van onwettigheid, die men de machtsafwending noemt. In de intentionele machtsafwending geschiedt dit bewust. Daarom worden de formele motieven en ook het aangewend middel hier aan het nage-

²⁴ Het feit dat bij een ontslag wegens beroepsoneerbekwaamheid of een afdanking wegens beroepsongeschiktheid wettelijk een ontslag- of afdankingsvergoeding wordt toegekend, wat bij een afzetting als tuchtmaatregel niet het geval is (arresten Jadoul nr. 12.214 van 10 feb. 1967 en Plumet nr. 12.977 van 24 mei 1968).

²⁵ Vgl. arrest Zeippen, nr. 12.082 van 1 dec. 1966, waar ook de antecedenten van de akte, haar doel en de tekst zelf van het besluit als mogelijke bewijsmiddelen worden vermeld; *Nov., Dr. admin.*, VI, nr. 1635.

²⁶ De intentionele machtsafwending met een onwettig doel, dat niet gerealiseerd wordt, maar die andere onwettigheden tot gevolg heeft, moet met de feitelijke machtsafwending gelijkgesteld worden, aangezien de onwettige intentie ook in dit geval niet determinerend is.

streeft doel aangepast. In de feitelijke machtsafwending geschiedt het onbewust. Daarom gebeurt deze aanpassing niet. De niet-overeenstemming van de formele met de reële motieven, die de interne onwettigheid in het kader van de machtsoverschrijding is, kan natuurlijk alleen uit de eerste blijken. Omdat de feitelijke machtsafwending haar intenties niet verbergt en dus ook het aangewend middel niet aan het nagestreefd doel aanpast, blijkt ook hier de niet-overeenstemming van dit laatste met wat het volgens de reële motieven zou moeten zijn uit de formele motieven en is elke feitelijke machtsafwending, zoals we verder zullen vaststellen, terzelfder tijd een vooraf bewijsbare machtsoverschrijding. En omdat in de intentionele machtsafwending op al deze punten het omgekeerde waar is, blijkt zij niet uit de formele motieven van de akte. Maar dit verhindert niet dat haar onwettigheid bestaat in de niet-overeenstemming van haar, aan het nagestreefd doel aangepaste formele motieven met wat volgens de reële motieven haar doel zou moeten zijn. Alleen blijkt deze niet-overeenstemming niet uit de formele motieven van de akte en kan zij dus enkel door externe elementen aangetoond worden. Terwijl de interne onwettigheid van een akte dus gelegen is in de onderlinge strijdigheid van haar reële en haar formele motieven, bestaat de machtsafwending in de strijdigheid van haar formele motieven met wat volgens haar reële motieven haar doel zou moeten zijn, de machtsafwending te openbaren.

Het kenmerkende van de machtsafwending ligt dus duidelijk in het feit dat de oorzaak van haar onwettigheid in de intentie van haar auteur te zoeken is. Hieruit mag men echter niet besluiten dat het beroep wegens machtsafwending geen objectief beroep zou zijn²⁷. Het is en blijft dit evengoed als het beroep wegens machtsoverschrijding. De onwettigheid van de machtsafwending bestaat erin dat de intentie van de auteur van de akte objectief strijdig is met wat zij volgens de reële gegevens van de zaak zou moeten zijn of, zoals men dit gewoonlijk uitdrukt, dat zij strijdig is met het doel van de wet. Ook de machtsoverschrijding kan gelegen zijn in strijdigheid met het doel van de wet. Maar, of het gaat om strijdigheid met het doel van de wet, dan wel om strijdigheid met een specifieke bepaling van deze laatste, de onwettigheid van de machtsoverschrijding bestaat erin dat de akte als zodanig

en afgezien van de intenties van haar auteur de wet schendt, terwijl bij machtsafwending enkel deze intenties determinerend zijn, reden waarom de onwettigheid hier ook enkel kan liggen in de strijdigheid met het doel van de wet. C. Cambier bestrijdt dus terecht de opvatting van R. Vidal, als zou het onderscheid tussen het beroep wegens machtsoverschrijding en dat wegens machtsafwending overeenstemmen met het onderscheid tussen een beroep wegens «*motifs objectifs*», resp. een beroep wegens «*motifs psychologiques*»²⁸. Dit onderscheid wekt namelijk de valse indruk dat het beroep wegens machtsafwending geen objectief beroep zou zijn. Maar dit onderscheid suggereert wel de juiste gedachte dat de onwettigheid van de machtsafwending op het vlak van de intenties ligt. Want, al kan het in beide soorten beroepen gaan om de «*motieven*» in de zin van intenties, het verschil blijft toch, ook in dit geval, bij de machtsoverschrijding niet de onwettigheid van het motief in de zin van intentie, maar die van de akte of van het motief in de bovenbedoelde formele zin gesanctioneerd wordt, ook al is de tweede een gevolg van de eerste, terwijl het bij machtsafwending uitsluitend om het motief als intentie gaat. Dit laatste is trouwens de reden waarom een formeel volkomen wettige akte toch met machtsafwending genomen kan zijn.

C. Cambier kwalificeert de machtsafwending verder als «*en quelque sorte un vice caché et honteux*»²⁹. Hij verduidelijkt met de nodige nuanceren: «*Mais il y a que le détournement de pouvoir est une fraude à la loi qui, si elle n'implique pas toujours le dol, n'en est pas moins le plus souvent une cause inavouée et inavouable d'abus*».

Op zich genomen zou de term «*honteux*» kunnen doen denken aan een zekere vorm, zoniet van misdadigheid, dan toch van opzettelijke benadeling. Dit is voor de machtsafwending niet onontbeerlijk³⁰. In een bepaald opzicht kan de intentie van de machtsafwending soms zelfs lofwaardig genoemd worden en juist deze mogelijkheid biedt vaak het scherm waarachter minder eerlijke bedoelingen verborgen kunnen worden. Een burgemeester die een woning onbewoonbaar verklaart, in de hoop hierdoor de onteigeningsvergoeding te drukken, kan beweren dat hij een zuinig beheer van de gemeentefinanciën op het oog heeft. Zelfs indien deze intentie bewezen zou worden, zou de machtsafwending waarmee de operatie werd uitgevoerd, er niet minder om zijn. Natuurlijk veronderstelt elke machtsafwending een feitelijke benadeling, anders zou zij, bij gemis aan belang, in een rechtsvordering niet als middel kunnen worden ingeroepen. Ook in het gegeven voorbeeld zou, indien het opzet zou slagen, duidelijke benadeling van de onteigende voorhanden zijn. Maar dit voorbeeld toont ook aan, dat de machtsafwending niet door een intentie van benadeling geconstitueerd wordt. Voldoende is dat zij er een gevolg van is.

Toch hebben wij hierboven beweerd, dat de onwettigheid van de machtsafwending in de intentie van haar auteur te zoeken is. Hoe kan dit, wanneer deze intentie op zich lofwaardig blijkt te zijn? Deze vraag brengt ons bij het eigenlijke wezen van de machtsafwending. Zij bestaat in

²⁷ Hof Just. Eur. Gem., 5 mei 1966, *Rec. jur. C.J.C.E.*, 1966, 150, concl. K. ROEMER; J. LE MASURIER, «*La preuve dans le détournement de pouvoir*», *Rev. dr. publ. & sc. polit.*, 1959, 36.

Deze bewering wordt niet tegengesproken door de vaststelling, die wij verder zullen doen, dat van de intentionele machtsafwending nooit een strikt materieel bewijs voorhanden is en dat de rechter dus op grond van een subjectief oordeel tot haar aanwezigheid moet besluiten. De rechter spreekt dus het subjectief oordeel uit, dat de akte objectief strijdig is met het doel van de wet en hij doet dit natuurlijk op grond van objectieve gegevens.

²⁸ *O.c.*, blz. 240.

²⁹ *O.c.*, blz. 242.

³⁰ C. CAMBIER, *Adm. Lexicon*, tw. «*Aansprakelijkheid van openbare besturen*», nr. 131.

het nastreven van een (op zich wettig of onwettig) doel via een daartoe wettelijk niet geoorloofd middel³¹ en dit op zulke wijze dat een derde daardoor benadeeld wordt (ongeacht het antwoord op de vraag of deze benadeling al dan niet mede in het beoogde doel besloten lag, a fortiori of zij er het enige object van uitmaakte). De onwettigheid ligt dus niet noodzakelijk in het beoogde doel op zich. Zij kan evengoed in het middel liggen. Doch ook in dit geval omhult het middel slechts zijn onwettigheid in het licht van het beoogde doel. Het gaat dus in feite om de intentie, waarmee de auteur van de akte het middel aanwendt. Deze intentie hoeft geen intentie van benadeling te zijn. Wanneer uit de handeling in feite benadeling voortspuit, volstaat het, dat zij niet werd ingegeven door de intentie, die het gebruik van het aangewend middel wettelijk rechtvaardigt. Het gaat dus om een verhouding tussen intentie en middel, waarin de intentie uiteraard determinerend is.

Er blijken dus in werkelijkheid twee soorten machtsafwending te bestaan: ene, die wij intentioneel genoemd hebben en die bewust benadeling op het oog heeft, en een andere, de feitelijke, waarvan de benadeling enkel een niet-beoogd gevolg uitmaakt³².

Dit verklaart de dubbele stroming in de Franse rechtsleer, waarvan de ene de machtsafwending niet, de andere wel koppelt aan het bestaan van een formeel wettige akte³³. Verder zal immers blijken dat dit onderscheid niet alleen verband houdt met het al dan niet subsidiair³⁴, maar ook met het al dan niet intentioneel karakter van de machtsafwending.

Hier manifesteert zich ten volle het objectief karakter van het beroep wegens machtsafwending. Wij betoogden dat dit laatste hierin ligt dat de intentie van de auteur van de met machtsafwending genomen akte objectief strijdig is met het doel van de wet. In de machtsafwending die bewust benadeling op het oog heeft, dient de benadelingsintentie aangetoond te worden. Aangezien deze laatste zich meestal niet in de akte zelf openbaart, moet hiertoe gewoonlijk een beroep gedaan worden op externe elementen. Het probleem bestaat er juist in elementen te vinden, die het bewijs leveren van de aanwezigheid van een benadelingsintentie, die zich vaak tot het uiterste heeft ingespannen om haar aanwezigheid te verbergen.

Wanneer integendeel de machtsafwending niet met een oogmerk van benadeling werd gepleegd, maar zij enkel te vinden is in de aanwending van een wettelijk inadequaat middel om het beoogde doel te bereiken, op zulk een wijze

dat er feitelijke benadeling uit voortspuit, ligt het bewijs van de onwettigheid, zoniet in de akte, dan toch in de verrichting zelf. De akte is immers het instrument waarmee het middel wordt aangewend, en minstens uit de verrichting in haar geheel moet blijken dat deze aanwending niet gericht was op het doel dat haar wettelijk kon rechtvaardigen. In feite speelt de werkelijke intentie van de auteur van de akte hier in de bewijsoverlevering van de machtsafwending geen rol. De afwezigheid van het normaal wettelijk doel, dat de aanwending van het middel moest verantwoorden, volstaat om de onwettigheid aan te tonen. De strijdigheid van de intentie van de auteur van de akte met het doel van de wet wordt in de akte of in de verrichting zelf a contrario, dus op een negatieve en daardoor volkomen objectieve wijze aangetoond.

In feite is dit negatief element in elke machtsafwending aanwezig. Ook het bewust nastreven van benadeling impliceert immers, méér nog dan de louter feitelijke benadeling met een ander doel, dat de rechtvaardigende wettelijke intentie ontbreekt. De aanwending van het middel is hier a priori en dubbel onrechtmatig, want, de formele wettigheid van het middel ten spijt, niet alleen onwettig door het doel, maar ook bewust benadelend. Hier treedt echter de ware betekenis van het subsidiair karakter van de machtsafwending als middel naar voren. Een machtsafwending waarin de strijdigheid van het aangewend middel met het ingeroepen wettelijk doel uit de akte of uit de verrichting zelf blijkt, is meteen een bewezen machtsoverschrijding.

In de mate waarin het bewijs van de machtsoverschrijding volstaat om het doel van een vordering te bereiken, is het bewijs van de machtsafwending overbodig. Dit is juist wat men het subsidiair karakter van de machtsafwending noemt.

Maar wordt met dit alles het middel van de machtsafwending niet totaal overbodig? Wij stelden toch dat de ontstentenis van het rechtvaardigend wettelijk doel in elke machtsafwending ook een machtsoverschrijding inhoudt? Dit klopt. Machtsafwending is trouwens niets anders dan een specifieke vorm van machtsoverschrijding³⁵. Zaak is echter dat het middel van de machtsafwending slechts overbodig en dus subsidiair wordt, wanneer de erin besloten machtsoverschrijding kan worden bewezen zonder dat het bewijs van de machtsafwending zelf geleverd wordt. De eigenlijke verantwoording van het subsidiair karakter van de machtsafwending als middel, ligt immers in het feit dat zij een dieper gaand onderzoek vergt naar de intenties van de auteur van de akte en dus, in tegenstelling tot de machtsoverschrijding, buiten de vaststaande gegevens van de akte of van de verrichting zelf moet treden. Welnu, de machtsoverschrijding, die in elke machtsafwending besloten ligt, kan slechts zonder onderzoek naar de intenties van de auteur van de akte bewezen worden, wanneer zij uit deze laatste of uit de verrichting in haar geheel blijkt. Is dit niet zo, dan wordt het bewijs van de machtsoverschrijding slechts met het bewijs van de machtsafwending zelf geleverd. Het eerste zal zich enkel voordoen wanneer geen bewuste benadeling werd nagestreefd. Want, het geval van de naïeve of verstrooide machtsafwender — wellicht een *contradictio in terminis*³⁶

³¹ Al zal in het geval van een onwettig doel het aangewend middel meestal zeer probaat en ook formeel wettig zijn.

³² Men kan dit onderscheid bv. duidelijk afleiden uit het arrest R.v.S. A.S.B.L. Association des caisses d'allocations familiales en cons. nr. 7806 van 13 april 1960, luidens hetwelk, zelfs indien aangetoond werd dat het K.B. van 10 april 1957 tot wijziging van de gecoördineerde wetten betreffende de kinderbijslag voor loonarbeiders, tot de verdwijning van de vrije kassen kon leiden, hiermee nog niet bewezen zou zijn dat de Koning dit doel voor ogen heeft gehad. De ingeroepen intentionele machtsafwending werd in casu niet bewezen geacht. Maar de woorden «tot de verdwijning van de vrije kassen kon leiden» veronderstellen toch de mogelijkheid van een feitelijke, niet-beoogde machtsafwending.

³³ Nov., o.c., nrs. 1571-1573 en 1576-1577.

³⁴ Ibid., nr. 1573.

³⁵ Nov., o.c., nr. 1611.

³⁶ Maar hij blijkt toch te bestaan; zie Hof Gent, 21 juni 1957 bovenvermeld; R.v.S., arrest Hut nr. 7149 van 18 juni 1959, ver-

— die zijn heimelijke intenties onder woorden brengt of uit het dossier laat blijken buiten beschouwing gelaten, zal wie zoekt te benadelen, deze bedoeling ook met dezelfde zorg trachten te verbergen.

Uiteindelijk ligt het verschil tussen de beide soorten machtsafwending die wij onderscheiden, hierin dat de eerste, die niet bewust benadeling op het oog heeft, een wettig doel nastreeft via een wettelijk niet geëigend middel (en daarbij benadeling veroorzaakt), terwijl de tweede een onwettig doel (de benadeling) zoekt te realiseren onder de dekmantel van een formeel wettig doel, dat ook het aangewend middel formeel wettigt. Ook in de eerste soort machtsafwending gaat het om een akte die formeel wettig is, in zoverre zij noodzakelijk in de bevoegdheid moet liggen van de overheid die haar neemt, anders kan er van machtsafwending geen sprake zijn, aangezien de machtsafwending juist bestaat in het aanwenden van een wettige bevoegdheid voor een onwettig doel. Zij is echter inhoudelijk onwettig precies in zoverre zij een middel aanwendt dat wettelijk niet geëigend is om het gestelde doel te bereiken. De formele wettigheid of onwettigheid van de akte, die het onderscheid vormt tussen de twee bovenvermelde stromingen in de Franse rechtsleer, is dus enkel die welke betrekking heeft op de formele verhouding van het middel tot het doel. Omdat de eerste soort machtsafwending geen benadeling op het oog heeft, verbergt zij haar intentie niet. De formele strijdigheid van middel en doel ligt dus open en bloot. Daarom is deze machtsafwending terzelfder tijd een vooraf bewijsbare machtsoverschrijding. Omgekeerd biedt juist de formele overeenstemming van middel en doel de tweede soort machtsafwending de mogelijkheid haar ware intentie te verbergen.

Hoewel, zoals reeds is gezegd, ook in de eerste soort machtsafwending de onwettigheid van het middel uiteindelijk voortspuit uit zijn niet-geëigend-zijn voor het nagestreefd doel, ligt de onwettigheid hier dus duidelijk in het middel. Daarom, nogmaals, moet zij ook blijken uit de akte of uit de verrichting in haar geheel en is deze machtsafwending ook steeds een vooraf bewijsbare machtsoverschrijding. De onwettigheid van de tweede daarentegen ligt even duidelijk in de intentie.

Daarom wordt het bewijs van de machtsoverschrijding hier slechts geleverd met het bewijs van de machtsafwending zelf. Maar dit verschil is niet meer dan een verschil in de bruikbaarheid van de beide soorten machtsafwending als middel. De eerste is onbruikbaar wanneer het subsidiair karakter van de machtsafwending speelt. Daarom valt zij enkel onder het abstract begrip van de machtsafwending. Hoewel dit laatste natuurlijk ook voor de tweede geldt en zij bruikbaar is wanneer het subsidiair karakter van de machtsafwending niet speelt, is zij als zodanig de machtsafwending als subsidiair middel en is zij als zulk een middel altijd bruikbaar, ook wanneer het subsidiair karakter van de machtsafwending wel speelt.

C. Cambier stelt terecht dat het verhelen van de intentie voor de machtsafwending niet karakteristiek is, aangezien ook de motieven van een akte die niet uitdrukkelijk gemotiveerd moet worden, verborgen kunnen worden ge-

houden³⁷. T.a.v. de machtsafwending als abstract begrip kan men hier omgekeerd nog aan toevoegen dat zij in niets zou worden verminderd door het feit dat zij haar intentie zou expliciteren. Voor de eerste vorm van machtsafwending die wij hebben onderscheiden, die welke geen benadeling op het oog heeft, is dit laatste niet onontbeerlijk hoewel zij, zoals wij aantoonen, ook altijd een vooraf bewijsbare machtsoverschrijding uitmaakt. Zij kan immers, overeenkomstig de argumentatie van C. Cambier, besloten liggen in een akte die niet uitdrukkelijk hoeft gemotiveerd te worden. Zij blijkt dan, zoals wij boven reeds vermeldde, niet uit de akte zelf, maar uit het geheel van de verrichting. Maar met of zonder verplichting tot motivering kan de intentie van de auteur van de akte natuurlijk ook wel geëxpliciteerd worden, wat de vaststelling van de onwettigheid aanzienlijk vergemakkelijkt. In de tweede vorm van machtsafwending zal deze expliciteerbaarheid uitzonderlijk voorkomen, aangezien zij de machtsafwending met een oogmerk van benadeling is en de expliciteerbaarheid hier enkel de daad van de bovenbedoelde naïeve of verstrooide machtsafwender kan zijn. Wanneer deze laatste echter werkelijk zo naïef of verstrooid geweest is, dat hij zijn onwettige intentie in de akte of daarbuiten op enige wijze heeft geëxpliciteerd, verliest deze vorm van machtsafwending meteen zijn karakter van subsidiair middel, aangezien elke geëxpliciteerde machtsafwending noodzakelijk ook een vooraf bewijsbare machtsoverschrijding uitmaakt. Zoals de eerste vorm van machtsafwending is zij dan enkel nog bruikbaar, wanneer het subsidiair karakter van de machtsafwending als middel niet speelt. En hiermee zijn we dan ten volle bij de machtsafwending als middel beland.

II. Machtsafwending als middel

Bepaalde auteurs³⁸ en de rechtspraak van de Raad van State³⁹ beschouwen de machtsafwending inderdaad als een subsidiair middel, d.w.z. als een middel dat door de rechter pas in aanmerking mag worden genomen wanneer alle andere middelen falen. Andere auteurs echter menen dat dit subsidiair karakter niet als absoluut mag worden geponeerd⁴⁰. Wat de beroepen tot nietigverklaring voor de Raad van State betreft, kan dit subsidiair karakter beschouwd worden als een logisch gevolg van de regel, gesteld in art. 91 van de gecoördineerde wetten op de Raad van State, luidens welke de machtsafwending door de algemene vergadering van dit rechtsorgaan moet worden uitgesproken. Het subsidiair karakter van het middel ligt ook enigszins in zijn aard besloten. Zoals hierboven is aangetoond, is de machtsafwending een vorm van onwettigheid, die zich van de andere onderscheidt doordat haar objectieve onwettigheid niet in de akte zelf, maar in de intentie van haar auteur gelegen is. T.o.v. de eventuele onwettigheid van de akte, die op een meer directe en ze-

³⁷ *La censure de l'excès de pouvoir*, blz. 242, art. 3, 2.

³⁸ Zie de verwijzingen in F. DEBAEDTS, o.c., nr. 51; C. CAMBIER, o.c., blz. 241; Nov., o.c., nr. 1622 e.v.

³⁹ Arresten Beumier nr. 7558 van 22 jan. 1960, Van Laeken nr. 17.349 van 23 dec. 1975 en Vandenkerckhove nr. 18.988 van 19 mei 1978.

⁴⁰ F. DEBAEDTS, *ibid.*

kere wijze kan worden vastgesteld, is de eventuele onwettigheid van de intentie van haar auteur een bijkomend element, dat overigens bijkomende problemen van bewijzlevering stelt. Het is dan ook logisch en het ligt in de aard van de dingen dit bijkomend element als bijkomstig en ondergeschikt te beschouwen t.o.v. de meer fundamentele, voorafgaande en gemakkelijker te bewijzen onwettigheid die in de akte zelf ligt. Zoals wij reeds zeiden, betekent het zgn. subsidiair karakter van de machtsafwending tenslotte enkel dat zij als middel overbodig is, wanneer er andere, meer voor de hand liggende en gemakkelijker te bewijzen vernietigingsgronden voorhanden zijn, wat evident is.

Maar aldus gesteld wordt het probleem enkel benaderd vanuit de gezichtshoek van de objectieve wettigheid van de akte en haar intenties.

Dit perspectief, dat het perspectief is van het beroep tot nietigverklaring voor de Raad van State, van de toepassing van art. 107 Grondwet en van de ongeldigverklaring van een onteigeningsprocedure door de justitiële rechter, is echter niet dat van de aansprakelijkheidsvordering voor dezelfde rechter. In deze laatste gaat het immers niet om de objectieve wettigheid van een overheidsakte of haar intenties, maar om een eventuele fout van haar auteur. De machtsafwending, die uiteraard foutief is, blijft als middel natuurlijk overbodig en dus subsidiair, wanneer dezelfde akte aangetast blijkt te zijn door een andere onwettigheid, die ook een fout uitmaakt, of wanneer de fout die de machtsafwending constitueert, ook als een machtsoverschrijding kan worden gekwalificeerd. Zij is echter niet meer overbodig en dus ook niet subsidiair t.a.v. een onwettigheid, die niet als een fout in de zin van art. 1382 B.W. kan worden aangemerkt.

Het al dan niet subsidiair karakter van de machtsafwending wordt dus niet alleen bepaald door haar aard als specifieke vorm van onwettigheid en is derhalve niet absoluut. Het is mede afhankelijk van haar betekenis als middel en deze laatste wordt bepaald door de aard van de vordering. Hoewel de machtsafwending in zich als subsidiair kan worden beschouwd omdat zij een grondiger onderzoek van de zaak vergt en dus overbodig is, wanneer andere middelen het mogelijk maken het doel van de vordering te bereiken, verliest zij dit karakter wanneer deze andere middelen, ondanks hun bewezen gegrondheid, niet de mogelijkheid bieden het genoemde doel te realiseren. Het is zelfs mogelijk dat bij een onwettigverklaring die op basis van andere motieven zou kunnen worden uitgesproken, de onwettigverklaring op basis van de machtsafwending niettemin aan een rechtmatig belang van de verzoeker tegemoetkomt, wanneer nl. alleen de onwettigverklaring op basis van laatstgenoemd motief de grondslag voor een aansprakelijkheidsvordering legt, omdat zij alleen een fout in hoofde van de auteur van de akte bewijst. De machtsafwending als middel kan dus nooit los van het doel van de vordering worden gezien. Het subsidiair karakter van de machtsafwending is een theoretisch principe, afgeleid uit het abstract begrip van de genoemde onwettigheid, maar waarvan de concrete toepasselijkheid in een bepaald geval afhankelijk is van de betekenis en de draagwijdte van de machtsafwending als middel. Dit betekent, zoals reeds is gezegd, dat het principe niet absoluut is.

In de Belgische justitiële rechtspraak blijkt het probleem van het subsidiair karakter van de machtsafwending niet gesteld te worden, ook niet buiten het domein van de aan-

sprakelijkheidsvordering. De machtsafwending wordt gehanteerd als middel tot ongeldigverklaring van onteigeningen in gevallen, waar duidelijk machtsoverschrijding voorhanden is⁴¹.

Voor de gewone rechtbanken, waar de toepassing van het middel van de machtsafwending niet aan een speciale procedure onderworpen is zoals voor de Raad van State, zijn beide middelen in feite evenwaardig.

Een bepaalde rechtspraak en rechtsleer beweren dat het middel van de machtsafwending niet ontvankelijk is wanneer de overheid gehandeld heeft krachtens een gebonden bevoegdheid of, ruimer gesteld, telkens als wettige motieven de handeling dragen; evenzo dat de machtsafwending niet in aanmerking kan worden genomen wanneer het ongeoorloofd doel niet het enige doel van de handeling was⁴².

Wat de twee eerste punten betreft, wil het mij voorkomen dat, indien men deze twee excepties van niet-ontvankelijkheid wil noemen, zij in elk geval betrekking hebben op de grond van de zaak.

Ook een gebonden bevoegdheid en ook wettige motieven kunnen van hun doel worden afgewend. De beide genoemde excepties stellen dat in deze gevallen de machtsafwending niet in aanmerking kan worden genomen. Dit veronderstelt echter dat vooraf uitgemaakt is dat het werkelijk om een gebonden bevoegdheid gaat of dat werkelijk wettige motieven voorhanden zijn. Het gaat dus veeleer om een irrelevant verklaren van de machtsafwending naar de grond, dan om een kwestie van ontvankelijkheid.

Dit stemt overeen met het boven besproken subsidiair karakter van de machtsafwending, dat eveneens een «niet-ontvankelijkheid» naar de grond uitmaakt, die door de rechter moet worden beoordeeld en de verzoeker niet belet het middel aan te wenden. Met dit verschil dat, voor zover uitgemaakt is dat het werkelijk om een gebonden bevoegdheid gaat of dat er werkelijk wettige motieven voorhanden zijn, de genoemde excepties regels stellen waardoor de machtsafwending naar de grond a priori irrelevant wordt verklaard, vallen zij eigenlijk samen met de derde boven geciteerde exceptie, luidens welke de machtsafwending niet in aanmerking kan worden genomen, wanneer het ongeoorloofd doel niet het enige doel van de handeling was. Het zoëven bedoeld verschil komt eigenlijk hierop neer dat de eventuele andere intenties van de overheid in de twee eerste gevallen niet, in het derde geval wel moeten worden onderzocht.

Zowel bij het subsidiair karakter van de machtsafwending als bij de drie besproken excepties gaat het tenslotte om een kwestie van bewijs: het subsidiair karakter van de machtsafwending verklaart deze laatste irrelevant, want overbodig, wanneer andere onwettigheden bewezen zijn; de twee eerste excepties verklaren haar zonder meer irrelevant wanneer bewezen is dat het om een gebonden bevoegdheid gaat of dat andere wettige motieven voorhanden zijn; de derde exceptie verklaart haar irrelevant wanneer bewezen is dat zij niet de enige intentie van de overheid heeft uitgemaakt.

⁴¹ Hof Gent, 21 juni 1957, bovenvermeld; Vred. Ekeren, 7 juli 1959, R.W., 1959-60, 1282.

⁴² Zie de verwijzingen bij DEBAEDTS, o.c., nrs. 52-53; J. HOEFFLER, l.c.

Zoëven hebben wij aangestipt dat luidens een bepaalde rechtspraak en rechtsleer de machtsafwending niet in aanmerking kan worden genomen wanneer het ongeoorloofd doel niet het enige doel van de handeling was. Bepaalde auteurs nuanceren het aldus gestelde principe in deze zin, dat naar hun oordeel de machtsafwending in aanmerking kan worden genomen, niet alleen wanneer zij de enige intentie van de handeling uitmaakt, maar ook wanneer zij er de determinerende intentie van is⁴³. Dit standpunt houdt rekening met de realiteit dat een overheidshandeling aan meer dan één intentie kan beantwoorden. Het kan op het eerste gezicht logisch en juridisch verantwoord lijken te stellen dat een dergelijke handeling, die naast een zelfs bewezen machtsafwending ook door wettige motieven of intenties gedragen wordt, niet onwettig kan worden verklaard. De vraag is echter of een dergelijk principe in zijn absoluteitheid niet de functie van de handeling buiten beschouwing laat.

Kan een met machtsafwending genomen maatregel, hij moge dan mede door andere wettige motieven of intenties gedragen worden, wettig verklaard worden wanneer de machtsafwending de determinerende intentie blijkt te zijn en de maatregel zelf niet vereist was door de noodwendigheden van de dienst, of, algemener gesteld, niet wettelijk noodzakelijk was? Het negatief antwoord op deze vraag wordt m.i. niet tegengesproken door het bekende arrest Lafontaine nr. 2957 van 3 dec. 1953 van de Raad van State⁴⁴, luidens hetwelk bij een benoeming waarbij politieke en syndicale invloeden hebben gespeeld, de machtsafwending pas dan bewezen wordt wanneer aangetoond wordt dat de overheid zich *enkel* door beschouwingen, vreemd aan de dienst, heeft laten leiden.

Wanneer een eventueel onwettige intentie geplaatst wordt tegenover de mogelijke afwezigheid van deze intentie, gaat het niet om een afwegen van het relatieve belang van verschillende intenties, zoals bij het bepalen van een determinerende intentie toch vereist is, maar om het bevestigen of het ontkennen van de eventueel onwettige intentie, dus eenvoudig om het bewijs van deze laatste. In een directe en zuivere tegenstelling van een onwettige intentie en haar negatie, kan de machtsafwending inderdaad alleen bewezen worden wanneer enkel de onwettige intentie beslissend (men kan even goed zeggen: determinerend) was. De nogal absoluut klinkende formulering ten spijt, zegt het arrest uiteindelijk alleen dat de machtsafwending niet bewezen is.

In de onderzochte rechtspraak kan hetzelfde gezegd worden van het arrest college van burgemeester en schepenen van de gemeente Aubange⁴⁵, dat t.a.v. de verzoeker, die had ingeroepen dat een machtiging tot het afschaffen van een overweg verleend was om particuliere

belangen te dienen, beslist dat de bewezen bedoeling om de veiligheid van de weggebruikers te beschermen volstaat om de machtiging te wettigen. Evenzo van de arresten Leloup⁴⁶ en Mathy⁴⁷, die de machtsafwending verwerpen, het eerste omdat de bestreden benoeming, gelet op de wetenschappelijke titels van alle kandidaten, kon worden verantwoord zonder dat de keuze *uitsluitend* door andere overwegingen dan het belang van de dienst was ingegeven; het tweede omdat niet bewezen was dat tot de instandhouding van een buurtweg beslist was *alleen* om de belangen van een bepaalde persoon te dienen. De arresten die een wettige algemene maatregel geldig verklaren ondanks het feit dat hij ook particuliere belangen kan dienen (het belang van de aangelanden bij de uitvoering van werken⁴⁸; het belang van de eigenaar van een bedrijf bij de wijziging van een B.P.A.⁴⁹) identificeren weliswaar het particulier met het algemeen belang, maar door ook de mogelijkheid en de geldigheid van het eerste te aanvaarden, voeren zij reeds een differentiatie en meteen een hiërarchie tussen verschillende mogelijke intenties in. Hetzelfde geschiedt wanneer gesteld wordt dat een algemeen en in het algemeen belang genomen reglement niet fout wordt door het feit dat het bepaalde particuliere belangen schaadt⁵⁰. Maar de uitspraak dat een wettige tuchtstraf niet met machtsafwending is genomen omdat rekening werd gehouden met de financiële gevolgen die uit het gemis aan tuchtstraf zouden voortspruiten⁵¹, houdt een duidelijk ondergeschikt-verklaren van de tweede aan de eerste intentie in. En dat nevenargumenten niet determinerend zijn, wordt met zoveel woorden bevestigd in het arrest Bruwier⁵². De rechtspraak van de Raad van State blijkt dus wel voor nuancering open te staan.

Maar, zoals bij het subsidiair karakter van de machtsafwending het geval was, wordt met dit alles ook hier het probleem enkel vanuit de gezichtshoek van de wettigheid van de bestreden handeling benaderd.

C. Cambier⁵³ signaleert in dit verband een zekere tegenstelling tussen de administratiefrechtelijke en de justitiële rechtspraak en verwijst hierbij naar een arrest van het Hof van Cassatie van 13 nov. 1953⁵⁴. Volgens dit arrest, dat betrekking heeft op de geldigheid van schenkingen en legaten, volstaat bij veelheid van intenties de aanwezigheid van een determinerende wettige intentie naast een andere determinerende onwettige intentie niet om een vrijgevigheid geldig te verklaren. Dit arrest heeft weliswaar geen betrekking op een overheidsoptreden en betreft dus geen geval van machtsafwending, in de zin waarin deze term hier gebruikt wordt, maar het stelt toch een principe i.v.m. de wettigheid van handelingen in zover deze bepaald wordt door hun intenties. En als zodanig is het strijdig met de boven geformuleerde regel volgens welke een overheidsoptreden dat door een machtsafwending is aangetast,

⁴³ DEBAEDTS, o.c., nr. 53; *Nov.*, l.c., nrs. 1607 en 1616-1618; de Franse Conseil d'Etat hanteert het middel van het determinerend motief ook i.v.m. de vernietiging wegens machtsafwending; zie A. GANDOLFI, «Les motifs déterminants dans le recours pour excès de pouvoir», *J.C.P.*, 1964, Doctrine, nr. 1835. Zie voor de rechtspraak van de Belgische Raad van State: *Nov.*, l.c., nr. 1507 e.v.

⁴⁴ *T.B.P.*, 1954, 148, met noot P. Berckx; zie ook J. HOFFLER, l.c.

⁴⁵ Nr. 16.394 van 2 mei 1974.

⁴⁶ Nr. 8.649 van 8 juni 1961.

⁴⁷ Nr. 18.955 van 3 mei 1978.

⁴⁸ Arrest De Ridder nr. 11.667 van 1 maart 1966.

⁴⁹ Arrest Bonnevie nr. 16.971 van 15 april 1975.

⁵⁰ Hof Brussel, 9 juni 1967, *J.T.*, 1968, 98.

⁵¹ R.v.S., arrest Meulemeester nr. 7082 van 19 mei 1959.

⁵² Nr. 11.780 van 28 april 1966.

⁵³ O.c., blz. 243.

⁵⁴ *J.T.*, 1954, 167, met noot R. Spilman; *R.C.J.B.*, 1954, 6, met noot J. Dabin; *Pas.*, 1954, I, 190, met noot R.H.

gelegaliseerd wordt door de aanwezigheid van andere wettige motieven of intenties, althans wanneer de onwettige intentie niet determinerend is en dit overheidsop treden als wettelijk noodzakelijk kan worden beschouwd. T.a.v. de wettigheid biedt de wettelijke noodzaak de administratieve handeling een verantwoording, die voor de vrije privaatrechtelijke daad ontbreekt. Maar zelfs t.a.v. de administratieve handeling verhindert deze wettelijke verantwoording niet, dat de machtsafwending een fout kan uitmaken en dat deze laatste de basis kan vormen voor een aansprakelijkheidsvordering. Dit kan m.i. zelfs niet a priori worden uitgesloten voor een administratieve handeling, waarin de machtsafwending, zoals de onwettige intentie in de boven besproken vrijgevigheid, naast de wettige motieven en/of intenties niet de enige determinerende maar slechts een evenwaardige, mededeterminerende factor uitmaakt. Want zelfs wanneer een dergelijke handeling aan een wettelijke noodzaak blijkt te beantwoorden, kunnen er soms andere wettige wegen openliggen, om het wettelijk doel te bereiken.

III. Vormen van machtsafwending

Boven menen wij aangetoond te hebben dat de machtsafwending in de intentie van de auteur van de betwiste akte ligt. Bij de bewust benadelende machtsafwending is dit duidelijk. Bij de niet-bewust benadelende is de intentie weliswaar geen intentie tot benadeling en dus ook niet tot machtsafwending, maar, hoewel het beoogde doel in zich volkomen wettig kan zijn, is het niettemin onwettig t.a.v. het aangewend middel, omdat het de aanwending van dit middel niet rechtvaardigt, en als onjuist motief tot aanwending van het middel is de intentie ook oorzaak van de ongewilde machtsafwending die door de aanwending van het middel werd veroorzaakt. De machtsafwending wordt hier niet als zodanig gezocht, zij wordt veroorzaakt door een doel dat onwettig is t.a.v. het aangewend middel.

Wij hebben dus onderscheid gemaakt tussen twee soorten handelingen of gedragingen: een die bewust en intentioneel benadelend is en een andere, die dit louter feitelijk is. Bij de eerste — die men machtsafwending in de engere zin kan noemen en die overeenstemt met het begrip machtsafwending, zoals het door de Raad van State wordt gehanteerd — ligt de onwettigheid in de intentie, die zij door de aanwending van een formeel wettig middel tracht te verbergen en die dus enkel door externe elementen kan worden bewezen. Hoewel, zoals is gezegd, ook de onwettigheid van de tweede uiteindelijk door de intentie bepaald wordt, ligt zij niettemin in het middel en blijkt zij dus uit de akte of uit de verrichting in haar geheel. Daarom is deze tweede soort machtsafwending ook altijd een vooraf bewijsbare machtsafwending.

Er bestaan dus, ook wat het bewijs van de machtsafwending betreft, twee soorten handelingen en gedragingen: een die geen benadeling op het oog heeft, waarvan de onwettigheid in het middel ligt en die dus uit zichzelf het bewijs van haar onwettigheid levert (dat het middel met het beoogde doel werd aangewend, blijkt uit de akte of uit de verrichting; het volstaat dit feit te constateren en er de conclusie uit te trekken) en een tweede waarvan, omdat haar onwettigheid in een verborgen intentie ligt, het bewijs slechts geleverd wordt door het bewijs én van de onwettigheid én van het bestaan van de intentie.

1. *Handelingen en gedragingen, die uit zichzelf het bewijs van de machtsafwending leveren — Niet-intentionele of feitelijke machtsafwending*

In de onderzochte rechtspraak vindt men de volgende gevallen van machtsafwending zonder oogmerk van benadeling:

— het scheppen van nieuwe motieven tot weigering of intrekking van machtigingen, wanneer een K.B. de minister slechts toestaat de documenten en rechtvaardigingsstukken te bepalen die vereist zijn om die machtigingen te verkrijgen⁵⁵;

— het onteigenen bij hoogdringendheid van goederen waarop de werken reeds uitgevoerd zijn⁵⁶;

— het heffen van ongelijke belastingaanslagen op auto-kerkhoven naar gelang van de afstand van de openbare weg teneinde de van op de openbare weg zichtbare auto-kerkhoven te doen verdwijnen⁵⁷;

— het verbieden door een kustgemeente van de uitvoering van werken gedurende een bepaalde periode van het jaar met het oog op de bevordering van het toerisme⁵⁸;

— het verbieden aan een opticien reclame te maken wegens de meeruitgaven, die dit voor het RIZIV zou meebrengen⁵⁹.

In de drie laatste gevallen werd vernietigd wegens machtsafwending. De machtsafwending werd overigens niet ingeroepen. De eerste twee zijn duidelijke gevallen van machtsafwending, die terzelfder tijd een machtsafwending uitmaken. Zij bevestigen dat de gewone rechtbanken de machtsafwending niet als een subsidiair middel behandelen. Al deze gevallen samen tonen aan dat een machtsafwending zonder oogmerk van benadeling terzelfder tijd een vooraf bewijsbare machtsafwending is.

2. *Machtsafwending die enkel door externe elementen bewezen wordt*⁶⁰ — *Intentionele machtsafwending*

Zoals boven is vermeld, impliceert het bewijs van de intentionele machtsafwending, omdat haar onwettigheid in een verborgen intentie ligt, het dubbel bewijs én van de onwettigheid én van het bestaan van de intentie.

Intenties zijn pas dan juridisch relevant, wanneer zij blijken uit handelingen of gedragingen. Het bewijs van een intentie tot machtsafwending valt dus samen met het be-

⁵⁵ Kh. Marche, 14 juli 1975, *Rev. région. dr.*, 1976, 54, met noot E. CEREXHE.

⁵⁶ Vred. Ekeren, 7 juli 1959, *R.W.*, 1959-60, 1282; vgl. zonder uitdrukkelijk gebruik van het middel van de machtsafwending: Vred. Ukkel, 22 juni 1956, *J.T.*, 1956, 480; Vred. Boom, 9 nov. 1960, *J.T.*, 1961, 261; Vred. Doornik, 20 dec. 1961, *J.T.*, 1962, 441; Rb. Veurne, 14 feb. 1980, *R.W.*, 1980-81, 1333.

⁵⁷ R.v.S., arrest Lemmens nr. 10.675 van 9 juni 1964, noot in *Rev. Comm.*, 1964, 269.

⁵⁸ R.v.S., arrest Cools e.a. nr. 11.000 van 2 feb. 1965, verslag van het auditoraat en noot M.D. in *De Gemeente*, 1967, 445.

⁵⁹ R.v.S., arresten Van Goethem nr. 17.668 van 21 mei 1976; Eniquin nr. 17956, Conradt nr. 17957, Devillers nr. 17.958, Pasini nr. 17.959 en Beckers nr. 17.960 van 26 nov. 1976.

⁶⁰ Met externe elementen bedoelen wij die welke niet blijken uit de akte zelf of uit de verrichting die uitsluitend in de bestreden akte haar beslag heeft gekregen. Voorafgaande verrichtingen, ook die welke met de bestreden verrichting verband houden, beschouwen wij als externe elementen.

wijs van het feit dat een bepaalde handeling of gedraging een dergelijke intentie doet blijken. Rijst dus vooreerst de theoretische vraag welke handelingen of gedragingen dit inderdaad doen. Op deze theoretische vraag blijkt geen ernstig theoretisch antwoord mogelijk, tenzij een louter abstract, dat neerkomt op de definitie van de machtsafwending zelf, omdat intenties uiteraard zo verscheiden zijn als de zinnen die haar bedenken, en de handelingen of gedragingen die haar manifesteren. Wat men echter wel kan is handelingen en gedragingen in twee categorieën indelen, naargelang zij in zich de mogelijkheid van een intentie tot machtsafwending insluiten of niet insluiten. Ook dit blijft een theoretische indeling, aangezien het enkel gaat om de mogelijkheid of de onmogelijkheid van het bestaan van een intentie tot machtsafwending en het bewijs van de reële aanwezigheid van deze intentie in een bepaald geval een tweede probleem stelt, dat verder ter sprake komt.

a) Handelingen en gedragingen, die in zich de intentie tot machtsafwending niet insluiten

Het gaat om handelingen en gedragingen die, hoewel zij gepaard kunnen gaan met een op het eerste gezicht bevredemde omstandigheid of coincidentie of zelfs met een uitgesproken abnormaliteit, toch in zich wettig blijken te zijn. Voor deze handelingen en gedragingen kan het bewijs van een eventuele intentie tot machtsafwending dus enkel door externe elementen geleverd worden.

Wij noteerden in de onderzochte rechtspraak:

1° algemeen:

— het ongelijk behandelen van personen, die in een zelfde onwettige toestand verkeren (wanneer geen persoonlijke reden wordt aangewezen, waaruit blijkt, dat tegen de verzoeker met een te verregaande strengheid is opgetreden)⁶¹;

— de toepassing van een onduidelijk reglement volgens de redelijke en wettelijk enig mogelijke interpretatie⁶²; het nader vaststellen van de draagwijdte van een verordeningbepaling, zelfs wanneer er omtrent deze draagwijdte een geschil bestaat⁶³; de herziening van vroegere unitaire regelingen en uitvoeringsbeslissingen ingevolge de splitsing van de radio-omroep in twee onafhankelijke omroepen volgens het beginsel van de cultuurautonomie⁶⁴;

— de gedeeltelijke wijziging van de affectatie van een leraar, volgend op een door hem bij de Raad van State ingesteld annulatieberoep⁶⁵;

— het op wettige wijze opnieuw nemen van een maatregel, die door de Raad van State was vernietigd, omdat hij op een onwettige basis berustte⁶⁶;

2° inzake openbare ambtenaren:

Wat de vaststelling van de kaders betreft:

— het vaststellen van een gedeeltelijk fictief kader t.o.v. de ambtenaren (brengt uit zichzelf hun kansen op bevordering niet in het gedrang)⁶⁷.

⁶¹ R.v.S., arrest Delville nr. 9168 van 9 feb. 1962.

⁶² R.v.S., arrest Mansire nr. 13.249 van 28 nov. 1968.

⁶³ R.v.S., arrest v.z.w. Nat. Conf. Bouwbedrijf e.a. nr. 7.298 van 16 okt. 1959.

⁶⁴ R.v.S., arrest Moulin en De Coninck nr. 11.749 van 6 april 1966.

⁶⁵ R.v.S., arrest Sophie nr. 12.198 van 1 feb. 1967.

⁶⁶ R.v.S., arrest Sabbe e.a. nr. 15.629 van 18 dec. 1972.

⁶⁷ R.v.S., arrest Naaykens nr. 12.500 van 29 juni 1967.

Wat benoemingen en bevorderingen betreft:

— een fictieve benoeming (is een machtsoverschrijding, geen machtsafwending)⁶⁸;

— het vaststellen van een afwijkend leeftijdsvereiste bij een indiensttreding⁶⁹; een benoemingsvereiste (diploma) t.a.v. een kandidaat die aan strengere vereisten voldoet⁷⁰; het stellen van een benoemingsvereiste waaraan slechts één kandidaat voldoet⁷¹; het verruimen van de benoemingsvoorwaarden⁷²; het stellen van een ongewoon streng anciënniteitsvereiste voor een bevordering (inzonderheid wanneer slechts één personeelslid aan dit vereiste voldoet — doet een vermoeden van machtsafwending ontstaan, wanneer het vereiste nodig is om de bevordering van het personeelslid mogelijk te maken)⁷³;

— het zorgen voor een politiek en ideologisch evenwicht bij de benoeming van topambtenaren in instellingen waar de overheid bij het vervullen van haar cultuurtaak niet een louter permissieve rol kan spelen, maar actief en positief moet ingrijpen (B.R.T.)⁷⁴; het nastreven van de pariteit tussen de taalrollen, waar de wet een passend evenwicht voorschrijft⁷⁵; de eis tot een bepaalde taalrol te behoren, wanneer een niet-onbekwaam ambtenaar benoemd wordt en het taalevenwicht niet verbroken wordt⁷⁶; het inzetten van een bevorderingsprocedure kort vóór het vacant worden van de betrekking⁷⁷; het toepassen van een andere procedure (de wettige) na de vernietiging van een benoeming⁷⁸; het beoordelen van de nakoming van andere benoemingsvereisten dan de leeftijd op het ogenblik van de vergelijking van de aanspraken⁷⁹; het evenredig verhogen van de examenpunten van alle kandidaten⁸⁰; ingevolge een signalement «slecht» de deelneming aan een bevorderingsexamen voor onbestaande houden⁸¹; een kandidaat bevorderen in het ambt, waarmee hij reeds was belast⁸²; het benoemen door de minister van financiën van een lid van zijn kabinet in een vereffeningscomité⁸³; het vervangen van een ambtenaar met een bepaalde opinie door een andere met een andere opinie⁸⁴.

Wat de beoordeling betreft:

— de ongunstige beoordeling van een bij ambtsontheffing ter beschikking gesteld schoolhoofd⁸⁵.

Wat de overplaatsing betreft:

⁶⁸ R.v.S., arrest Bergilez en Lheureux nr. 8760 van 13 juli 1961, advies van het auditorsaat in R.J.D.A., 1962, 47, en J.T., 1962, 455.

⁶⁹ R.v.S., arrest Priem nr. 12.300 van 22 maart 1967.

⁷⁰ R.v.S., arrest Van Meel nr. 8388 van 24 jan. 1961.

⁷¹ R.v.S., arrest Verhasselt nr. 9700 van 13 nov. 1962.

⁷² R.v.S., arrest Blicke nr. 9763 van 4 dec. 1962.

⁷³ R.v.S., arrest Verhasselt nr. 9700 van 13 nov. 1962.

⁷⁴ R.v.S., arrest Lenaerts nr. 13.122 van 25 juli 1968.

⁷⁵ R.v.S., arrest Papy nr. 9296 van 6 april 1962.

⁷⁶ R.v.S., arrest Karelle nr. 13.330 van 16 jan. 1969.

⁷⁷ R.v.S., arrest Godelaine e.a. nr. 12.805 van 6 feb. 1968.

⁷⁸ R.v.S., arrest Wertz nr. 7674 van 4 maart 1960.

⁷⁹ R.v.S., arrest Pire nr. 16.299 van 14 maart 1974.

⁸⁰ R.v.S., arrest Priem nr. 12.300 van 22 maart 1967.

⁸¹ R.v.S., arrest Heuchamps nr. 7271 van 9 okt. 1959.

⁸² R.v.S., arrest Couck nr. 9473 van 26 juni 1962.

⁸³ R.v.S., arrest Mabilie nr. 9088 van 11 jan. 1962.

⁸⁴ R.v.S., arrest Roch nr. 9639 van 19 okt. 1962.

⁸⁵ R.v.S., arrest De Cock nr. 12970 van 21 mei 1968.

— de overplaatsing van een personeelslid naar een ander departement, gevolgd door een latere bevordering⁸⁶.

Wat het vervroegd verlof betreft:

— het met vervroegd verlof sturen van een koloniaal ambtenaar wegens een gespannen verhouding met zijn overste⁸⁷.

3° inzake economie:

— letten op de belangen van de steenkolenrijverheid bij het uitvaardigen van ministeriële besluiten betreffende de bevoorrading van het land (de bevoegdheid is wettelijk niet beperkt tot de verzorging van de voor het leven van de natie onmisbare bevoorrading in eet- en koopwaren)⁸⁸.

4° inzake huisvesting:

— de onbewoonbaarverklaring van een woning daags vóór haar openbare verkoop⁸⁹; het gelijktijdig onbewoonbaar verklaren van een oud huis en het uitvoeren van verbeteringswerken aan de straat⁹⁰; een onbewoonbaarverklaring om de aankoop- of onteigeningsprijs te drukken (de rechter is hierdoor niet gebonden voor de raming van de waarde van het gebouw⁹¹; het slopen van een krotwoning na aankoop ervan⁹².

5° inzake paritaire comités:

— pogen na een staking door uitbreiding van het werkgebied van een nationaal paritair comité tot gunstiger voorwaarden voor het handhaven of het herstellen van de sociale vrede te komen⁹³.

6° inzake politie:

— de afschaffing van een veldwachtersambt in een gemeente met uitgebreide plattelandszones en een aanzienlijke landbouwbevolking⁹⁴.

7° inzake ruimtelijke ordening:

— het afleveren van de bouwvergunning voor zonder vergunning uitgevoerde werken, wanneer geen overtreding van de geldende verordenende voorschriften werd begaan⁹⁵; het verlenen van een nieuwe bouwvergunning ter vervanging van een onwettige (na wijziging van de bouwverordening, waarmee de vergunning in strijd was — in het stelsel vóór de wet van 29 maart 1962, toen de goedkeuring van de bouwplannen uitzonderlijk achteraf kon geschieden)⁹⁶; de verklaring van een voor de minister optredende ambtenaar dat, indien een beroep bij de Koning inzake de weigering van een bouw- of verkavelingsvergunning herinnerd wordt, de minister een beslissing moet nemen en deze binnen dertig dagen betekenen (verklaring geïnterpreteerd als een dreigen met een negatieve beslissing)⁹⁷; de verklaring van de minister, die aan de hiërarchisch ondergeschikte) gemachtigde ambtenaar meedeelt, waarom naar zijn oordeel een definitief advies inzake een bouw- of verkavelingsaanvraag anders moet luiden dan het principiële advies⁹⁸; het wijzigen van een B.P.A., zó dat de wijziging de belangen van de eigenaar van een bedrijf dient (door de werkgelegenheid, die zij verschaft kan de uitbreiding van het bedrijf tevens het algemeen belang dienen)⁹⁹.

8° inzake openbare werken:

— Het feit dat de uitgevoerde wegenwerken het belang van de aangelanden dienen¹⁰⁰.

Zoals reeds gezegd, gaat het hier om handelingen en gedragingen, die niet als vormen van machtsafwending kunnen worden aangezien, omdat zij in zich wettig blijken te zijn.

Deze uitspraken houden dan ook geen stellingname in t.a.v. de boven opgeworpen vraag, of de machtsafwending in aanmerking kan worden genomen, wanneer zij niet de enige intentie van de handeling of gedraging was. Elke handeling of gedraging wordt hier immers louter op zich bekeken.

b. Handelingen en gedragingen, die in zich de intentie tot machtsafwending insluiten

Het gaat om handelingen en gedragingen, die een machtsafwending uitmaken, wanneer de reële aanwezigheid van een intentie tot benadeling door feitelijke gegevens bevestigd wordt. Aldus:

1° algemeen:

— het treffen van een beslissing als weerwraakmaatregel wegens het aanspannen van een proces¹⁰¹.

2° inzake openbare ambtenaren:

Wat betreft benoemingen en bevorderingen:

— Algemeen omschreven vormen van machtsafwending op dit gebied zijn: benoemen om politieke redenen¹⁰² of met het oog op het persoonlijk belang van de benoemde¹⁰³ of, voor een leraar, buiten het belang van het onderwijzend personeel en het onderwijs¹⁰⁴; een bepaalde kandidaat begunstigen¹⁰⁵, hem weren¹⁰⁶ of stelselmatig uitschakelen¹⁰⁷.

— Concretere vormen van machtsafwending zijn: het opleggen van een benoemingsvoorwaarde om de toepassing van een wetbepaling te omzeilen¹⁰⁸;

— het wijzigen van de benoembaarheidsvereisten voor een betrekking uit favoritisme¹⁰⁹; het bespoedigen van een

⁸⁶ R.v.S., arrest Van der Molen nr. 7366 van 4 nov. 1959.

⁸⁷ R.v.S., arrest Van Dijk nr. 9222 van 6 maart 1962.

⁸⁸ R.v.S., arrest P.V.B.A. Firenta en N.V. Eurema nr. 9486 van 29 juni 1962.

⁸⁹ R.v.S., arrest Istasse en cons. nr. 12.855 van 1 maart 1968.

⁹⁰ R.v.S., arrest Cons. Lycops nr. 12.901 van 3 april 1968.

⁹¹ R.v.S., arresten Leblicq nr. 9526 van 29 juni 1962; Loutte e.a., nr. 18060 van 21 jan. 1977.

⁹² R.v.S., arrest Leblicq voornoemd.

⁹³ R.v.S., arrest v.z.w. Nat. Belg. Federatie van Baanvervoerders e.a. nr. 12.447 van 9 juni 1967.

⁹⁴ R.v.S., arrest v.z.w. Nat. Belg. Federatie van Baanvervoerders e.a. nr. 12.447 van 9 juni 1967.

⁹⁵ R.v.S., arrest Huybs e.a., nr. 19746 van 12 juli 1979.

⁹⁶ R.v.S., arrest De Hauw nr. 13527 van 29 april 1969.

⁹⁷ R.v.S., arrest Libert nr. 9617 van 9 okt. 1962.

⁹⁸ R.v.S., arrest De Bremaeker nr. 16.482 van 18 juni 1974.

⁹⁸ R.v.S., arrest Buys nr. 17.129 van 9 juli 1975.

⁹⁹ R.v.S., arrest Bonnevie nr. 16971 van 15 april 1975.

¹⁰⁰ R.v.S., arrest De Ridder nr. 11.667 van 1 maart 1966.

¹⁰¹ R.v.S., arrest N.V. Verhaeghe nr. 18946 van 2 mei 1978.

¹⁰² R.v.S., arrest Priem nr. 12.300 van 22 maart 1967; Vandeweghe nr. 19708 van 20 juni 1979.

¹⁰³ R.v.S., arresten Janssens nr. 8712 van 3 juli 1961, Missoten nr. 9543 van 3 juli 1962 en Van Outryve nr. 17.478 van 4 maart 1976.

¹⁰⁴ R.v.S., arrest Diseret nr. 16.318 van 21 maart 1974.

¹⁰⁵ R.v.S., arresten Warnants nr. 10.951 van 8 jan. 1965 en Vandermousen nr. 11.446 van 13 okt. 1965.

¹⁰⁶ R.v.S., arrest Mansire nr. 13.249 van 28 nov. 1968.

¹⁰⁷ R.v.S., arrest Nolens nr. 11.473 van 22 okt. 1965.

¹⁰⁸ R.v.S., arrest Callebaut nr. 16.954 van 26 maart 1975.

¹⁰⁹ R.v.S., arrest Priem nr. 12300 van 22 maart 1970.

aanwerving om een kandidaatstelling te verhinderen¹¹⁰ of van een benoeming om een kandidaat te bevoordelen¹¹¹; het benoemen van een adviseur om hem toegang te verschaffen tot de graad van adviseur-dienstchef¹¹²; de opheffing van een benoeming i.p.v. de intrekking ervan met het gevolg dat de benoemde kandidaat t.a.v. een herbenoeming een anciënniteit kan laten gelden, die overeenstemt met de periode vanaf de benoeming tot de opheffing ervan¹¹³; de intrekking van een benoeming, die een bedekte tuchtmaatregel blijkt te zijn¹¹⁴.

Wat de dienstaanwijzing betreft:

— het verlenen van een onregelmatige dienstaanwijzing met de bedoeling het de betrokkene mogelijk te maken een bevordering te bekomen¹¹⁵.

Wat de overplaatsing betreft:

— de overplaatsing in het belang van de overgeplaatste¹¹⁶; de overplaatsing van een personeelslid van een ontbonden dienst naar een andere dienst om andere redenen dan de vereisten van de vereffening van de eerste dienst¹¹⁷.

Wat de tucht betreft:

— het treffen in een politiekorps van een tuchtmaatregel met een ander doel, dan de handhaving van de tucht¹¹⁸ of, wat het gemeentepersoneel betreft, met een ander doel dan het bestraffen van laakbare gedragingen¹¹⁹ of om redenen vreemd aan het gemeentelijk belang¹²⁰; elke bedekte tuchtmaatregel¹²¹; de terugzetting in rang om een ander personeelslid te begunstigen¹²²; het bestraffen van een personeelslid, omdat hij de wet op het gebruik der talen heeft toegepast¹²³.

Wat betreft de terbeschikkingstelling:

— de terbeschikkingstelling, die een bedekte tuchtmaatregel is¹²⁴.

3° inzake de organisatie van openbare diensten:

— het opheffen en opnieuw oprichten van een commissie om een einde te maken aan de opdracht van haar voorzitter¹²⁵; bij het verplaatsen van het gebied van een ontvangkantoor: de wens van de arrondissementscommissaris diensten om zich heen te hebben, die zijn ambt nog meer reden van bestaan zouden geven¹²⁶.

4° inzake de uitoefening van openbare functies:

— het beëindigen van de functie van een gouverneur om het opstellen van de kandidatenlijsten van een partij te vergemakkelijken¹²⁷.

5° inzake openbare aanbestedingen:

— het bevoordelen van een bepaalde firma om de gemeentekas te stijven¹²⁸; geen gevolg geven aan een aanbesteding ten einde toe te wijzen aan een derde, die geen inschrijving had ingediend¹²⁹ of een onderhandse overeenkomst te sluiten en aldus aan een prijsherziening te ontsnappen¹³⁰.

6° inzake de uitoefening van het beroep van architect:

— het opleggen aan de ingenieurs-architect van beroepsplichten, die hen zouden beletten als architect op te treden¹³¹.

7° inzake belastingen:

— belastingen heffen met een ander doel dan het dekken van uitgaven¹³² of om te benadelen¹³³; de eigenaars van een terrein zwaar belasten om ze te doen vertrekken en er een residentiële wijk op te richten¹³⁴.

8° inzake economie:

— het vaststellen van een verkoopprijs om de index te beïnvloeden¹³⁵.

9° inzake eredienst:

— het oprichten van een parochie met een ander doel dan het algemeen belang¹³⁶.

10° inzake hinderlijke inrichtingen:

— beslissen over een exploitatievergunning met een ander doel dan het voorkomen van gevaar of hinder¹³⁷.

11° inzake huisvesting:

— een onbewoonbaarverklaring van een woning om andere redenen dan de openbare gezondheid¹³⁸, meer bepaald om een hogere staatssubsidie te ontvangen¹³⁹, een politiek tegenstrever te treffen¹⁴⁰ of om een andere eigenaar te helpen in zijn burgerrechtelijke betwistingen met de verzoeker¹⁴¹;

— het doen slopen van een gebouw om andere redenen

¹¹⁰ R.v.S., arrest Rijckbost nr. 15.633 van 19 dec. 1972.

¹¹¹ R.v.S., arrest Geerts nr. 16.157 van 11 dec. 1973.

¹¹² R.v.S., arrest Beumier nr. 7558 van 22 jan. 1960.

¹¹³ R.v.S., arrest Geens nr. 10.078 van 10 juni 1963.

¹¹⁴ R.v.S., arrest Peeters en Bruggemans nr. 8167 van 21 okt. 1960.

¹¹⁵ R.v.S., arrest Missotten nr. 9543 van 3 juli 1962.

¹¹⁶ R.v.S., arrest Vanneck nr. 14.807 van 15 juni 1971.

¹¹⁷ R.v.S., arrest De Greef nr. 7182 van 26 juni 1959.

¹¹⁸ R.v.S., arresten Van Dijk nr. 12.394 van 16 mei 1967; Gerard nr. 13.233 en Burquet nr. 13.234 van 22 nov. 1968.

¹¹⁹ R.v.S., arrest Steyls en Budicq nr. 10.362 van 9 jan. 1964.

¹²⁰ R.v.S., arrest Brennet nr. 16.114 van 22 nov. 1973.

¹²¹ R.v.S., arresten Van Brabandt nr. 10.798 van 29 sept. 1964. Zieppen nr. 12.082 van 1 dec. 1966; Sophie nr. 12.198 van 1 feb. 1967; Jadoul nr. 12.214 van 10 feb. 1967; De Cock nr. 12.970 van 21 mei 1968 en Plumet nr. 12.977 van 24 mei 1968.

¹²² R.v.S., arrest Joniaux nr. 15.401 van 29 juni 1972.

¹²³ R.v.S., arrest Warnez nr. 14.290 van 7 okt. 1970.

¹²⁴ R.v.S., arrest Gaudfroid nr. 7712 van 17 maart 1960, met noot in T.G.R., 1960, 189.

¹²⁵ R.v.S., arrest Van Meerhaeghe nr. 15.794 van 30 maart 1973.

¹²⁶ R.v.S., arrest Dauby nr. 16193 van 10 jan. 1974.

¹²⁷ R.v.S., arrest Lamalle nr. 13.939 van 5 feb. 1970; verslag en advies van het auditoraat in R.J.D.A., 1971, 88.

¹²⁸ R.v.S., arrest N.V. Drukkerij en Publiciteit Bernaerts nr. 8336 van 10 jan. 1961; verslag van het auditoraat in T.P.B., 1961, 276.

¹²⁹ R.v.S., arrest Franken nr. 15.939 van 26 juni 1973.

¹³⁰ R.v.S., arrest P.V.B.A. Hardy 15.910 van 8 juni 1973.

¹³¹ R.v.S., arrest Kon. Fed. der Alg. Belg. Ingenieursverenigingen (FABI) e.a. nr. 16204.

¹³² R.v.S., arrest Blomme en cons. nr. 17.127 van 9 juli 1975.

¹³³ R.v.S., arrest Dewil nr. 15749 van 8 maart 1973.

¹³⁴ Cass., 13 en 19 okt. 1965, Pas., 1966, I, 204 en 235.

¹³⁵ R.v.S., arrest vzw. Commission interfédérale des grossistes en pommes de terre nr. 16.403 van 7 mei 1974.

¹³⁶ R.v.S., arrest gemeente Montzen nr. 9851 van 1 feb. 1963.

¹³⁷ R.v.S., arrest N.V. Modern Asphalt nr. 16.466 van 11 juni 1974.

¹³⁸ R.v.S., arresten Berting nr. 10.099 van 21 juni 1963, met advies van het auditoraat in T.B.P., 1964, 203, en Dufour nr. 10.280 van 22 nov. 1963.

¹³⁹ R.v.S., arresten Bruyninckx-Van Genechten en Crénerinne e.a. nrs. 9338 en 9339 van 4 mei 1962.

¹⁴⁰ R.v.S., arrest Greeven voornoemd.

¹⁴¹ R.v.S., arrest Van Himbeek nr. 12251 van 1 maart 1967.

dan de openbare veiligheid¹⁴², concreter om de zichtbaarheid te verbeteren voor de weggebruikers en de kosten van een onteigening te besparen¹⁴³, om persoonlijke of familiebelangen te bevorderen¹⁴⁴.

12° inzake militairen:

— het opleggen van een tuchtstraf om het verbreken van een dienstverbintenis mogelijk te maken¹⁴⁵.

13° inzake onderwijs:

— rationalisatiemaatregelen met de bedoeling een betrekking op te heffen, om aldus te komen tot een terbeschikkingstelling, die langs disciplinaire weg niet kon worden bereikt¹⁴⁶.

14° inzake onteigeningen:

— het nastreven van een ruil- of herverkaveling onder het mom van een onteigening, met het werkelijk doel een particulier belang te dienen¹⁴⁷.

15° inzake paritaire comités:

— de uitsluiting van een federatie uit een paritair comité om andere motieven dan van een behoorlijke tegenwoordiging van een bepaalde sociale groep (werkgevers)¹⁴⁸.

16° inzake politie:

— het treffen van politiematregelen met een niet-politioneel doel¹⁴⁹.

17° inzake ruimtelijke ordening:

— het opmaken van plannen van aanleg met een fiscaal doel i.p.v. economische, sociale en esthetische oogmerken¹⁵⁰; het verlenen van een bouwvergunning ter regularisatie van een overtreding¹⁵¹.

18° inzake wegen:

— het instandhouden van een buurtweg alleen om de belangen van een bepaalde persoon te dienen¹⁵².

IV. Het feitelijk bewijs van de intentionele machtsafwending

Naast de onwettigheid van de intentie vereist het bewijs van de intentionele machtsafwending ook het bewijs van het reëel bestaan van de onwettige intentie in een concreet geval. Dit bewijs kan enkel door feitelijke gegevens geleverd worden¹⁵³.

T.a.v. de mogelijkheid om het reëel bestaan van een onwettige intentie te bewijzen, kan men de feitelijke gegevens indelen in drie groepen: bepaalde gegevens leveren een bewijs tegen het bestaan van een intentie tot machtsafwending; andere leveren er geen of geen voldoende

bewijs van; slechts in een zeer beperkt aantal gevallen wordt werkelijk het bewijs van een intentionale machtsafwending geleverd.

Men zal opmerken dat de gegevens van de tweede groep, die door de rechtspraak niet als bewijs aanvaard worden, ofwel met de bestreden verrichting geen enkel verband houden, ofwel integendeel en meestal juist op deze verrichting betrekking hebben.

Enkel in de derde groep vindt men gegevens, die kunnen worden beschouwd als externe elementen in de zin, zoals in voetnoot 60 bedoeld. Vandaar onze stelling, dat de intentionele machtsafwending enkel door externe elementen bewezen wordt.

a. Feitelijke gegevens die het bestaan van een machtsafwending ontkennen of minstens tegenspreken

Het feit dat een K.B. in de lijn ligt van een gevestigd gebruik, waarop in het verleden slechts één uitzondering werd gemaakt¹⁵⁴; een gunstig voorstel van de bevoegde instantie t.o.v. een benoeming¹⁵⁵; het feit dat, bij de gedeeltelijke wijziging van de affectatie van een leraar, zijn aantal lesuren niet werd verminderd en zijn pecuniaire toestand ongewijzigd is gebleven, dat de hem toevertrouwde taak beantwoordt aan de leeropdracht, zoals ze is bepaald in zijn benoemingsbesluit en dat die nieuwe opdracht verschijnt als een middel om zijn lesuren tot het door de reglementering vereiste aantal uren op te voeren en hem de terbeschikkingstelling wegens ambtsontheffing te besparen; wanneer de affectatiewijziging verder blijkt deel uit te maken van een ruime reorganisatie, die het gehele net van technische scholen van de gemeente omvat en die de bevoegdheid en de lessenroosters van tientallen onderwijskrachten heeft gewijzigd¹⁵⁶; t.a.v. een tuchtmaatregel het feit dat de zware tekortkomingen van de ambtenaar sinds jaren door de hogere overheid waren aangeklaagd, dat deze er uitdrukkelijk en herhaaldelijk op had gewezen dat een tuchtmaatregel verantwoord zou zijn en de lankmoedigheid die de gemeenteoverheid gedurende jaren heeft betoond¹⁵⁷; het feit dat een procedure tot inruststelling in werking is gebracht op klacht van een lid van de rechterlijke orde over misplaatste uitlatingen van de verzoeker en dat de beslissing van de directeur-generaal van de administratieve gezondheidsdienst uitgaat van vaststellingen, gedaan door een buiten de administratie staande hoogleraar, terwijl de verzoeker niet beweert, dat die magistraat en die hoogleraar rechtstreeks of zijdelings door zijn onmiddellijke hiërarchische meerderen zouden zijn beïnvloed¹⁵⁸; bij ontstentenis van bewijzen van machtsafwending bij een ontslag wegens beroepsbekwaamheid of een afdanking wegens beroepsongeschiktheid wordt een bijkomend bewijs van het ontbreken van een onwettige intentie geleverd door het feit dat

¹⁴² R.v.S., arresten Pettiaux nr. 12.075 van 25 nov. 1966 en Oth nr. 14.537 van 12 feb. 1971.

¹⁴³ R.v.S., arrest Cayphas nr. 7.108 van 29 mei 1959, advies van het auditoraat in M.C., 1960, 101.

¹⁴⁴ R.v.S., arrest Fabry nr. 17930 van 19 nov. 1976.

¹⁴⁵ R.v.S., arrest Laforce nr. 9908 van 1 maart 1963.

¹⁴⁶ R.v.S., arrest Dumont nr. 19.262 van 14 nov. 1978.

¹⁴⁷ Hof Gent, 21 juni 1957, R.W., 1963-64, 876, met noot F. DEBAEDTS.

¹⁴⁸ R.v.S., arrest v.z.w. «De Patroons Ververs-uitstomers van België», nr. 13.459 van 21 maart 1969.

¹⁴⁹ R.v.S., arrest Goethals nr. 10.044 van 28 mei 1963.

¹⁵⁰ R.v.S., arrest Bridoux e.a. nr. 13.802 van 25 nov. 1969.

¹⁵¹ R.v.S., arrest De Hauw nr. 13.527 van 29 april 1969.

¹⁵² R.v.S., arrest Mathy nr. 18.955 van 3 mei 1978.

¹⁵³ R.v.S., arrest Timmermans, nr. 18.359 van 29 juni 1977.

¹⁵⁴ R.v.S., arrest Mabilie nr. 9809 van 17 jan. 1963.

¹⁵⁵ R.v.S., arresten Deleplanque nr. 12050 van 28 okt. 1966; Trentels nr. 12294 van 17 maart 1967; Wauters nr. 13.633 van 19 juni 1969; Roemen nr. 16.906 van 4 maart 1975; Van Outryve nr. 17.478 van 4 maart 1976.

¹⁵⁶ R.v.S., arrest Sophie nr. 12.198 van 1 feb. 1967.

¹⁵⁷ R.v.S., arrest Schueremans nr. 9023 van 12 dec. 1961.

¹⁵⁸ R.v.S., arrest Detiège nr. 7527 van 8 jan. 1960.

wettelijk een ontslag — of afdankingsvergoeding wordt toegekend¹⁵⁹; het feit dat bij een aanbesteding de eerste keuze van de opdrachtgever gevallen was op een andere firma dan die welke werd aangewezen, nadat de eerste in gebreke bleef de overeenkomst naar behoren uit te voeren¹⁶⁰.

Het spreekt voor zich dat de machtsafwending eventueel door andere gegevens kan worden bewezen.

b. Feitelijke gegevens die in zich de machtsafwending niet bewijzen

1° Algemeen:

Een verkeerde beoordeling van feitelijke gegevens¹⁶¹; het feit dat een regel in werkelijkheid slechts op enkelen of op één persoon van toepassing blijkt te zijn¹⁶², o.m. een belasting¹⁶³; een schijnbare tegenstrijdigheid in de motieven van een beslissing¹⁶⁴; de intenties van derden¹⁶⁵, bv. de intenties van een gemeenteraad t.o.v. een beslissing van de gouverneur of het bevel dat een arrondissements-commissaris aan een gemeente zou hebben gegeven t.o.v. een niet-goedkeuring van een gemeenteraadsbeslissing door de gouverneur¹⁶⁷; de persoonlijke intenties van een lid van een beraadslagend orgaan t.o.v. de beslissingen van dit orgaan (bv. de intenties van een burgemeester t.o.v. de beslissingen van de gemeenteraad¹⁶⁸ of de eventuele mening van de Koning¹⁶⁹; het feit dat een geboorteklacht heeft ingediend, zelfs wanneer de overheid op de klacht is ingegaan¹⁷⁰, maar niet bewezen is, dat de beslissing op de aangehaalde motieven steunt¹⁷¹; het feit dat een beslissing korte tijd in beraad werd gehouden¹⁷², o.m. een tuchtmaatregel om getuigen te horen¹⁷³ of omgekeerd het niet-wachten op de afsluiting van een enquête, wanneer voldoende gegevens voorhanden zijn¹⁷⁴; een vertraging in de afwikkeling van de zaak, te wijten aan het inwinnen van adviezen die op hun beurt op het verzamelen van feitelijke gegevens, beoordelingen en bevindingen steunen¹⁷⁵; de overhaasting in een administratieve procedure¹⁷⁶; het ne-

men van een krachtdadige maatregel, die in overeenstemming is met de wet¹⁷⁷; een wijziging van het standpunt van de overheid na een grondiger onderzoek van de zaak¹⁷⁸; het feit dat twee opeenvolgende ministers over de bezwaren van hun diensten zijn heengestapt¹⁷⁹; feiten die dagtekenen van na de bestreden beslissing, inzonderheid het feit dat de benoemde kandidaat ambten is moeten gaan bekleden buiten het departement¹⁸⁰ of het wijzigen van de aan een bepaalde graad verbonden functies na een benoeming in deze graad¹⁸¹ of een latere benoeming t.o.v. de opheffing van een betrekking in het onderwijs die reëel blijkt te zijn¹⁸²; het zoek raken van het dossier¹⁸³.

2° Inzake openbare ambtenaren:

Wat benoemingen en bevorderingen betreft; de volgorde van tot standkoming van een benoemingsbesluit en een K.B., dat tot gevolg had dat de beneficiant van die benoeming niet meer had kunnen worden benoemd¹⁸⁴; de overgang van een betrekking naar een andere taakrol, wanneer de overheid een passend evenwicht tussen de taalkaders tot stand moet brengen¹⁸⁵; het feit dat een vorige benoeming van de kandidaat door machtsafwending zou zijn aangetast, vooral als de vereisten tot de tweede benoeming niet voorschrijven dat de kandidaat het eerste ambt moet hebben bekleed¹⁸⁶; een kandidaatstelling vóór de bekendmaking van de vacature¹⁸⁷; de voorkeur van de overheid voor een bepaalde kandidaat¹⁸⁸ of politieke tussenkomsten¹⁸⁹; het feit dat de bevorderde ambtenaar voor onrechtmatige handelingen niet gestraft zou zijn¹⁹⁰; een verschil in de examenuitslag ten voordele van de verzoeker, zijn grote dienstanciënniteit en zijn beroepservaring t.o.v. een benoeming na een niet-vergelijkend examen¹⁹¹; de benoeming van een kandidaat die enkel door een verruiming van de benoemingsvoorwaarden in aanmerking kwam¹⁹³; de benoeming van een kandidaat, die enkel geslaagd is voor het examen van het eerste jaar bestuurswetenschappen t.o.v. de voorwaarde voor dit examen geslaagd te zijn en vóór een bepaalde datum te slagen voor het examen van het tweede jaar¹⁹⁴; het verder waarnemen van hogere functies in een andere dienst, dan degene waarin de ambtenaar bevorderd werd, wanneer dit noodzakelijk blijkt¹⁹⁵;

¹⁵⁹ R.v.S., arresten Jadoul nr. 12214 van 10 feb. 1967 en Plumet nr. 12.977 van 24 mei 1968.

¹⁶⁰ R.v.S., arrest Tichon nr. 12.955 van 10 mei 1968.

¹⁶¹ R.v.S., arrest Lissens nr. 13.738 van 14 okt. 1969.

¹⁶² R.v.S., arresten Robijns nr. 13.576 en 13.577 van 21 mei 1969.

¹⁶³ R.v.S., arrest S.A. Charbonnages réunis de Roton-Far-ciennes et Oignies-Aiseau nr. 7842 van 12 mei 1960.

¹⁶⁴ R.v.S., arrest Zeippen nr. 12.082 van 1 dec. 1966.

¹⁶⁵ R.v.S., arrest Hartman nr. 17.679 van 2 juni 1976.

¹⁶⁶ R.v.S., arrest De Roo nr. 12.878 van 19 maart 1968.

¹⁶⁷ R.v.S., arrest gemeente Voroux-lez-Liez nr. 13254 van 28 nov. 1968.

¹⁶⁸ R.v.S., arrest Verbeeck nr. 9864 van 8 feb. 1963; zie ook arrest De Scheutter nr. 10.085 van 13 juni 1963.

¹⁶⁹ R.v.S., arrest Leloup nr. 8649 van 8 juni 1961.

¹⁷⁰ R.v.S., arrest Lissens nr. 13.738 van 14 okt. 1969.

¹⁷¹ R.v.S., arrest Level nr. 7513 van 22 dec. 1959.

¹⁷² R.v.S., arrest N.V. Fabrieken Gebrs. De Beukelaer nr. 9446 van 8 juni 1962.

¹⁷³ R.v.S., arrest Baekeroodt nr. 11648 van 16 feb. 1966.

¹⁷⁴ R.v.S., arrest Lamalle nr. 13.939 van 5 feb. 1970.

¹⁷⁵ R.v.S., arrest Gors en Gem. Maasmechelen nr. 19056 van 13 juni 1978.

¹⁷⁶ R.v.S., arresten N.V. Trief Beton nr. 9813 van 18 jan. 1963, David nr. 12316 van 5 april 1967 en Lenaerts nr. 13122 van 25 juli 1968.

¹⁷⁷ R.v.S., arrest Gem. Schaarbeek en Weustenraad nr. 19470 van 1 maart 1979.

¹⁷⁸ R.v.S., arrest De Hauw nr. 13.527 van 29 april 1969.

¹⁷⁹ R.v.S., arrest Verhasselt nr. 9700 van 13 nov. 1962.

¹⁸⁰ R.v.S., arrest Karelle nr. 13.330 van 16 jan. 1969.

¹⁸¹ R.v.S., arrest Meynart nr. 8241 van 29 nov. 1960.

¹⁸² R.v.S., arrest Hondermarcq nr. 16.827 van 16 juni 1975.

¹⁸³ R.v.S., arrest Detiège nr. 7527 van 8 jan. 1960.

¹⁸⁴ R.v.S., arrest Roemen nr. 16.906 van 4 maart 1975.

¹⁸⁵ R.v.S., arrest Karelle nr. 13330 van 16 jan. 1969.

¹⁸⁶ R.v.S., arrest Kindt nr. 7771 van 5 april 1960; advies van het Auditoraat in T.B.P., 1960, 296.

¹⁸⁷ R.v.S., arrest Lenaerts nr. 13122 van 25 juli 1968.

¹⁸⁸ R.v.S., arrest Poulaert nr. 12.694 van 30 nov. 1967.

¹⁸⁹ R.v.S., arrest Priem nr. 12.300 van 22 maart 1967.

¹⁹⁰ R.v.S., arrest Squilbeck nr. 12.154 van 12 jan. 1967.

¹⁹¹ R.v.S., arrest Priem, voornoemd.

¹⁹² R.v.S., arrest Reubsats nr. 17.862 van 22 okt. 1976.

¹⁹³ R.v.S., arrest Blicck nr. 9763 van 4 dec. 1962.

¹⁹⁴ R.v.S., arrest Weckers nr. 9644 van 23 okt. 1962.

¹⁹⁵ R.v.S., arrest Vrijen nr. 16290 van 12 maart 1974.

Wat de tucht betreft: het niet-vermelden van de datum en de inhoud van de vereiste adviezen en van de samenstelling van de onderzoeksraad in een beslissing, houdende een tuchtmaatregel¹⁹⁶; het feit dat een tuchtmaatregel vooraf door een meerdere werd aangekondigd¹⁹⁷ of verantwoord werd genoemd¹⁹⁸.

3° *Inzake de uitoefening van openbare functies:*

het feit dat de nieuwe voorzitter van het bestuurscomité van de R.M.Z. het burgerlijk recht en niet het sociaal recht doceert¹⁹⁹.

4° *Inzake openbare aanbestedingen:*

het feit dat de verzoeker (met opzet) in dwaling zou zijn gebracht nopens de datum van de aanbesteding, wanneer vaststaat dat aan de zaak voldoende ruchtbaarheid was gegeven²⁰⁰; de late bekendmaking van de toewijzing²⁰¹; het feit dat de opdrachtgever uitleg weigert en de afgewezen inschrijver de beslissing niet mededeelt²⁰².

5° *Inzake huisvesting:*

het feit dat de vraag of het gebouw bewoonbaar was de aandacht van de burgemeester pas gaande maakte, toen hij vernam dat het door een groot gezin bewoond werd²⁰³; de omstandigheden dat de burgemeester, die dezelfde dag nog de bevindingen van de conducteur der werken had vernomen, de eigenaar kon verwittigen van het voorgenomen verbod het pand te bewonen, dat de eigenaar voor de slopingspremie in aanmerking kwam en dat de gemeente daarna de grond kon aankopen²⁰⁴; het feit dat de burgemeester en leden van zijn familie in de onmiddellijke nabijheid van het gesloopt gebouw wonen²⁰⁵; de aankoopprijs, die door de gemeente voor de onbewoonbaar verklaarde woning werd geboden²⁰⁶.

6° *Inzake onderwijs:*

het feit dat de beslissing, om de inschrijving van een leerling niet te handhaven, op het einde van het schooljaar genomen werd en dat zij inopportuun was²⁰⁷.

7° *Inzake politie:*

het verbieden van de verkoop van drank in een hele reeks inrichtingen vier dagen vóór de verkiezingen²⁰⁸.

8° *Inzake ruimtelijke ordening:*

het feit dat in een door schepenen van de gemeente opgestelde brochure een ontworpen plan van aanleg o.m. ook fiscale voordelen heet te bieden²⁰⁹.

c. *Feitelijke gegevens die de machtsafwending bewijzen*

In het reeds meer geciteerd vonnis van de Burgerlijke Rechtbank te Gent van 21 juni 1957, dat een onteigening

onwettig verklaart omdat zij in werkelijkheid een herverkaveling dekt met de bedoeling een particulier te bevoordelen, worden als feitelijke bewijzen van de machtsafwending aangehaald: het feit dat het plan vermeldt: «onteigening voor herverkaveling»; het feit dat de overheid de voorziene wegenwerken niet uitvoert; een brief van de voorzitter van het aankoopcomité luidens hetwelk de herverkaveling de vóór de onteigening bestaande orde zou verstoren en benadeling van andere eigenaars zou veroorzaken en het feit dat geen enkele inneming voorzien is, die een zo gering verband met de uit te voeren werken vertoont.

Aangezien het hier gaat, zoals reeds is vermeld, om een geval waarin de intentionele machtsafwending uit het dossier zelf blijkt, vermelden wij de door de rechtbank in aanmerking genomen feitelijke gegevens enkel als voorbeeld. Wij hoeven op dit geval niet dieper in te gaan. Het is uiteraard niet illustratief voor de hier besproken intentionele machtsafwending die haar intenties verbergt.

Van deze laatste werden in de rechtspraak van de Raad van State tot op heden vijf gevallen als bewezen aangenomen, die alle betrekking hebben op de benoeming van een gemeentesecretaris. Wij trachten ze eerst kort te resumeren. In de zaak Exelmans²¹⁰ wijzigt de gemeenteraad, ingevolge de niet-goedkeuring door de bestendige deputatie van de benoeming van een kandidaat, zoon van de vorige gemeentesecretaris, die de gestelde leeftijdsgrens had overschreden, de benoemingsvoorwaarden, hoewel hij vóór de benoeming een zelfde verzoek van een andere kandidaat had afgewezen en de dringendheid had ingeroepen. Na een nieuwe oproep wordt dezelfde kandidaat opnieuw benoemd en deze benoeming wordt door de voogdijoverheid goedgekeurd. De Raad van State vernietigt haar op grond van de beschouwing dat de wijziging van de benoemingsvoorwaarden enkel kan verklaard worden door de intentie om een bepaalde kandidaat te bevoordelen en dat de gemeenteraad aldus zijn bevoegdheid voor de voldoening van persoonlijke belangen heeft afgewend. In de zaak Schraepen²¹¹ wordt de kandidaat voorlopig benoemd en de definitieve benoeming uitgesteld, totdat hij de gestelde voorwaarden (behalen van een diploma) zal vervullen. Wanneer het zover is, wordt hem echter de pas afgesneden door een gerechtigde van de wetgeving op de voorkeurrechten. Om deze kleine moeilijkheid te omzeilen wordt hij aangesteld als opsteller, een functie die hij niet werkelijk zal moeten uitoefenen, aangezien zij verder waargenomen wordt door de titularis in dienst, die haar tijdelijk zal bijven verzorgen, totdat de gemeentesecretaris definitief kan benoemd worden. Deze aanstelling biedt het bijkomend voordeel dat zij de weg opent naar een benoeming tot gemeentesecretaris bij bevordering, waarbij de wetgeving op de voorkeurrechten uitgeschakeld is. Zijn uiteindelijke benoeming tot gemeentesecretaris wordt door de Raad van State vernietigd, omdat zij duidelijk alleen persoonlijke belangen dient. Zoals in de zaak Exelmans wijzigt de gemeenteraad

¹⁹⁶ R.v.S., arresten Gerard nr. 13.233 en Burquet nr. 13.234 van 22 nov. 1968.

¹⁹⁷ R.v.S., arrest Mattheeuws nr. 8952 van 14 nov. 1961.

¹⁹⁸ R.v.S., arrest Baekeroodt nr. 11.648 van 16 feb. 1966.

¹⁹⁹ R.v.S., arrest Roch nr. 9639 van 19 okt. 1962.

²⁰⁰ R.v.S., arrest Lor nr. 11.813 van 20 mei 1966.

²⁰¹ R.v.S., arrest N.V. Schiltz Gebrs. nr. 19731 van 2 juli 1979.

²⁰² R.v.S., arresten P.V.B.A. Daelemans liften nr. 7229 van 25 sept. 1959 en N.V. Schiltz Gebrs. zoëven vermeld.

²⁰³ R.v.S., arrest Berting nr. 10.099 van 21 juni 1963.

²⁰⁴ R.v.S., arrest Portzenheim nr. 11.745 van 1 april 1966.

²⁰⁵ R.v.S., arrest Fabry nr. 17930 van 19 nov. 1976.

²⁰⁶ R.v.S., arrest cons. Samain nr. 12.899 van 3 april 1968.

²⁰⁷ R.v.S., arrest Bochkoltz nr. 13.116 van 19 juli 1968.

²⁰⁸ R.v.S., arrest Gaeremijn nr. 8332 van 10 jan. 1961.

²⁰⁹ R.v.S., arrest Bridoux en cons. nr. 13802 van 25 nov. 1969.

²¹⁰ Arresten nrs. 898 en 985 van 29 mei 1951 en 30 juni 1951, het laatste in *R.J.D.A.*, 1952, 19, met noot P. DE VISSCHER.

²¹¹ Arresten nrs. 1419 en 1632 van 1 april 1952 en 11 juni 1952, het laatste in *T.B.P.*, 1952, 330, met noot A. DEWAELE, en *R.J.D.A.*, 1953, 14, met noot M. DUMONT.

ook in de zaak Matthys²¹², ingevolge de niet-goedkeuring door de bestendige deputatie van de benoeming van de uitverkoren kandidaat, die het vereiste diploma lager middelbaar onderwijs niet bezat, de benoemingsvoorwaarden, hier door het diplomaverreichte gewoon te laten vallen. Dit maakt het de gemeenteraad mogelijk, na een nieuwe procedure, dezelfde kandidaat opnieuw te benoemen. Deze nieuwe procedure acht hij overbodig, wanneer hij na de vernietiging van de tweede benoeming bij K.B., dezelfde kandidaat een derde maal aanstelt en hierbij de instemming van de bestendige deputatie en het centraal bestuur verwerft. Deze derde benoeming wordt door de Raad van State wegens machtsafwending vernietigd. De Raad argumenteert dat de gemeenteraad zelfs nooit gepoogd heeft de wijziging van de benoemingsvoorwaarden door motieven van algemeen belang te staven of door dienstnoodwendigheden de noodzaak aan te tonen om aan zijn eerste oproep tot de kandidaten geen gevolg te geven. Hetzelfde scenario van drie opeenvolgende benoemingen met aanpassing van de benoemingsvoorwaarden aan de behoeften van de kandidaat na de eerste aanstelling in de zaak Detry²¹³. Hier vernietigt de Raad van State omdat de gemeenteraad, die impliciet erkend had dat de te begeven betrekking een door het bezit van een wettelijk diploma bevestigde bekwaamheid vereiste, de mogelijkheid had kandidaten te benoemen, die dit diploma inderdaad bezaten; omdat hij het niveau van de functie bewust verlaagde, ten einde haar toegankelijk te maken voor een bepaalde kandidaat; omdat de opeenvolging van de feiten en de waarschuwing die de beslissing van de bestendige deputatie inhield, de volgehouden wil van de gemeenteraad aantonen om een kandidaat te benoemen met een voorkeur die niet te verzoenen is met de zorg om de meest bekwame te kiezen. In de zaak Janssens²¹⁴ ten slotte gaat het, zoals in de twee eerste, slechts om twee opeenvolgende benoemingen van dezelfde kandidaat met wijziging van de benoemingsvoorwaarden (diploma) tussenin. De Raad van State vernietigt op grond van de feitelijke vaststellingen dat de gemeenteraad de benoemingsvoorwaarden wijzigde zonder dat dit punt op de agenda van de vergadering voorkwam; dat niet wordt tegengesproken dat deze nieuwe voorwaarden door de begunstigde kandidaat werden opgesteld; dat bij de vaststelling van deze voorwaarden op het gevaar van een vernietiging door de Raad van State gewezen werd; dat niet blijkt dat de andere kandidaten naar het oordeel van de gemeenteraad niet geschikt geweest zouden zijn en dat deze laatste evenmin opmerkingen maakte nopens de dienstprestaties van de verzoeker; dat de beslissing om een nieuwe oproep tot de kandidaten te richten niet gemotiveerd werd door redenen van openbaar belang en dat de gemeenteraad evenmin verduidelijkte waarom hij afweek van een inzake diplomaverreichten sinds 1947 gevolgde gedragslijn; dat deze feiten in hun onderlinge samenhang de machtsafwending bewijzen.

Wanneer men deze casussen grondig ontleedt, treedt, naar het mij voorkomt, een duidelijk verschil naar voren

tussen de gevallen Exelmans, Schraepen en Janssens enerzijds en de benoemingen Matthijs en Detry anderzijds. In de drie eerstgenoemde wordt het stramen van de determinerende beslissingen (de opeenvolgende benoemingen) versierd met een aantal bijkomende elementen die op zichzelf reeds duidelijk de aanwezigheid van een onwettige intentie aantonen: in de zaak Exelmans het feit, dat het om de zoon van de vorige gemeentesecretaris gaat, het afwijzen van een verzoek van een andere kandidaat tot wijziging van de benoemingsvoorwaarden en het hernemen van de procedure ondanks de vroeger ingeroepen dringendheid; in de zaak Schraepen het uitstellen van de definitieve benoeming, de tussenkomen de benoeming tot een functie (opsteller) die de kandidaat niet zal moeten waarnemen en de overschakeling van een benoeming door aanwerving naar een benoeming bij bevordering; in de zaak Janssens de zoëven opgesomde talrijke bijkomende elementen, die door de Raad van State in hun onderlinge samenhang worden genomen. In de zaken Matthijs en Detry ontbreken deze bijkomende feitelijke elementen totaal. De Raad van State haalt de feitelijke bewijzen van de machtsafwending zelf uit de opeenvolging van de administratieve beslissingen en hun onderlinge tegenspraak: in de zaak Matthijs met het argument van het gebrek aan motivering van de wijziging van de benoemingsvoorwaarden en van de beslissing om aan de eerste oproep tot de kandidaten geen gevolg te geven; in de zaak Detry met de beschouwingen dat de gemeenteraad geen gebruik maakte van de mogelijkheid om andere kandidaten te benoemen, die de gestelde voorwaarden wel vervulden, dat hij het niveau van de functie bewust verlaagde om haar voor een bepaalde kandidaat toegankelijk te maken²¹⁵ en dat de beslissing van de bestendige deputatie een duidelijke waarschuwing inhield.

Wellicht steunt dit verschil mede op de onuitgesproken vaststelling dat het in de eerste drie gevallen telkens om twee, in de twee andere gevallen telkens om drie opeenvolgende benoemingen van dezelfde persoon ging. Men kan inderdaad aanvaarden dat een drievoudige herhaling van dezelfde onwettige verrichting op zichzelf reeds een bewijs van een onwettige intentie levert, althans wanneer deze laatste niet door andere feitelijke gegevens wordt tegengesproken, wat in de behandelde zaken niet het geval was. Indien de Raad van State dit principe had aangenomen, waar het slechts om twee opeenvolgende onwettige benoemingen ging, zou hij onvermijdelijk in conflict zijn gekomen met zijn reeds geciteerde rechtspraak luidens welke het verruimen van de benoemingsvoorwaarden op zich de machtsafwending niet bewijst²¹⁶. Want, indien men stelt dat het in de besproken gevallen om een onverantwoorde verruiming van de benoemingsvoorwaarden gaat, met de bedoeling een kandidaat te bevoordelen, komt men terecht, enerzijds in een feitelijke appreciatie, die aan de bevoegdheid van de Raad van State ontsnapt, anderzijds in het bewijs van de machtsafwending zelf, waar het precies om te doen is. Op dit laatste vlak heeft men dan enkel een petitio principii bedreven.

²¹² Arresten nrs. 2425 en 2574 van 6 mei 1953 en 16 juni 1953.

²¹³ Arresten nrs. 3563 en 3748 van 8 juli 1954 en 26 okt. 1954.

²¹⁴ Arresten nrs. 8292 en 8712 van 20 dec. 1960 en 3 juli 1961, verslag van het auditoraat in *De Gemeente*, 1962, 226.

²¹⁵ De formule «ongemotiveerde wijziging van de benoemingsvoorwaarden» van het arrest Matthijs lijkt mij verkieslijker. De intentie om een bepaalde kandidaat te bevoordelen is juist wat moet worden bewezen.

²¹⁶ Arrest Blicq nr. 9763 van 4 dec. 1962.

Maar afgezien van het bewijs door de herhaling rijst de vraag welke voorwaarden vervuld moeten zijn, opdat administratieve handelingen in zich en zonder bijkomende feitelijke gegevens die de aanwezigheid van een intentie tot machtsafwending aantonen, het bewijs van deze laatste kunnen leveren. Zoals uit de vijf besproken gevallen blijkt, is hiertoe in elk geval een opeenvolging van meerdere akten vereist.

Eén enkele akte kan de intentie tot machtsafwending waarmee zij genomen werd, enkel manifesteren, wanneer zij deze intentie verwoordt of deze laatste uit de verrichting in haar geheel blijkt. Hiermee wordt dan echter, zoals boven is aangetoond, vooraf het bewijs van een machtsoverschrijding geleverd, zodat de machtsafwending als subsidiair middel niet meer in aanmerking komt.

Zoals ook uit de besproken gevallen blijkt, hoeven de meerdere akten, die vereist zijn, niet noodzakelijk een zgn. complexe verrichting te vormen, d.w.z. een geheel van handelingen, waarin de laatste beslissend is en de andere t.o.v. deze beslissende handeling een louter voorbereidend karakter vertonen. Een louter voorbereidende handeling zal trouwens wellicht nog minder gemakkelijk dan een beslissende een intentie tot machtsafwending verraden, en wanneer dit wel het geval is, is er ook een machtsoverschrijding voorhanden. Voldoende is, dat de meerdere akten een onverbreekelijke feitelijke eenheid uitmaken, een eenheid die hier juist door de gemeenschappelijke intentie tot stand wordt gebracht en die het eerste element van het bewijs van deze laatste levert. Deze door de éne intentie onderling verbonden akten bewijzen haar onwettigheid, wanneer zij onderling tegenstrijdig zijn op zulk een wijze, dat de éne door haar onwettigheid de onwettige intentie aantoonst van de andere, die formeel wettig voorkomt. Hiermee doen zij niets anders dan het begrip zelf van de intentionele machtsafwending in het geheel van de meerdere akten expliciteren. De intentionele machtsafwending is immers een onwettige intentie die zich achter een formeel wettige akte verbergt.

Wanneer deze laatste haar onwettige intentie niet zelf bloot geeft — in welk geval zij tevens een vooraf bewijsbare machtsoverschrijding uitmaakt — kan deze intentie enkel blijken uit aan de formeel wettige akte externe elementen. Om juridische relevantie te bezitten moeten deze externe elementen ook juridische akten zijn en zijn er dus meerdere akten vereist, en om t.a.v. de formeel wettige akte iets te bewijzen, moeten zij in een rechtstreekse relatie tot deze laatste staan. Het bewijs van de machtsafwending kan dan, zoals in de zaken Exelmans, Schraepen en Janssens, reeds geleverd worden door een aantal bijkomende elementen die het geheel van de samenhangende akten begeleiden en die samen de onwettige intentie in het geheel van deze akten aantonen. Wanneer dergelijke bijkomende elementen ontbreken, kan de machtsafwending enkel aangetoond worden door de interne logica of, juister gezegd, door het gemis aan interne logica, nl. door de interne contradictie van de onderling samenhangende akten²¹⁷. Maar, aangezien de intentionele machtsafwending

zich verbergt, zal ook deze interne contradictie zichzelf niet openbaren. Ook dit zou de daad van een naïeve of verstrooide machtsafwender zijn. Van een intentionele machtsafwending is nooit een strikt materieel bewijs voorhanden. Hoe zou dit kunnen, aangezien een intentie per definitie geestelijk is? De rechter moet steeds door appreciatie en eventueel door interpretatie tot onwettigheid van de intentie besluiten. Formeel-juridisch zullen de samenhangende akten van hun interne contradictie slechts een negatief bewijs leveren. De onwettige akte zal nl. de onwettige intentie van de formeel wettige akte enkel bewijzen doordat voor deze laatste, waarvoor geen geldig motief voorhanden blijkt te zijn, geen andere verklaring te vinden is dan die welke uit de onderlinge samenhang van de akten blijkt, nl. de intentie van de onwettige akte. Het is echter de taak van de rechter dit negatief bewijs zo te expliciteren dat aangetoond wordt dat de concrete vorm van het ontbreken van een wettig motief voor de formeel wettige akte in een bepaald geval het bewijs levert dat deze ontstentenis van wettig motief enkel door de intentie van de onwettige akte kan worden verklaard. Dit is zeer precies wat de Raad van State in de zaken Matthijs en Detry gedaan heeft. De negatieve vaststellingen dat de wijziging van de benoemingsvoorwaarden en van de beslissing om aan de eerste oproep geen gevolg te geven, niet gemotiveerd waren en dat de gemeenteraad geen gebruik maakte van de mogelijkheid om een andere kandidaat te benoemen, die de gestelde voorwaarden wel vervulde²¹⁸, houden telkens een dubbele affirmatie in: enerzijds dat de uiteindelijke, ingevolge de wijziging van de benoemingsvoorwaarden formeel wettige benoeming, in werkelijkheid onwettig was, omdat voor deze wijziging geen motieven voorhanden waren; anderzijds dat deze onwettigheid, gelinkt op de samenhang van de opeenvolgende benoemingen, enkel kan worden verklaard door de intentie van de eerste onwettige benoemingsakte om een bepaalde kandidaat te benoemen, die niet aan de gestelde voorwaarden voldeed.

Het bewijs van de machtsafwending en de machtsafwending zelf liggen hier dus in het feit dat de formeel wettige akte in werkelijkheid onwettig blijkt te zijn en dat deze onwettigheid enkel door de intentie van de onwettige akte kan worden verklaard. Dit bevestigt zeer duidelijk wat wij boven reeds schreven: dat elke machtsafwending ook een machtsoverschrijding inhoudt, maar dat bij de intentionele machtsafwending het bewijs van de machtsoverschrijding slechts door het bewijs van de machtsafwending zelf geleverd wordt. Dit is ook zo wanneer, zoals in de zaken Exelmans, Schraepen en Janssens, het bewijs van de machtsafwending reeds door bijkomende elementen geleverd wordt. Het verschil tussen de beide bewijsvormen ligt hierin dat de laatstgenoemde steunt op louter toevallige bijkomende elementen, die evengoed kunnen ontbreken, terwijl het bewijs door de interne contradictie van de opeenvolgende akten, dat in feite ook in de zoëven genoemde zaken aanwezig was, maar ingevolge de duidelijke bijkomende elementen niet hoefde te worden

omgekeerd wordt in het arrest Janssens op de onderlinge samenhang gesteund.

²¹⁸ De vaststelling van het arrest Detry dat de beslissing van de bestendige deputatie een duidelijke waarschuwing bevatte, is t.a.v. de onderlinge verhouding van de beslissende akten een bijkomend element.

²¹⁷ Het middel van de machtsafwending wordt door de Raad van State soms verworpen, mede omdat de onderlinge samenhang van de ingeroepen gegevens niet aangetoond wordt; zie arrest Gors en Gem. Maasmechelen nr. 19.056 van 13 juni 1978;

gebruikt, uit zichzelf werkt en door zijn negatief karakter een volkomen objectief bewijs van de machtsafwending levert. De interne contradictie van opeenvolgende akten is dus het enige zeker bewijs van een intentionele machtsafwending. Dit verklaart waarom dit bewijs zo uitzonderlijk is en het bevestigt wat wij hierboven ook reeds schreven en wat evident is: dat het ontbreken van een rechtvaardigende wettelijke intentie als negatief element in elke machtsafwending aanwezig is. Het bewijs dat hier geleverd wordt is in werkelijkheid dat van de feitelijke machtsafwending: aangezien de onwettigheid van de intentie die haar ware bedoeling verbergt, ook niet uit bijkomende elementen blijkt, wordt zij bloot gelegd aan de hand van de formeel wettige akte, die door haar gebrek aan geldig motief in werkelijkheid onwettig blijkt te zijn. Elke intentionele machtsafwending is dus in feite ook een feitelijke machtsafwending, wat even evident is. Maar zij wordt slechts met de onwettigheid van haar intentie bewezen.

V. Besluit

Uit het voorgaande blijkt dat het bewijs van de intentionele machtsafwending als subsidiair middel, wanneer het niet door bijkomende elementen geleverd wordt, noodzakelijk een opeenvolging van meerdere akten vereist, uit welker onderlinge tegenspraak de rechter de intentie tot machtsafwending kan afleiden.

Dit veronderstelt dat de Raad van State i.v.m. de machtsafwending niet het principe aanhoudt, dat hij i.v.m. de machtsoverschrijding stelt, dat nl. de onwettigheid van een definitieve individuele akte niet mag worden aangewend als middel om de wettigheid van een latere akte te bewijzen, wat inderdaad in enkele arresten bevestigd wordt²¹⁹. Wanneer men nader toeziet, stelt men echter vast dat deze houding de zoëven vermelde regel betreffende de definitieve individuele akten in het kader van de machtsoverschrijding niet tegensprekt.

²¹⁹ Janssens nr. 8292 van 20 dec. 1960; Beumier nr. 7558 van 22 jan. 1960; Gérard nr. 7971 van 28 juni 1960; Nov., o.c., nrs. 1646-48.

In de vijf besproken gevallen is de eerste benoeming telkens weliswaar onwettig²²⁰, maar deze onwettigheid wordt als zodanig niet gehanteerd als een middel tot vaststelling van de machtsafwending. De benoeming wordt met haar onwettigheid bekeken als een feitelijk gegeven naast andere en de machtsafwending wordt uit het geheel van deze gegevens afgeleid. Maar dit feitelijk in aanmerking nemen van een definitieve individuele akte i.v.m. de vaststelling van een machtsafwending, doet toch de vragen rijzen of ook het zoëven vermeld principe, dat i.v.m. de machtsoverschrijding wordt gesteld, niet voor enige nuancering vatbaar is. Wij hopen op dit probleem nog te kunnen terugkomen.

Met dit alles lijkt het mij duidelijk dat machtsafwending en machtsoverschrijding eigenlijk twee varianten zijn van dezelfde onwettigheid. Elke machtsafwending bevat in feite een machtsoverschrijding en elke machtsoverschrijding is een feitelijke machtsafwending. Het verschil tussen beide is enkel een kwestie van de bruikbaarheid van elk van deze rechtsfiguren als middel. Omdat de machtsafwending een diepergaand onderzoek vergt naar de intenties van de auteur van de akte, is de machtsoverschrijding het algemene middel, de machtsafwending het speciale. Maar beide zijn vormen van dezelfde onwettigheid. Daarom zijn zij beide als middel principieel evenwaardig. In de justitiële rechtspraak, waar de vaststelling van de machtsafwending niet aan een speciale procedure onderworpen is, worden zij ook als zodanig behandeld. Voor de Raad van State, waar deze speciale procedure wel geldt, is de machtsafwending als middel slechts dienstig, wanneer zij in verband met het doel van de vordering het bewijs levert van een onwettigheid, dat de machtsoverschrijding niet kan bijbrengen.

Dr. Jur. R. VEKEMAN
Eerste adviseur bij het
Provinciebestuur van
Oost-Vlaanderen

²²⁰ In de zaak Schraepen is de eerste eigenlijke benoeming de fictieve benoeming als opsteller.

RECHTSPRAAK

HOF VAN CASSATIE

2e KAMER — 15 OKTOBER 1980

Voorzitter-rapporteur: de h. Legros
Advocaat-generaal: mevr. Liekendael
Advocaat: mr. Kirkpatrick

Wegverkeer — Gedrag van de bestuurders tegenover voetgangers — Bestuurder rijdt zo dicht tegen het trottoir dat zijn voertuig de handtas van een voetganger raakt.

Luidens art. 40.1 van het Wegverkeersreglement mag de bestuurder de voetgangers die zich o.m. op een trottoir bevinden, niet in gevaar brengen.

Voor het aldus bij dit artikel omschreven gebrek aan voorzichtigheid of voorzorg is geen verder vereiste gesteld en is met name niet vereist dat de bestuurder enig deel van het voertuig op het trottoir laat komen.

I. t/ C.

Gelet op het bestreden vonnis, op 22 april 1980 in hoger beroep gewezen door de Correctionele Rechtbank te Brussel;

Over het middel, afgeleid uit de schending van de artikelen 40.1 van het koninklijk besluit van 1 december 1975 houdende algemeen reglement op de politie van het wegverkeer, 418, 420 van het Strafwetboek en 97 van de Grondwet,

doordat het bestreden vonnis heeft vastgesteld dat het door eiseres bestuurde voertuig «gereden is tegen de handtas van de burgerlijke partij Thérèse C. die op de rand van het trottoir liep en dat zij door de schok ten val kwam», dat het voertuig van eiseres «rakelings langs de trottoirband reed» en dat eiseres vervolgd werd wegens A) overtreding van de artikelen 418 en 420 van het Strafwetboek en B) in samenhang daarmee, wegens overtreding van artikel 40.1 van het koninklijk besluit van 1 december 1975, waarna het beslist «dat de telastleggingen A en B bewezen zijn en dat de telastlegging B het bestanddeel is van het gebrek aan voorzichtigheid en voorzorg van de telastlegging A», op de gronden dat eiseres «met haar voertuig rakelings langs de trottoirband reed, hoewel zij geen enkele reden had om zo te rijden»; dat eiseres «door zo dicht bij de voetgangers te rijden dat ze onvermijdelijk tegen de wagen moesten aanlopen zo ze ietwat dichter bij de straat gingen lopen, een onvoorzichtigheid heeft begaan en inbreuk heeft gepleegd op artikel 40.1 van het koninklijk besluit van 1 december 1975»; dat zij «de burgerlijke partij die op het trottoir ging heeft opgemerkt; dat zij bovendien moest en kon voorzien dat deze reeds bejaarde persoon die twee boodschappentassen droeg, gevaar liep tegen haar wagen aan te lopen zo ze dicht bij de straat zou gaan lopen; dat de burgerlijke partij dus nooit een hindernis is geweest waardoor de beklagde kon worden verrast en dat de regels van de voorzichtigheid op zijn minst vereisten dat zij verder van het trottoir ging rijden bij de nadering van de voetganger die bovendien met de rug naar haar toegekeerd liep of althans niet in haar richting keek»,

terwijl, eerste onderdeel, de bestuurder slechts dan «de voetgangers die zich op een trottoir bevinden in gevaar brengt» in de zin van artikel 40.1 van het koninklijk besluit van 1 december 1975, wanneer hij, zoals bepaald werd in artikel 13 van het koninklijk besluit van 8 april 1954 houdende algemeen reglement op de politie van het wegverkeer, enig deel van zijn voertuig of van de lading over het trottoir laat komen; artikel 40.1 van het koninklijk besluit van 1 december 1975 de draagwijdte van genoemd artikel 13 op dat punt niet heeft gewijzigd; zolang een voetganger «zich op het trottoir bevindt», een bestuurder hem immers onmogelijk in gevaar kan brengen als hij zijn voertuig niet op een of andere manier op het trottoir laat komen; artikel 40.1 van voormeld koninklijk besluit van 1 december 1975 anderzijds moet worden uitgelegd in het licht van artikel 9.3 van hetzelfde besluit, volgens welk artikel elke bestuurder die de rijbaan volgt, zo dicht mogelijk bij de rechterraand van de rijbaan moet blijven»;

waaruit volgt dat het vonnis, nu het de telastlegging van overtreding van artikel 40.1 bewezen verklaart zonder daarbij vast te stellen dat eiseres haar voertuig op het trottoir heeft laten komen of dat de burgerlijke partij de rijbaan heeft gevolgd onder de voorwaarden die zijn voorgeschreven door het algemeen reglement op de politie van het wegverkeer, de toepassing van dit artikel en van de artikelen 418 en 420 van het Strafwetboek niet wettelijk verantwoordt, aangezien het uitdrukkelijk erop wijst dat de ten laste gelegde overtreding van artikel 40.1 «het bestanddeel is van het gebrek aan voorzichtigheid of voorzorg van de telastlegging A» (schending van alle in het middel aangehaalde bepalingen, met uitzondering van artikel 97 van de Grondwet);

tweede onderdeel, zo de grond van het vonnis waarin gezegd wordt dat eiseres «een onvoorzichtigheid heeft be-

gaan en inbreuk heeft gepleegd op artikel 40.1», betekent dat eiseres een onvoorzichtigheid heeft begaan die grond kan opleveren voor de toepassing van de artikelen 418 en 420 van het Strafwetboek los van enige overtreding van voormeld artikel 40.1, de motivering van het vonnis tegenstrijdig of dubbelzinnig is; het vonnis immers anderzijds verklaart dat de telastlegging B het bestanddeel is (en niet «één van de bestanddelen») van het gebrek aan voorzorg en voorzichtigheid van de telastlegging A; dat het Hof ingevolge die tegenstrijdige of dubbelzinnige motivering in de onmogelijkheid verkeert toezicht uit te oefenen op de wetelijkheid van het vonnis en in het bijzonder onmogelijk kan nagaan of de straf wettelijk verantwoord is (schending van artikel 97 van de Grondwet):

Overwegende dat luidens artikel 40.1 van het Wegverkeersreglement de bestuurder de voetgangers die zich onder meer op een trottoir bevinden, niet in gevaar mag brengen;

Overwegende dat, anders dan was bepaald in het reglement van 8 april 1954, er voor het bij artikel 40.1 aldus omschreven gebrek aan voorzichtigheid of voorzorg geen verdere vereiste gesteld is en met name niet vereist wordt dat de bestuurder enig deel van het voertuig op het trottoir laat komen;

Dat, zoals uit het geheel der bepalingen van artikel 40 van het Wegverkeersreglement blijkt, dit artikel in nummer 1 bepaalt dat de bestuurder waar hij zich ook op de openbare weg bevindt bijzonder voorzichtig moet zijn ten aanzien van de voetgangers;

Overwegende dat er overigens in dit reglement geen strijdigheid bestaat tussen artikel 40.1 en artikel 9.3 dat elke bestuurder die de rijbaan volgt verplicht zo dicht mogelijk bij de rechterraand van de rijbaan te blijven;

Overwegende dat dit voorschrift niet mag worden losgekoppeld van de overige verplichtingen van de bestuurder;

Overwegende dat de woorden «zo dicht mogelijk» er wel op wijzen dat de weggebruiker niet zo dicht bij het trottoir moet rijden dat hij daardoor de voetgangers die zich daarop bevinden, in gevaar brengt;

Dat de noodzaak om artikel 9.3 niet eng uit te leggen doch daarentegen binnen redelijke perken rekening te houden met de eisen van het verkeer en de veiligheid van de weggebruikers met name volgt uit artikel 16.7 van het Wegverkeersreglement krachtens hetwelk elke bestuurder die op het punt staat links ingehaald te worden zo ver mogelijk naar rechts moet uitwijken;

Dat het middel niet kan worden aangenomen;
(...)

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER — 4 SEPTEMBER 1980

Voorzitter: ridder de Schaetzen

Raadsheer-rapporteur: mevr. Raymond-Decharneux

Advocaat-generaal: de h. Krings

Advocaten: mrs. Ansiaux en Bützler

Aanneming van werk — Eenzijdige opzegging ad nutum door opdrachtgever — Toepassingsgebied.

Luidens art. 1794 B.W. kan de opdrachtgever de aanneming tegen vaste prijs door zijn enkele wil verbreken, ook al is het werk reeds begonnen, mits hij de aannemer schadeloos stelt voor al zijn uitgaven, al zijn arbeid, en alles wat hij bij die aanneming had kunnen winnen.

Wegens haar algemene bewoordingen is die bepaling van toepassing op onverschillig welk materieel of intellectueel werk, op voorwaarde dat het gaat om de aanneming van een werk dat door zijn voorwerp of door een uitdrukkelijke tijdsduur bepaald is.

N.V. A. en N.V. B. t/P.V.B.A.
Représentations W.

Gelet op het bestreden arrest, op 5 juni 1979 door het Hof van Beroep te Brussel gewezen;

(...)

Over het tweede middel, afgeleid uit de schending van de artikelen 1794 van het Burgerlijk Wetboek en 97 van de Grondwet,

doordat het arrest, na te hebben vastgesteld dat de overeenkomst tussen de eiseressen en verweerster een makelaarscontract is dat moet worden beschouwd als een huur van diensten, beslist dat artikel 1794 van het Burgerlijk Wetboek van toepassing is op dit contract, zodat eerste eiseres dat contract geldig mocht verbreken op voorwaarde dat zij de personenvennootschap met beperkte aansprakelijkheid Représentations W. schadeloos stelde «voor al haar uitgaven, al haar arbeid en alles wat zij bij die aanneming had kunnen winnen» en eerste eiseres veroordeelt om aan verweerster, wegens winstderving, een bedrag te betalen dat gelijk is aan de helft van de provisies voor heel de periode waarin de levering aan de groep S. zou kunnen plaatshebben, welke periode het arrest op 10 jaar schat,

terwijl de makelaarsovereenkomst, wegens haar eigen karakter, ad nutum en zonder vergoeding kan worden verbroken onder voorbehoud dat de verbreking niet intempestief is en artikel 1794 van het Burgerlijk Wetboek dus geen toepassing kan vinden op dat contract, zodat het arrest dat artikel schendt:

Over de middelen van niet-ontvankelijkheid door verweerster opgeworpen en afgeleid uit het feit, enerzijds, dat het middel niet zegt in welk opzicht artikel 97 van de Grondwet zou geschonden zijn en, anderzijds, dat het middel zonder belang is voor tweede eiseres, daar de bestreden beslissing voor haar geen toepassing maakt van artikel 1794 van het Burgerlijk Wetboek:

Overwegende dat het middel niet vermeldt in welk opzicht artikel 97 van de Grondwet zou geschonden zijn;

Overwegende dat het arrest niet beslist dat de tussen verweerster en tweede eiseres gesloten makelaarsovereenkomsten werden verbroken; dat het integendeel laatstgenoemde veroordeelt om die overeenkomsten uit te voeren;

Dat, derhalve, de beslissing van het arrest die toepassing maakt van artikel 1794 van het Burgerlijk Wetboek eiseres niet kan bezwaren en dat het middel te haren opzichte bij gebrek aan belang niet ontvankelijk is;

Dat de middelen van niet-ontvankelijkheid gegrond zijn;

Wat het overige van het middel betreft:

Overwegende dat het arrest, na te hebben geoordeeld, zonder deswege te worden bekritiseerd, dat de makelaars-

overeenkomst tussen eerste eiseres en verweerster een huur van diensten was, beslist dat eerste eiseres ingevolge artikel 1794 van het Burgerlijk Wetboek het recht had dat contract eenzijdig te verbreken op voorwaarde dat zij de personenvennootschap met beperkte aansprakelijkheid Représentations W. schadeloos stelde «voor al haar uitgaven, al haar arbeid, en alles wat zij bij die aanneming had kunnen winnen» en eerste eiseres veroordeelt om laatstgenoemde wegens winstderving een bedrag te betalen dat gelijk is aan de helft van de commissielonen die zij had kunnen ontvangen tijdens de gemiddelde duur van de lopende contracten, die het op tien jaar vaststelt;

Overwegende dat artikel 1794 van het Burgerlijk Wetboek bepaalt dat de opdrachtgever de aanneming tegen vaste prijs door zijn enkele wil kan verbreken, ook al is het werk reeds begonnen, mits hij de aannemer schadeloos stelt voor al zijn uitgaven, al zijn arbeid, en alles wat hij bij die aanneming had kunnen winnen;

Overwegende dat die bepaling wegens haar algemene bewoordingen van toepassing is op onverschillig welk materieel of intellectueel werk, op voorwaarde dat het gaat om de aanneming van een werk dat door zijn voorwerp of door een uitdrukkelijke tijdsduur bepaald is;

Overwegende dat het arrest weliswaar vaststelt dat de betrokken makelaarsovereenkomst een huur van diensten is, doch noch uit zijn analyse van die overeenkomst en met name van de clause, volgens welke het commissieloon verschuldigd is zolang de groep die de vennootschap S. met andere distributiebedrijven vormt bij A. koopt, noch uit enige andere overweging blijkt dat dit contract betrekking heeft op een bepaalde arbeid of een arbeid voor een bepaalde tijd;

Dat het arrest derhalve geen wettelijke verantwoording geeft voor zijn beslissing om artikel 1794 van het Burgerlijk Wetboek op die makelaarsovereenkomst toe te passen;

Dat het middel gegrond is;

(...)

NOOT—Zie in dezelfde zin Cass., 13 oktober 1910, *Pas.*, 1910, I, 443; H. De Page, *Traité*, IV, Brussel, 1972, 985-988, nr. 859, 3°.

HOF VAN CASSATIE

3e KAMER — 15 DECEMBER 1980

Voorzitter: de h. Janssens

Raadsheer-rapporteur: de h. Vervloet

Advocaat-generaal: de h. Lenaerts

Advocaten: mrs. Houtekier en Bützler

1. Arbeidsovereenkomst — Handelsvertegenwoordigers — Ontslag — Uitwinningsvergoeding — Nadeel — Begrip — Aanspraak op brugpensioen — C.A.O. nr. 17 —
2. Brugpensioen — CAO nr. 17 — Cumulatie met andere afdankingsvergoedingen — Handelsvertegenwoordiger — Uitwinningsvergoeding

1. De aanspraak op brugpensioen wegens ontslag, in het kader van de CAO nr. 17, betekent niet dat de ontsla-

gen werknemer definitief zijn beroepsactiviteit staakt. Uit die aanspraak kan derhalve niet worden afgeleid dat een handelsvertegenwoordiger geen enkel nadeel ondervindt door de beëindiging van zijn arbeidsovereenkomst.

2. Daar de uitwinningvergoeding voor de handelsvertegenwoordiger geen loonvervangende vergoeding maar een specifieke schadevergoeding is, mag zij gecumuleerd worden met het brugpensioen van de CAO nr. 17.

N.V. S t/ Van H.

Gelet op het bestreden arrest, op 21 december 1979 door het Arbeidshof te Antwerpen gewezen;

Wat het eerste onderdeel betreft:

Overwegende dat de in artikel 15 van de wet van 30 juli 1963 tot instelling van het statuut der handelsvertegenwoordigers bepaalde vergoeding wegens uitwinning niet verschuldigd is, indien de werkgever bewijst dat uit de beëindiging van de arbeidsovereenkomst geen enkel nadeel voor de handelsvertegenwoordiger voortspuit;

Overwegende dat eiseres de beweerde afwezigheid van nadeel bij verweerder afleidt uit de omstandigheid dat hij, ten gevolge van zijn aanvraag tot aanvullende vergoeding voor ontslagen bejaarde werknemers, zich niet ter beschikking hield van de arbeidsmarkt;

Overwegende dat, krachtens de artikelen 3 en 4 van de collectieve arbeidsovereenkomst nr. 17 van 19 december 1974, de werknemers van 60 jaar en ouder die, behalve wegens dringende reden, worden ontslagen, recht hebben op een aanvullende vergoeding ten laste van hun laatste werkgever, voor zover zij werkloosheidsuitkeringen ontvangen; dat de toekenning van de aanvullende vergoeding dienvolgens gebonden is aan het recht op werkloosheidsuitkering;

Overwegende dat de ontslagen bejaarde werknemer, die aanspraak maakt op een aanvullende vergoeding, derhalve moet voldoen aan de toekenningsvoorwaarden bepaald door artikel 126 van het koninklijk besluit van 20 december 1963 betreffende arbeidsvoorziening en werkloosheid en geen arbeid in de zin van dat artikel mag verrichten, behoudens het bepaalde in artikel 128 van voormeld koninklijk besluit;

Overwegende evenwel dat de werknemer die de aanvullende vergoeding samen met de werkloosheidsuitkeringen geniet, steeds op eigen initiatief opnieuw beroepsarbeid kan verrichten en dat hij, zoals blijkt uit artikel 3 van het koninklijk besluit van 19 februari 1975 betreffende het recht van bejaarde werknemers op werkloosheidsuitkeringen, wanneer hij weer werkloos wordt, opnieuw de aanvullende vergoeding geniet zonder dat het uitkeringsbedrag moet worden herzien;

Overwegende dat uit wat voorafgaat volgt dat een handelsvertegenwoordiger die aanspraak maakt op de aanvullende vergoeding niet noodzakelijk definitief onbeschikbaar is voor de arbeidsmarkt; dat hij bij het gebeurlijk opnieuw verrichten van beroepsarbeid de door hem aangebrachte cliënteel kan bezoeken;

Dat, nu het ontberen van deze cliënteel ten gevolge van de beëindiging van de arbeidsovereenkomst door eiseres aanleiding kan geweest zijn tot verweerdens aanvraag om aanvullende vergoeding en beëindiging van iedere beroepsarbeid, het arbeidshof wettig beslist dat die aanspraak op aanvullende vergoeding zonder invloed is op het nadeel voortspuitend uit de uitwinning van de cliënteel en

dat verweerdens beweerde onbeschikbaarheid voor de arbeidsmarkt geenszins de toekenning van een uitwinningvergoeding in de weg staat;

Wat het tweede onderdeel betreft:

Overwegende dat, naar luid van artikel 9, eerste lid, van de collectieve arbeidsovereenkomst nr. 17 van 19 december 1974, de aanvullende vergoeding niet mag worden gecumuleerd «met andere wegens afdanking verleende speciale vergoedingen of toeslagen, die worden toegekend krachtens wettelijke of reglementaire bepalingen»;

Overwegende dat de regeling van de aanvullende vergoeding voor ontslagen bejaarde werknemers, zoals eerder gezegd, gebonden is aan het recht op werkloosheidsuitkering; dat deze uitkering wordt verleend ter vervanging van loon en dat daarom de werknemer slechts aanspraak erop heeft, wanneer hij werkloos wordt zonder loon of loonvervangende vergoeding in de zin van artikel 126 van het koninklijk besluit van 20 december 1963;

Overwegende dat het cumulatieverbod van artikel 9, eerste lid, van de collectieve arbeidsovereenkomst nr. 17 hetzelfde doel beoogt, met name het recht op aanvullende vergoeding, die, zoals de werkloosheidsuitkering welke zij aanvult, wordt verleend ter vervanging van loon, uit te sluiten zolang de ontslagen bejaarde werknemer een loonvervangende vergoeding wegens ontslag, behoudens die bedoeld in het tweede lid van dat artikel, ontvangt;

Overwegende dat de uitwinningvergoeding geen loonvervangende vergoeding is; dat zij een specifieke schadevergoeding is, waarmee niet het verlies van een dienstbetrekking en het derven van loon worden vergoed, maar wel het nadeel door de handelsvertegenwoordiger geleden ten gevolge van het verlies van de door hem aangebrachte cliënteel; dat zij dientengevolge niet kan worden beschouwd als een wegens ontslag verleende vergoeding of uitkering, bedoeld in artikel 9 van de collectieve arbeidsovereenkomst nr. 17;

Dat het arbeidshof derhalve wettig beslist dat het cumulatieverbod van dat artikel niet toepasselijk is op de uitwinningvergoeding;

Dat het middel niet kan worden aangenomen;

(...)

HOF VAN BEROEP TE BRUSSEL

6e KAMER — 22 JANUARI 1981

Voorzitter: de h. Caron

Raadsheren: de hh. Slachmuylder en Van Malderen

Advocaat: mr. Kips

Ouderlijke verplichting — Onderhoud — Verbintenis in solidum — Eigen recht van O.C.M.W. tot terugvordering van verplegingskosten — Bepalingen: geen retroactieve werking van art. 98 van de W. 8 juli 1976.

Krachtens art. 2 van de W. 8 juli 1976 treedt het O.C.M.W. in de rechten van de vroegere C.O.O., zoals die bestonden bij de inwerkingtreding van voormelde wet.

Wegens het bekostigen van verplegingskosten ontstaat onder bepaalde voorwaarden voor het O.C.M.W. (voor-

heen voor de C.O.O.) een eigen recht om de terugbetaling van de onderstandskosten te vorderen van de onderhoudsplichtige ouders van de ondersteunde persoon.

Art. 98 van de W. 8 juli 1976 (dat de voorwaarden bepaalt van het terugvorderingsrecht van het O.C.M.W. t.o.v. begunstigden enz.) heeft geen terugwerkende kracht; zo is § 1, lid 2, van dat wetsartikel niet van toepassing op een schuldvordering van een C.O.O. ontstaan vóór de inwerkingtreding van de W. 8 juli 1976.

De steunplicht van echtgenoten t.a.v. hun gemeenschappelijk kind rust op ieder van hen voor het geheel. Verdeling van schuld kan aan een van hen niet toegestaan worden.

O.C.M.W. Vilvoorde t/ H. en V.

Overwegende dat appellant in januari en februari 1978 geïntimeerden heeft doen dagvaarden «in hun hoedanigheid van ouders en wettelijke vertegenwoordigers van hun minderjarig kind D. «tot terugbetaling van de som van 162.087fr., te vermeerderen met verwijlinteressen vanaf 21 maart 1974 uit hoofde van de door eiser betaalde verplegingskosten met betrekking tot het verblijf van vernoemd kind in het Sint-Pietersgasthuis te Brussel vanaf 21 mei tot 5 juli 1973 alsook tot een andere hospitalisatie, op 27 maart 1974, van datzelfde kind;

Overwegende dat niet wordt betwist dat, ondanks de verkeerde bewoordingen waarin de verweerders in de inleidende dagvaarding zijn aangeduid, de vordering niet tegen het steungerechtigd kind, vertegenwoordigd door zijn wettelijke vertegenwoordigers, maar tegen H. A. en V.B.S., in hun hoedanigheid van onderhoudsplichtige ouders van het kind is gericht;

Overwegende dat appellant de eerste rechter ten grieve duidt te hebben geoordeeld dat, nu geen vrijwillige onjuiste of onvolledige inkomstenaangifte van verweerders bewezen is, de voorwaarde gesteld bij artikel 98, tweede lid, van de wet van 8 juli 1976 niet is vervuld, zodat er geen aanleiding toe bestaat aan eiser het recht toe te kennen het geheel van de kosten van hulpverlening terug te vorderen ongeacht de financiële toestand van de betrokkenen en, op grond van die overweging, de vordering als niet gegrond te hebben afgewezen;

Overwegende dat geïntimeerde V.B.S. niet is verschenen noch iemand voor haar; dat zij nochtans verwittigd werd van de dag, uur en de plaats van de zitting waarop arrest zal worden gevorderd, hetwelk geacht zal zijn op tegenspraak te zijn gevelde; dat de kennisgeving van de rechtsdag geschiedde bij een ter post aangetekende zending van 17 oktober 1980, overeenkomstig het voorschrift van de artikelen 46 en 55 van het Gerechtelijk Wetboek; dat appellant aldus, luidens artikel 751 van datzelfde wetboek, arrest kon vorderen en heeft gevorderd dat geacht wordt op tegenspraak te zijn geweest;

Overwegende dat geïntimeerde H.A., die in persoon is verschenen, aan het hof heeft gevraagd eensdeels slechts tot een gedeelte van de schuld te worden veroordeeld en anderdeels zich van zijn aandeel in de schuld door maandelijks storting van duizend frank te mogen kwijten; dat appellant verklaart zich principieel niet tegen de toekenning van termijnen van respijt te verzetten;

Overwegende dat het Openbaar Centrum voor Maatschappelijk Welzijn van de gemeente Vilvoorde, krachtens artikel 2 van de wet van 8 juli 1976, in de rechten is

getreden van de oorspronkelijke schuldeiseres, de Commissie van Openbare Onderstand der gemeente Vilvoorde ten gunste van wie, wegens het bekostigen van verplegingskosten in 1973 en 1974 ten behoeve van het niet ontvoegd minderjarig kind van geïntimeerden, krachtens artikel 17 der wet van 2 april 1965 betreffende de openbare onderstand, tegen de onderhoudsplichtige ouders van die ondersteunde persoon, een eigen recht de terugbetaling van de onderstandskosten te vorderen, is ontstaan vóór de inwerkingtreding van de wet van 8 juli 1976;

Overwegende dat artikel 98 van de wet van 8 juli 1976, meer bepaald § 1, tweede lid, van bedoelde wetsbepaling, niet toepasselijk is op de schuldvordering van de Commissie van Openbare Onderstand van de gemeente Vilvoorde die vóór de inwerkingtreding van de wet van 8 juli 1976 is ontstaan; dat bedoeld artikel 98 immers geen terugwerkende kracht heeft;

Overwegende dat geïntimeerden luidens artikel 203 van het Burgerlijk Wetboek, door de enkele daad van hun huwelijk de verbintenis hebben aangegaan om aan hun kind kost, onderhoud en opvoeding te verschaffen; dat geïntimeerden ten tijde van de hulpverlening de hoedanigheid van onderhoudsplichtigen hadden;

Overwegende dat het bedrag van de onbetaalde onderstandskosten niet wordt betwist;

Overwegende dat de steunplicht van de echtgenoten H.A. en V.D.S. ten aanzien van hun kind D., op ieder der echtgenoten voor het geheel rust (J. Dabin, noot onder Cass., 13 feb., 1947, *R.C.J.B.*, 1950, 173; Cass. Fr., 21 mei 1890, *D.P.*, 1890, I, 337) zodat H.A. ten aanzien van appellant, schuldeiser die de terugbetaling vordert van medische verzorging aan bedoeld niet ontvoegd minderjarig kind, geen verdeling van schuld kan vragen (onverminderd het recht van elke echtgenoot aan de hoven en rechtbanken te vragen de respectieve bijdrage van de ouders in de onderstandskosten te doen bepalen);

Overwegende dat de eis aldus gegrond is en de eerste rechter ten onrechte de eis als niet gegrond heeft afgewezen;

Overwegende dat er aanleiding bestaat om aan H.A. termijnen van respijt toe te staan;

(...)

NOOT—De vraag of artikel 98, § 1, 2e lid, van de W. 8 juli 1976 al dan niet retroactief werkt is vooral belangrijk omdat er nog geen uitvoeringsbesluiten op dit artikel genomen zijn en sommigen daaruit afleiden dat het nog niet toegepast mag worden, en de O.C.M.W.'s voorlopig geen verhaalsrecht hebben op de alimentatieplichtigen. P. Senaev bestrijdt deze opvatting in een noot onder Hof Antwerpen, 28 november 1978, *R.W.*, 1978-79, 2738.

ARBEIDSRECHTBANK TE LEUVEN

2e KAMER — 24 NOVEMBER 1980

Voorzitter: de h. Van Stijvoort

Rechters in sociale zaken: de hh. Reyniers en Keyaerts

Substituut-arbeidsauditeur: de h. Berben

Advocaten: mrs. Colsoul en Nelissen-Grade

**Sociale zekerheid werknemers — Toepassingsgebied —
Uitbreiding — Schouwspelartiesten — Orkest opgericht als
p.v.b.a. — Vennoten-musici en gelegenheidsmuzikanten —
Bijdrageplicht**

Schouwspelartiesten zijn slechts aan de sociale zekerheid voor werknemers onderworpen indien zij aangeworven zijn op grond van een arbeidsovereenkomst of in gelijkaardige omstandigheden tewerkgesteld worden.

Gelegenheidsmuzikanten die aangeworven worden door een orkest opgericht als p.v.b.a., zijn onderworpen aan de sociale zekerheid der werknemers en de vennootschap is op die grond bijdrageplichtig, ongeacht de dagelijkse duur der prestaties.

De vennoten-musici daarentegen zijn ten deze werkende vennoten van een p.v.b.a. en laatstbedoelde is voor hen niet bijdrageplichtig.

R.M.Z. t/ P.V.B.A. F.

A. De feiten en retroacten

Het orkest F. werd reeds op het einde van de dertiger jaren opgericht door een aantal vrienden-muzikanten van de plaatselijke fanfare en het waren praktisch dezelfde oprichters, zeven in aantal, die in 1952 besloten de P.V.B.A. «F.» te stichten met als maatschappelijk doel het optreden van het orkest tijdens bals en feesten en waarbij de heer F. C. als beheerder-zaakvoerder werd aangesteld.

De vennoten-aandeelhouders waren vanaf de stichting en tot op heden steeds uitsluitend de leden (orkestleider en muzikanten) van het orkest.

Reeds van vóór juli 1975 bleven er nog slechts vier vennoten over, namelijk F., beheerder-zaakvoerder en tevens orkestleider, en de muzikanten A.V.S., M., en D.V.R., waarvan eerstgenoemde muzikant vanaf het begin en tot op heden steeds als commissaris van de vennootschap heeft gefungeerd.

In die omstandigheden werd door verweerster tot en met 1977 een beroep gedaan op gelegenheidsmuzikanten om tijdens het tweede gedeelte van de avond, samen met de vaste kern, het orkest om te schakelen tot een tirolerorkest.

Die gelegenheidsmuzikanten, negen in aantal, zijn einde 1977 eveneens als vennoot tot de P.V.B.A. F., verweerster, toetreden; de desbetreffende afstand der aandelen werd met terugwerkende kracht vanaf januari 1977 in het aandelenboek der vennootschap ingeschreven.

Noch bij de stichting, noch na de toetreding van negen nieuwe vennoten, noch op enig ander ogenblik blijkt beheerder-zaakvoerder C. ooit een meerderheidsaandeel gehad te hebben in de vennootschap.

Het orkest F. wordt gewoonlijk door organisatoren van bals aangeworven om meestal eenmalig op te treden: aldus blijkt uit de gegevens in het dossier dat het orkest in 1976 gedurende 29 avonden is opgetreden voor evenveel verschillende inrichters en in 1977 gedurende 23 avonden voor 15 organisatoren.

De contracten met de inrichters worden gesloten door de beheerder-zaakvoerder in naam van de P.V.B.A.; hierbij wordt het orkest als zodanig aangeworven om op te treden met eigen klank- en geluidsinstallaties en instrumenten, tegen een vast bedrag voor een bepaald aantal te spelen uren, waarbij ook geregeld de mogelijkheid tot overuren tegen een bepaald bedrag per uur wordt voorzien.

Overeengekomen werd tussen de vennoten-orkestleden dat van het totaal cachet per optreden onmiddellijk door ieder vennoot een vergoeding wordt voorafgenomen, m.n. voor de orkestleider 2.000fr. en voor de muzikanten-vennoten 1000fr., en op het einde van het jaar wordt het eventueel winstsaldo verdeeld onder de vennoten; de gelegenheidsmuzikanten ontvingen, vooraleer zij vennoot werden, 600fr. per avond; vanaf 1 januari 1978 blijken zij als vennoot dezelfde vergoedingen te ontvangen als de vennoten-stichters.

De vennoten betalen sociale-zekerheidsbijdragen in het kader van het sociaal statuut der zelfstandigen. Allen oefenen elders, hetzij als werknemer, hetzij als zelfstandige, een gewoonlijke en hoofdzakelijke beroepsbezigheid uit.

B. In rechte

Uit de zeer summiere schriftelijke conclusie van eiser kan afgeleid worden dat hij vooropstelt dat verweerster haar muzikanten tewerkstelt binnen de banden van een arbeidsovereenkomst of minstens in gelijkaardige voorwaarden als die van een arbeidsovereenkomst; dat derhalve verweerster wegens de tewerkstelling van muzikanten aan de sociale-zekerheidswetgeving voor werknemers onderworpen zou zijn ofwel met toepassing van artikel 1, § 1, van de wet van 27 juni 1969 tot herziening van de besluitwet van 28 december 1944 betreffende de maatschappelijke zekerheid der arbeiders, ofwel met toepassing van artikel 2, § 1, 1°, van dezelfde wet en van artikel 3, 2°, van het koninklijk besluit van 28 november 1969 tot uitvoering van de wet van 27 juni 1969.

Dit alles wordt door verweerster in haar uitvoerige conclusies ten stelligste betwist en, voor zover als nodig, beoogt zij daarenboven m.b.t. de gelegenheidsmuzikanten, dat deze laatsten gewoonlijk niet langer dan twee uren per dag presteerden, zodat zij alleszins aan de toepassing van de wet van 27 juni 1969 onttrokken zijn krachtens artikel 16, eerste lid, van het koninklijk besluit van 28 november 1969.

Voormeld artikel 1, § 1, van de wet van 27 juni 1969 bepaalt dat de wet toepassing vindt op de werknemers en de werkgevers, die door een arbeidsovereenkomst zijn verbonden.

Artikel 2, § 1, 1°, van dezelfde wet bepaalt dat de Koning, onder de voorwaarden die Hij bepaalt, de toepassing van deze wet kan uitbreiden tot de personen die zonder door een arbeidsovereenkomst te zijn verbonden, ofwel tegen loon arbeidsprestaties onder het gezag van een ander persoon verrichten ofwel die een arbeid verrichten onder gelijkaardige voorwaarden als die van een arbeidsovereenkomst en dat de Koning alsdan tevens de persoon aanwijst die als werkgever wordt beschouwd.

Ter uitvoering van hierboven vermeld punt 1 van artikel 2, § 1, van de wet van 27 juni 1969 bepaalt artikel 3, 2°, van het koninklijk besluit van 28 november 1969 dat de toepassing van de wet wordt verruimd tot «de schouwspelartiesten zoals de dramatische, lyrische, choreografische en variétéartiesten, alsmede de musici, de orkestleiders, de balletmeesters, de aanvullingsartiesten die tegen betaling van een loon aangeworven worden om op te treden tijdens voorstellingen, repetities, radio- en televisieuitzendingen, film-, plaat- of bandopnamen alsook tot de personen die deze artiesten aanwerven; die bepalingen vinden echter geen toepassing wanneer de artiest ter gelegenheid van familiegebeurtenissen optreedt».

Ten slotte is er nog artikel 16 van het koninklijk besluit van 28 november 1969 onder de afdeling 3 «Uitsluitingen» dat het volgende bepaalt: «Aan de toepassing van de wet worden onttrokken de werknemers die gewoonlijk niet langer dan twee uren per dag arbeid in hun dienstbetrekking verrichten, alsook de werkgevers die ze tewerkstellen.

«Deze bepaling vindt geen toepassing op de huisarbeiders, de schouwspelartiesten, de personen bedoeld in artikel 3, 4°, het onderwijzend personeel, de bedienaars van de eredienst en de werknemers die uitsluitend in dienst van een kerkfabriek of als schoonmaker tewerkgesteld zijn, alsook de werkgevers die ze tewerk stellen.»

De verruiming van het stelsel der sociale zekerheid van de werknemers tot de schouwspelartiesten kan niet als absoluut beschouwd worden. Er dient gesteld te worden dat krachtens de wet van 27 juni 1969 en het koninklijk besluit van 28 november 1969 de artiesten bedoeld in artikel 3, 2°, van laatstgenoemd koninklijk besluit alsook de personen die deze artiesten aanwerven slechts onderworpen zijn aan het stelsel der sociale zekerheid voor loontrekken:

ofwel wanneer zij aangeworven zijn in uitvoering van een arbeidsovereenkomst,

ofwel wanneer zij tegen betaling van een loon worden tewerkgesteld onder gezag van een persoon of onder gelijkwaardige voorwaarden als die van een arbeidsovereenkomst (behalve wanneer zij optreden ter gelegenheid van een familiegebeurtenis).

Indien niet aan alle criteria van één van voormelde toestanden volledig is voldaan, dienen de betrokken artiesten dus als zelfstandigen te worden aangemerkt en ressorteren zij derhalve onder het sociaal statuut der zelfstandigen, geregeld door het koninklijk besluit nr. 38 van 27 juli 1967 (cf. Arbeidshof Gent, 13 november 1979, *R.W.*, 1979-80, 2592; Arbeidshof Antwerpen, 11 januari 1980, in zake Moonen t/ R.S.V.Z., onuitgegeven).

In casu dient alleszins een onderscheid gemaakt te worden tussen de gelegheidsmuzikanten en de vennoten-muzikanten op het stuk van de rechtsverhouding tegenover verweerster.

1. Wat de gelegheidsmuzikanten betreft

Hier bedoeld worden de negen muzikanten op wie verweerster tot en met 1977 regelmatig een beroep heeft gedaan om samen met de vaste kern van het orkest F., toen nog slechts bestaande uit vier leden-vennoten (orkestleider en drie muzikanten) op te treden en die einde 1977 als vennoot tot de P.V.B.A. zijn toetreden.

Hoewel in verband met die toetreding de afstand van aandelen met terugwerkende kracht vanaf 1 januari 1977 in het aandelenboek werd ingeschreven, blijkt uit de voorhanden zijnde gegevens dat de effectieve toetreding inderdaad slechts einde 1977 is geschied; dat zij slechts vanaf 1 januari 1978 dezelfde vergoedingen hebben ontvangen als de vennoten-stichters is een aanwijzing te meer om de gewezen gelegheidsmuzikanten in werkelijkheid slechts vanaf 1 januari 1978 als vennoten te kunnen erkennen en niet vanaf 1 januari 1977 zoals het aandelenboek en andere boekhoudkundige gegevens willen laten uitschijnen.

De rechtbank is de mening toegedaan, zoals door verwerende partij zelf werd toegegeven bij monde van haar beheerder-zaakvoerder tijdens onderzoeken ter plaatse waarvan de verslagen in het dossier berusten, dat de pres-

taties van de gelegheidsmuzikanten tot en met 1977 geleverd werden voor rekening van verweerster, zo niet binnen de banden van een arbeidsovereenkomst, dan toch alleszins onder de voorwaarden zoals bepaald door de artikelen 2, § 1, 1°, van de wet van 27 juni 1969 en 3, 2°, van het koninklijk besluit van 28 november 1969.

Door verweerster werd overigens reeds op 11 oktober 1978 een bedrag van 82.716 fr. afbetaald als vervallen sociale-zekerheidsbijdragen voor de prestaties der gelegheidsmuzikanten tot 31 december 1976.

Verweerster roept echter thans in uit hoofde van de prestaties der gelegheidsmuzikanten niet bijdrageplichtig te zijn in het kader van de wet van 27 juni 1969 omdat bedoelde werknemers gewoonlijk niet meer dan twee uren per dag voor haar rekening zouden hebben gepresteerd, dit met toepassing van het bepaalde in artikel 16, eerste lid, van het koninklijk besluit van 28 november 1969.

Verweerster meent dat de Koning in artikel 3, 2°, van het uitvoeringsbesluit een duidelijk onderscheid heeft gemaakt tussen de schouwspelartiesten, enerzijds, en onder meer orkestleiders en musici anderzijds en dat, waar er in artikel 16, tweede lid, van hetzelfde uitvoeringsbesluit alleen van schouwspelartiesten sprake is, de musici niet bedoeld kunnen zijn in dit artikel 16, tweede lid, en zij dus wel degelijk vallen onder de uitsluiting bepaald door artikel 16, eerste lid, indien niet bewezen is dat zij gewoonlijk meer dan twee uren per dag presteren.

De rechtbank is echter van oordeel dat de tekst van artikel 3, 2°, van het koninklijk besluit van 28 november 1969 als schouwspelartiesten bij wijze van voorbeeld niet alleen de dramatische, lyrische, choreografische en variétéartiesten citeert doch ook de musici, orkestleiders, balletmeesters en aanvullingsartiesten en dat derhalve, wanneer in artikel 16, tweede lid, enkel de algemene benaming «schouwspelartiesten» voorkomt, hierin ipso facto ook de musici en orkestleiders omvat zijn.

Derhalve dient gezegd te worden dat verweerster uit hoofde van de prestaties der gelegheidsmuzikanten tot en met 1977, welke ook de dagelijkse duur van hun werkprestaties geweest moge zijn, bijdrageplichtig is in het kader van de wet van 27 juni 1969.

2. Wat de vennoten-musici betreft

Een der vennoten is de beheerder-zaakvoerder, statutair gevolmachtigd voor het verrichten van alle vereiste administratieve en handelsdaden doch als zodanig ook verantwoordelijk tegenover de algemene vergadering der aandeelhouders-musici.

De met de inrichters gesloten contracten betreffen kennelijk aannemingscontracten waarbij het orkest als rechtspersoon tegenover derden contracten sluit door bemiddeling van de beheerder-zaakvoerder die hierbij echter ook al volmachtdrager van de aandeelhouders-musici optreedt.

Bij verweerster heeft de beheerder-zaakvoerder, tevens orkestleider, ontegensprekelijk de meeste en belangrijkste taken te vervullen zowel op administratief, organisatorisch als artistiek gebied doch dit houdt niet meteen in dat de andere vennoten-musici hun weliswaar beperkte doch even noodzakelijke bijdragen tot verwezenlijking van het maatschappelijk doel leveren binnen de banden van een arbeidsovereenkomst of onder gelijkwaardige voorwaarden als die van een arbeidsovereenkomst.

Aan het feit dat haar beheerder-zaakvoerder eveneens orkestleider is kan op zichzelf geen determinerend belang gehecht worden bij de beoordeling van de rechtsverhouding tussen verweerster en haar vennoten-musici; een orkest is uiteraard een organisch geheel, samengesteld uit een aantal leden, waarvan essentieel één lid de orkestleider is en waarbij de samenwerking tussen de leden zowel door optreden op gelijke voet van alle leden kan geschieden als op basis van een relatie werkgever/werknemer tussen het lid dat orkestleider is en de overige spelende leden.

In de algemene vergadering van verweerster heeft de beheerder-zaakvoerder geen meerderheidsaandeel tegenover de andere vennoten-musici en één hunner is daarenboven commissaris der vennootschap; dit alles wijst erop dat de vennoten-muzikanten reële inspraak en medezeggenschap hebben tot in het hoogste gezagsorgaan en een zeker toezicht en controlerecht op alle handelingen der vennootschap.

Verweerster ontkent in elk geval ten stelligste dat er tussen haar of haar statutaire zaakvoerder en haar vennoten-musici enige arbeidsovereenkomst of hiermee vergelijkbare rechtsverhouding zou bestaan en de rechtbank kan slechts vaststellen dat eiser, die ter zake de bewijslast heeft, in gebreke is gebleven dienaangaande op afdoende wijze het tegendeel te bewijzen.

Overigens is de rechtbank, na onderzoek van het geheel der voorhanden zijnde gegevens, van oordeel dat het hier veeleer gaat om werkende vennoten in een personenvennootschap met beperkte aansprakelijkheid die, afgezien van hun kapitaalbreng, daarenboven een werkelijke persoonlijke bezigheid in de vennootschap en met het oog op de verwezenlijking van het maatschappelijk doel ervan uitoefenen zonder zich tegenover haar in een band van ondergeschiktheid te bevinden en dat als zodanig de betrokken vennoten-stichters A.V., M.C., en D.V.A., tijdens de hele betwiste periode van 1 juli 1975 tot 31 december 1979, en ook de negen andere vennoten vanaf 1 januari 1978 ingevolge opeenvolgende aannemingscontracten met inrichters van bals en feesten een bijkomende beroepsbezigheid als zelfstandige uitoefenen in de zin van het koninklijk besluit nr. 38 van 27 juli 1967 houdende inrichting van het sociaal statuut der zelfstandigen en dat verweerster derhalve uit hoofde van de prestaties van haar vennoten niet bijdrageplichtig is in het kader van de wet van 27 juni 1969.

(...)

VREDEGERECHT TE BRUGGE

2e KANTON — 7 JULI 1980

Rechter: de h. d'Hoest

Advocaten: mrs. Verhaeghen en Dufait

1. Huwelijk — Gezinswoning — Huurwoning — Eén opzeggingsbrief aan beide echtgenoten — Erkenning van ontvangst door beide echtgenoten — Geldig — 2. Huur — Tijdelijke huurwetgeving — Intrekking van de huurverlenging — Effectieve bewoning door de verhuurder — Beoordelingsbevoegdheid van de rechter.

1. Artikel 215, §2, B.W. heeft tot doel te verhinderen dat één der echtgenoten het gebruik van de echtelijke woning zou missen buiten zijn weten; dit doel is bereikt indien beide echtgenoten erkennen de opzegging te hebben ontvangen zelfs ingeval slechts één opzeggingsbrief aan beide echtgenoten is verstuurd.

2. Bij intrekking van de wettelijke huurverlenging wegens persoonlijke en effectieve bewoning van het verhuurde goed heeft de rechter enkel een eventueel controle-recht op de gegrondheid van de intrekkingreden in geval van bedrog of klaarblijkelijke onoprechtheid of onmogelijkheid van de opgegeven intrekkingreden.

V. t/ Van L. en S.

Aanlegster vordert de geldigverklaring van de op 2 januari 1980 door haar aan verweerders gegeven opzegging betreffende het woonhuis gelegen te ..., alsook de intrekking van de wettelijke huurverlenging dit tegen uiterlijk 4 april 1980.

Verder vordert zij dat gezegd zal worden voor recht ten aanzien van verweerders dat zij sinds 5 april 1980 voornoemd huurood bezetten zonder recht noch titel, met machtiging tot uitdrijving en veroordeling tot betaling van een maandelijks bezettingsvergoeding van 20.000fr. tot de uiteindelijke dag der vrijmaking van voornoemd huurood.

Rechtsgeldigheid van de opzegging

Artikel 215, §2, tweede lid, van het Burgerlijk Wetboek bepaalt dat de opzeggingen, kennisgevingen en exploten betreffende de huur moeten worden gezonden of betekend aan elk der echtgenoten afzonderlijk of uitgaan van beide echtgenoten gezamenlijk.

De wetgever heeft bij die bepaling geen sanctie van nietigheid gesteld, zodat de ratio legis ervan terug te vinden is in artikel 215, §2, eerste lid, B.W., waarbij wordt bepaald dat het recht op de huur van het onroerend goed dat het gezin geheel of gedeeltelijk tot voornaamste woning dient aan beide echtgenoten gezamenlijk behoort.

De bedoeling van die wetsbepaling is namelijk te verhinderen dat één der echtgenoten het gebruik van de echtelijke woning zou missen buiten zijn weten; dat doel is bereikt indien beide echtgenoten erkennen de opzegging te hebben ontvangen zelfs ingeval slechts één opzeggingsbrief aan beide echtgenoten werd verstuurd (cf. J. Masson, «Les Personnes (1976-1978)», nr. 59, J.T., 1979, 590).

De bepalingen van artikel 215 van het Burgerlijk Wetboek mogen dan ook niet te formalistisch worden geïnterpreteerd.

Nu aanlegster het bewijs voorbrengt, uitgaande van het postkantoor Jabbeke, dat de aangetekende brief op 5 januari 1980 tegen regelmatige aftekening van de beide verweerders werd afgegeven, komt dan ook als bewezen voor dat beide verweerders kennis hadden van voornoemde opzegging zodat hun recht op de huur van voornoemd huurood niet werd geschonden.

Er mag niet uit het oog worden verloren dat het Hof van Cassatie bij arrest van 6 oktober 1978 de vordering tot geldigverklaring van de opzegging gegeven aan slechts één van de echtgenoten niet ontvankelijk heeft verklaard omdat deze vordering slechts was ingesteld tegen één van de

echtgenoten, terwijl hier de vordering tegen de beide huurders is ingesteld.

De opzegging komt dan ook als rechtsgeldig voor.
(...)

Oprechtheid van het motief van de opzegging

Ter zake heeft de rechtbank enkel het eventueel controlerecht op de gegrondheid van de opzeggingsreden in geval van bedrog of klaarblijkelijke onoprechtheid of onmogelijkheid van de opgegeven opzeggingsreden.

Het feit dat de echtgenoot van aanlegster geneesheer is te Brussel maakt geen onmogelijkheid uit van persoonlijk bewonen.

De eventuele ongemakken voor aanlegster bij een persoonlijk betrekken van het huurgoed en het mogelijk dagelijks op en neer rijden naar Brussel is een probleem dat haar persoonlijk aanbelangt en maakt nog geen onmogelijkheid tot persoonlijk betrekken uit.

Voor zover aanlegster het huurgoed binnen de wettelijke termijn niet persoonlijk zou gaan betrekken staat het verweerders vrij een vordering tot schadevergoeding in te leiden.

Daar voornoemde omstandigheden in verband met de oprechtheid van de opzeggingsreden niet voorhanden zijn dient dan ook de door aanlegster opgegeven motivering als gegrond aangemerkt.

(...)

NOOT—Betreffende de beoordelingsbevoegdheid van de rechter bij de intrekking van de wettelijke huurverlenging wegens persoonlijke en effectieve ingebruikneming, zie in dezelfde zin: A.-M. Stubbe-Pauwels, noot bij Rb. Antwerpen, 8 januari 1976, *R.W.*, 1975-76, 2505-2507; A. Van Oevelen, «De wet van 13 november 1978 tot tijdelijke regeling van de huurovereenkomsten», *R.W.*, 1978-79, 2214-2215, nr. 46; I. Moreau-Margrève, «Aperçu critique sur l'état de la jurisprudence relative aux législations 'temporaires' en matière des baux», in J.H. Herbots (ed.), *Bijzondere overeenkomsten. Actuele problemen*, Antwerpen, 1980, 200; J.H. Herbots, F. Delwiche en L. Lamine, «Overzicht van rechtspraak (1975-1977) — Bijzondere contracten», *T.P.R.*, 1980, 584-586, nr. 111; Rb. Brugge, 16 november 1976, *R.J.I.*, 1977, 131; Rb. Antwerpen, 25 juni 1979, *R.W.*, 1979-80, 1151, met noot; Vred. Borgerhout, 18 september 1975, *R.W.*, 1975-76, 2515; vgl. Vred. Borgloon, 6 mei 1976, *R.W.*, 1976-77, 692, met noot van Ph. Thiery; zie inzake handelshuur: Cass., 31 januari 1975, *R.W.*, 1975-76, 31.

A.V.O.

RECHTSpraak IN KORT BESTEK

Hof van Cassatie (3e Kamer), 28 april 1980

Veiligheidscomité — Beschermde werknemer — Ontslag om dringende reden zonder voorafgaande erkenning door arbeidsrechtbank — Dringende reden niet meer aanneembaar door het arbeidsgerecht.

Cassatie van het bestreden arrest, op 17 april 1979 door het Arbeidshof te Gent, afdeling Brugge, gewezen:

«Overwegende dat het arrest de brief van 2 februari 1979 herhaaldelijk bestempelt als een ontslagbrief en vaststelt dat verweerder eiser werkelijk op die datum heeft ontslagen;

«Dat het arbeidshof wel overweegt dat verweerder deze brief 'kennelijk door paniek gegrepen' heeft gestuurd en 'toen niet bekend bleek te zijn met de tekst van het koninklijk besluit nr. 4 van 11 oktober 1978', maar hieruit geenszins afleidt dat verweerder geen onmiddellijk ontslag zou hebben willen geven;

«Overwegende dat het arbeidshof vaststelt dat eiser lid was van het comité voor veiligheid, gezondheid en verfraaiing van de werkplaatsen;

«Overwegende dat artikel 1bis, § 2, van de door het koninklijk besluit nr. 4 van 11 oktober 1978 gewijzigde wet van 10 juni 1952 betreffende de veiligheid en de gezondheid der arbeiders alsmede de salubriteit van het werk en van de werkplaatsen, bepaalt dat de dringende reden waarop het ontslag van een dergelijk lid steunt, vooraf aangenomen moet zijn door het arbeidsgerecht;

«Overwegende dat ten deze het verzoek om de reden als dringend te doen aannemen, pas op 7 februari 1979 ahangig werd gemaakt;

«Overwegende dat het duidelijke ontslag, zonder wilsgebrek gegeven, de overeenkomst beëindigt, al werd de dringende reden niet vooraf door het arbeidsgerecht aangenomen;

«Dat het arbeidsgerecht de dringende reden niet nuttig meer kan aannemen, nadat het ontslag reeds is gegeven.»

(Voorzitter: de h. Gerniers — Raadsheer-rapporteur: de h. Janssens — Advocaat-generaal: de h. Lenaerts — Advocaten: mrs. Houtekier en van Hecke — In de zaak: Van R. t/ P. en A.B.V.V.)

Hof van Cassatie (1e Kamer), 30 januari 1981

Verzekering — Motorrijtuigen — Uitsluiting — Echtgenoot van de bestuurder — Geen voorwaarde van inwoning bij en onderhoud door de bestuurder.

«Overwegende dat artikel 4, § 1, 2, van de wet van 1 juli 1956 betreffende de verplichte aansprakelijkheidsverzekering inzake motorrijtuigen toelaat van het recht op een uitkering uit te sluiten, en artikel 7 van de onderwerpelijke polis inderdaad van dit voordeel uitsluit, de echtgenoot van de bestuurder van het motorrijtuig, alsmede zijn bloed- en aanverwanten in de rechte linie, mits dezen bij hem inwonen en door hem worden onderhouden;

«Overwegende dat eiseres stelt en verweester tegen spreekt dat, nu die bepalingen de echtgenoot en de bloed- en aanverwanten in een zelfde tekst op dezelfde voet stellen, zowel de echtgenoot als de bloed- en aanverwanten in rechte linie van de bestuurder, van het recht op een uitkering slechts worden uitgesloten indien zij bij laatstgenoemde inwonen en door hem worden onderhouden;

«Overwegende dat het Benelux-Gerechtshof, uitspraak doende op de bij arrest van 29 juni 1979 gestelde vragen, in zijn arrest van 16 april 1980 beslist: "de in de tekst van artikel 4, § 1, 2, van de Gemeenschappelijke bepalingen behorende bij de Overeenkomst betreffende de verplichte aansprakelijkheidsverzekering inzake motorrijtuigen ver-

melde dubbele voorwaarde heeft uitsluitend betrekking op de woorden 'hun bloed- en aanverwanten in de rechte linie'; zij slaat niet op 'de echtgenoot van de personen bedoeld in het vorig nummer'";

«Overwegende dat het vonnis derhalve artikel 4, § 1, 2, niet schendt door te beslissen, dat, in dat artikel, de woorden "de echtgenoot van de bestuurder van het motorrijtuig, alsmede van zijn bloed- en aanverwanten in de rechte linie, mits dezen bij hem inwonen en door hem worden onderhouden" beduiden dat de dubbele voorwaarde van inwoon en onderhoud niet slaat op de bedoelde echtgenoot;

«Overwegende dat het vonnis geen interpretatie inhoudt die onverenigbaar zou zijn met artikel 7 van de onderwerpelijke polis en aan dit artikel geen gevolgen toekent die onverenigbaar zouden zijn met die welke dit beding wettelijk tussen partijen heeft; dat het vonnis derhalve de bewijskracht noch de verbindende kracht ervan miskent;

«Dat het middel niet kan worden aangenomen.»

(Voorzitter-rapporteur: de h. Janssens — Advocaat-generaal: de h. Velu — Advocaat: mr. Bützler — In de zaak: N.V. C. t/ N.V. G.)

NOOT—Zie in dezelfde zaak: Cass., 29 juni 1979, R.W., 1979-80, 386 (vraag tot uitlegging); Benelux-Gerechtshof, 16 april 1980, R.W., 1980-81, 167, met conclusie van de advocaat-generaal Dumon en noot van Bruno Maes.

Arbeidshof Brussel (9e Kamer), 5 mei 1980

Sociaal statuut zelfstandigen — Sociale zekerheid werknemers — Muzikant — Ondergeschiktheid — Bewijslast.

Het Rijksinstituut voor de sociale verzekeringen der zelfstandigen vorderde van geïntimeerde, die naast zijn hoofdactiviteit als werknemer het bijberoep van muzikant uitoefende, de betaling van achterstallige bijdragen voor het sociaal statuut van de zelfstandigen. De verweerder wierp tegen dat hij ook als muzikant onderworpen is aan de sociale zekerheidsregeling der werknemers en beweert dat het louter niet-inhouden van bijdragen voor die regeling door de werkgever niet tegen hem kan worden ingeroepen.

De Arbeidsrechtbank te Brussel wees op 22 maart 1977 de oorspronkelijke vordering af op grond van de overweging dat het rijksinstituut «in gebreke blijft het tegenbewijs aan te brengen dat verweerder als musicus niet valt onder de toepassing van de besluitwet van 28 december 1944 en hij, integendeel, wel valt onder toepassing van het sociaal statuut der zelfstandigen». Het hoger beroep van het rijksinstituut tegen dat vonnis wordt door het arbeidshof gegrond verklaard om de volgende redenen:

«Overwegende dat artikel 2, § 1, van de wet van 27 juni 1969 bepaalt dat de Koning, in de door hem te bepalen voorwaarden, de toepassing van deze wet betreffende de sociale zekerheid van de werknemers mag uitbreiden tot de personen die, zonder gebonden te zijn door een arbeidsovereenkomst, tegen betaling arbeidsprestaties verrich-

ten onder het gezag van een ander persoon of die een activiteit uitoefenen in gelijkaardige voorwaarden als die van een arbeidsovereenkomst;

«Dat artikel 3, tweede lid, van het koninklijk besluit van 28 november 1969, genomen ter uitvoering van die wet, bepaalt dat de toepassing van de wet uitgebreid wordt tot de schouwspelartiesten, waaronder de muzikanten; dat hetzelfde artikel eraan toevoegt dat deze bepalingen niet van toepassing zijn wanneer de prestaties van deze personen uitgeoefend worden ter gelegenheid van familiefeesten;

«Overwegende dat de personen die zich beroepen op artikel 3 van het koninklijk besluit van 28 november 1969 zelf het bewijs dienen te leveren dat zij hun activiteit uitoefenen onder het gezag van een ander persoon of in gelijkaardige voorwaarden als die van een arbeidsovereenkomst;

«Dat uit het inspectieverslag van 23 maart 1976 blijkt dat geïntimeerde benevens zijn activiteit als werknemer, waarvoor hij een wedde ontving, ook prestaties als muzikant leverde en hiervoor inkomsten heeft genoten die hij spontaan bij de belastingen heeft aangegeven als inkomsten uit een zelfstandige arbeid;

«Dat geïntimeerde het bewijs niet levert dat hij deze arbeidsprestaties heeft uitgeoefend onder het gezag van een ander persoon of in gelijkaardige voorwaarden als die van een arbeidsovereenkomst;

«Dat geïntimeerde nooit de contracten heeft meege-deeld die ten grondslag liggen aan de inkomsten die hij bij de belastingen als inkomsten van zelfstandige arbeid heeft aangegeven, zulks onder voorwendsel dat hij ter zake niets hoefde te bewijzen en dat de volledige bewijslast bij appellant berust;

«Dat uit het inspectieverslag blijkt dat geïntimeerde als muzikant optreedt met eigen instrument en installatie (Hamondorgel) en zelf zijn eigen repertoire kiest;

«Dat hij zijn Hamondorgel zelf verplaatst met eigen aanhangwagen; dat hij ook als muzikant optreedt voor het uitvoeren van familiefeesten;

«Dat alles erop wijst dat geïntimeerde voor het uitvoeren van deze prestaties met zijn opdrachtgever verbonden was door een aannemingsovereenkomst;

«Overwegende dat geïntimeerde ten onrechte subsidiair betoogt dat hij sinds 1 januari 1975 niet meer onderworpen is aan het sociaal statuut der zelfstandigen daar het bruto-inkomen van zijn bijkomende activiteit in de loop van het jaar 1975 slechts 8.100fr. bedroeg;

«Dat de bijdragen voor het jaar 1975 berekend worden op de inkomsten van het jaar 1972; dat deze inkomsten netto 32.000fr. bedroegen, zoals vermeld in de brief van geïntimeerde van 9 augustus 1976.»

(Voorzitter: de h. Gaignaux — Raadsheer: de h. Mommens — Raadsheer in sociale zaken: de h. De Greef — Advocaat-generaal: de h. De Leye — Advocaten: mrs. Soubry en Verbaanderd — In de zaak: R.S.V.Z. t/ T.)

Arbeidshof Brussel (5e Kamer), 9 juni 1980

Arbeidsongeval — Ongeval op de weg van het werk — Avondlessen zonder verband met beroepsopleiding — Onderbreking van de normale arbeidsweg.

Appellant werd door een ongeval op de weg van het werk getroffen op 26 februari 1976 rond 21.40u, na het volgen van avondlessen in het pottenbakken. Het ongeval wordt niet als arbeidsongeval erkend:

«Overwegende dat onder arbeidsweg, zoals omschreven door artikel 8, § 1, A.O.W., bedoeld wordt het normaal traject dat de arbeider moet afleggen om zich van zijn woonplaats naar de plaats, waar hij zijn werk uitvoert te begeven en omgekeerd; dat onder normaal traject eveneens moet worden verstaan een traject afgelegd binnen een normale tijd;

«dat het ongeval in kwestie zich voordeed op 26 februari 1976 rond 21.40uur, meer dan vier uur nadat appellant C. zijn arbeidstaak om 17.30uur beëindigd had; dat dit abnormaal tijdsverschil niet wordt gerechtvaardigd door een wettige reden of door overmacht; dat het volgen van avondlessen in het pottenbakken, lessen die door appellant vrij en voor privé-doeleinden gevolgd werden, zeker geen geval van overmacht uitmaakt;

«dat er in het onderhavig geval ook geen sprake is van een wettige reden, nu appellant de normale arbeidsweg gedurende meer dan vier uren onderbroken heeft om louter persoonlijke motieven;

«dat hieruit volgt dat het ongeval niet beschouwd kan worden als een ongeval op de weg van het werk in de zin van artikel 8, § 1, van de wet van 10 april 1971;

«dat, ten slotte, de door appellant gevolgde cursus in het pottenbakken niets te maken heeft met zijn mogelijke beroepsopleiding, zodat art. 8, § 2, 2°, A.O.W. evenmin als rechtsgrond kan worden ingeroepen.»

(Voorzitter: de h. Van de Velden — Raadsheren in sociale zaken: mevr. Schietecatte en de h. Van Aerschot — Advocaten: mrs. De Cuyper en Carré — In de zaak: C. en L.C.M. t/ N.V. D.)

Arbeidshof Antwerpen, 19 november 1980

Werkloosheid — Recht op uitkeringen — Administratieve sanctie — Algemeen bekend wangedrag — Begrip.

Betrokkene werd op grond van art. 198 K.B. van 20 december 1963 gedurende een periode van 13 weken niet toegelaten tot de werkloosheidsuitkeringen. De R.V.A. verweet haar o.m. veelvuldig in weinig befaamde kroegen te vertoeven, in kringen van daders van diefstallen en van druggebruikers te verblijven en samen met haar bijzit reeds verscheidene malen de openbare orde te hebben verstoord.

«Overwegende dat art. 198 van het K.B. van 20.12.1963 van het recht op werkloosheidsvergoeding uitsluit de werkloze die van algemeen gekend wangedrag is;

«Overwegende dat ... de notie «algemeen gekend wangedrag» door appellant gezien wordt: ofwel in het samenwonen met een bijzit die zou gekend zijn als drugverbruiker en dief; ofwel in het omgaan met bekende dieven en drugverbruikers; ofwel in het verblijf in weinig befaamde kroegen;

«Overwegende dat art. 198 de werklozen bedoelt die zelf wegens *eigen* wangedrag algemeen bekend zijn, wat inhoudt: a) dat ze zelf dader zijn van/of medeplichtig zijn

aan de feiten; b) dat die feiten te kwalificeren zijn als misdrijven; c) dat die ten genoegen van rechte bewezen zijn; d) dat die feiten van die aard of hoeveelheid zijn dat ze tot algemene bekendheid hebben geleid;

«Overwegende dat de miskennen van deze criteria tot onbillijke sancties zou leiden;

«Overwegende dat uit de vaststelling in de processen-verbaal vermeld, krachtens het criterium sub a geen wangedrag van geïntimeerde kan worden afgeleid;

«Overwegende dat uit het feitenrelaas ten aanzien van het criterium sub b en c blijkt: 1° dat geïntimeerde een blanco strafregister heeft; 2° uit het stuk 5 blijkt dat de processen-verbaal sub 2 en 3, die de genaamde C betreffen, werden geseponeerd; 3° dat aan de feiten in de verschillende processen-verbaal vermeld, geïntimeerde ook niet medeplichtig was;

«Overwegende dat aan het verblijf in weinig befaamde kroegen, op zichzelf, wanneer geen bijhorende misdadigheid ten laste wordt gelegd overeenkomstig de vier criteria, als geen algemeen bekend wangedrag kan worden gekenmerkt;

«Overwegende dat geïntimeerde aldus niet onder toepassing valt van artikel 198 K.B. 20 december 1963.»

(Voorzitter: de h. Naudts—Raadsheren in sociale zaken: de hh. Cools en Van Vlierberghe—Advocaat-generaal: de h. Smits—Advocaten: mrs. Slagmulders loco Stiers en Van der Hallen loco Verbeke—In de zaak: R.V.A. t/ Van H.)

NOOT—Administratieve sancties wegens kennelijk wangedrag werden tot op heden slechts zelden uitgesproken. Ons is ter zake alleen een niet gepubliceerd arrest van het Arbeidshof te Brussel van 4 april 1974 (9e kamer, A.R. 3723) bekend, waarin gesteld wordt dat men bij de appreciatie van het kennelijk wangedrag rekening moet houden met de geestelijke vermogens van de werkloze. Zo het de bedoeling mocht zijn voortaan deze sancties krachtens art. 198 K.B. van 20 december 1963 meer toe te passen, dan lijken de voorwaarden gesteld door het Arbeidshof te Antwerpen, aan de omzichtigheid, die in dergelijke zaken geboden is, te beantwoorden. Wel lijkt het ter wille van de rechtsbescherming van de burger vereist dat de feiten die als misdrijven zijn aan te merken, ook daadwerkelijk door een strafrechter als zodanig gekwalificeerd werden.

D.P.

Arbeidshof Brussel (5e Kamer), 15 december 1980

Leerovereenkomst — Onderscheid met arbeidsovereenkomst — Verschaffen van beroepsopleiding — Begrip.

«Appellant stelt dat hij geïntimeerde had aangeworven als leerjongen, zodat hij met hem geen arbeidsovereenkomst had gesloten doch een leerovereenkomst, zij het dat voor de totstandkoming van deze leerovereenkomst geen beroep werd gedaan op een erkend leersecretariaat;

«De rechtsgeldigheid van dergelijke leerovereenkomst kan niet worden betwist: zij wordt inderdaad beheerst door de rechtsregelen van het gemene recht, in tegenstel-

ling tot de leerovereenkomsten gesloten door bemiddeling van een erkend leersecretariaat die een eigen wettelijk statuut hebben (cf. K.B. van 13 april 1959, gew. door het K.B. van 25 februari 1976, en opgeheven bij K.B. van 4 oktober 1976, B.S., 11 november 1976; G. Verhaegen, *Leerovereenkomst voor leerlingen*, in Collectie Arbeidsrecht, Blanpain, II, 10).

«Wezenlijk kenmerk van een leerovereenkomst, waarvoor deze zich onderscheidt van een arbeidsovereenkomst, is dat de meester zich verbindt gedurende een bepaalde tijd de leerling te vormen en hem een beroepsopleiding te verschaffen in de beoogde discipline, terwijl de leerling zich verbindt het hem toevertrouwde werk naar behoren uit te voeren. Dat al dan niet de betaling van loon werd bedongen of, omgekeerd, dat de leerling aan zijn meester een vergoeding verschuldigd zou zijn, zijn facultatieve bedingen, die niet behoren tot het wezen van de leerovereenkomst;

«Appellant die beweert dat hij met geïntimeerde geen arbeidsovereenkomst doch een leerovereenkomst zou hebben gesloten, draagt hiervan de bewijslast. Vast staat dat er tussen partijen geen schriftelijke overeenkomst ten deze werd opgesteld. In zijn uitgebreide conclusie blijft appellant in gebreke het bewijs te leveren dat hij, gedurende de 2 jaar en 8 maanden van dienstprestaties van geïntimeerde, betrokkene gevormd heeft tot een vakbekwaam loodgieter, zijnde het vak dat het voorwerp van de beweerde leerovereenkomst is.

«Hoewel een aangegane, niet erkende, leerovereenkomst geen resultaatsverbintenis voor de meester inhoudt, dan behoort het niettemin tot zijn bewijsvoering nopens het al dan niet bestaan van de leerovereenkomst, aan te tonen waaruit de schoolse opleiding heeft bestaan en welke het groeiproces was van de leerling in zijn beroepsvorming.

«Het hof stelt vast dat appellant volledig in gebreke blijft een dergelijk bewijs te leveren. Integendeel, in fine van zijn conclusie stelt appellant dat geïntimeerde enkel bepaalde werken uitvoerde die hem gevraagd werden uit te voeren, en het betrof eenvoudige taken; geïntimeerde zou nooit enig verantwoordelijk werk verricht hebben en zou nooit zelfstandig werk bij klanten hebben uitgevoerd.

«De omschrijving van deze arbeidsrelatie is volkomen strijdig met de notie verschaffen van beroepsopleiding; het verschaffen van beroepsopleiding houdt immers in dat een aan de leerling aangepast programma van scholing wordt gevolgd strekkende tot het verwerven van de nodige zelfstandige bekwaamheid om het beroep na verloop van de leertijd te kunnen uitvoeren, zij het zonder resultaatsverbintenis, en niet een uitvoeren van eenvoudige taken gedurende de loop van de gehele leertijd; zelfs wanneer de grensafbakening tussen taakverrichting in het raam van een leerovereenkomst en arbeidsprestaties uitgevoerd krachtens een arbeidsovereenkomst, nauwelijks te onderscheiden is, dient, gelet op die theoretische grens, de leerovereenkomst als onbestaande te worden beschouwd wanneer er geen bewijs voorhanden is dat er een scholingsprogramma werd opgesteld en nageleefd.»

(Voorzitter: de h. Geysen — Raadsheren in sociale zaken: de h. Zegers en mevr. Van den Avont — Advocaat: mr. André loco Van de Put — In de zaak: V. t/ C.)

Arbeidshof Brussel (3e Kamer), 23 december 1980

1. Bevoegdheid — Executieverdrag van 27 september 1968 — Bevoegdheidsovereenkomst gesloten vóór inwerkingtreding van het verdrag — Geldigheid — 2. Arbeidsovereenkomst — Bedienden — Ondergeschiktheid — Niet beëindigd bij aanstelling tot enige zaakvoerder van een filiaal van een vennootschap, mede door de werkgever opgericht — Geen dienstbetrekking bij die vennootschap.

Lucien P., de rechtsvoorganger van appellante, sloot op 29 november 1972 een arbeidsovereenkomst met eerste geïntimeerde, een vennootschap naar Duits recht in de Duitse bondsrepubliek gevestigd, die luidens de overeenkomst optrad «handelende voor de in België op te richten verkoopmaatschappij van een boek- en fonoplatenclub». Die overeenkomst bepaalt voorts dat Lucien P. «ten laatste op 1 juli 1973 in dienst zal treden als zaakvoerder van de Verlagsgruppe GmbH., resp. de op te richten verkoopmaatschappij»; hij ressorteert «rechtstreeks onder de directie van de Verlagsgruppe GmbH., is door haar instructies gebonden en uitsluitend voor de Verlagsgruppe GmbH., resp. haar Belgische verkoopmaatschappij, werkzaam. Onverschillig welke andere beroepsactiviteit is hem verboden».

Tevens is de «plaats van jurisdictie en uitvoering ... Stuttgart». Die Duitse vennootschap, eerste geïntimeerde, sticht een in Frankrijk gevestigde vennootschap naar Frans recht, hier de tweede geïntimeerde, die een Belgisch filiaal, nl. de in het contract van 29 november 1972 bedoelde verkoopmaatschappij, inricht en Lucien P. als enige zaakvoerder ervan aanstelt.

Het bestaan van een arbeidsovereenkomst inroepende, stelt Lucien P. een vordering in tegen de beide geïntimeerden voor de Arbeidsrechtbank te Brussel. Op 27 april 1978 verklaart deze zich onbevoegd om kennis te nemen van de oorspronkelijke eis gericht tegen de Duitse vennootschap en stelt de Franse vennootschap buiten zake. Het hoger beroep van de rechtsopvolgster van de intussen overleden Lucien P. tegen dat vonnis wordt door het Arbeidshof te Brussel ongegrond verklaard op grond van de volgende motivering:

1) Ten aanzien van de onbevoegdheid van de Belgische gerechten:

«Overwegende dat Lucien P., de rechtsvoorganger van huidige appellante, op 29 november 1972 een in het Duits gestelde arbeidsovereenkomst heeft ondertekend;

«dat, overeenkomstig de artikelen 17 en 54 van het Verdrag van Brussel van 27 september 1968, de gerechten te Stuttgart, gelegen in de Duitse Bondsrepubliek, bij uitsluiting bevoegd zijn voor de kennisneming van de geschillen welke naar aanleiding van de op 29 november 1972 ondertekende overeenkomst ontstaan; dat voormeld E.E.G.-Verdrag een verdrag is met *directe* bevoegdheidsregels (cf. Jenard, Rapport over het Verdrag betreffende de rechterlijke bevoegdheid en de tenuitvoerlegging van beslissingen in burgerlijke en handelszaken, *Parl.Doc.Kamer*, 1969-70, nr. 553/1, blz. 16), wat o.m. tot gevolg heeft de niet-toepasselijkheid, — wanneer het verdrag van toepassing is — van de Belgische wetten die de uitsluitende bevoegdheid van de Belgische rechtbanken in bepaalde gevallen opleggen (cf. Cass., 27 mei 1971, *Pas.*, 1971, I, 886, *R.W.*, 1971-72, 424);

«dat appellante ten onrechte opwerpt dat het bevoegdheidsbeding ongeldig zou zijn doordat het dagteken van vóór de inwerkingtreding van het verdrag op 1 februari 1973; dat dit beding immers, krachtens voormeld artikel 54, in casu voor geldig moet worden gehouden, zelfs indien het nietig zou zijn volgens de Belgische wetgeving die op het ogenblik van het sluiten van de overeenkomst bestond (cf. Hof van Justitie van de E.G., 13 november 1979, *J.T.*, 1980, 171);

«dat daarenboven dit bevoegdheidsbeding reeds voor geldig gehouden werd door het 'Arbeitsgericht' te Stuttgart in zijn op 6 september 1977 gewezen, door geïntimeerden aangehaald vonnis, in een zaak ingeleid aldaar door eerste geïntimeerde tegen appellante, zij het met een ander voorwerp dan in het onderhavig geschil;

«dat, krachtens artikel 26 van het verdrag, dat vonnis ook in België behoort te worden erkend, rekening houdende met het feit dat tegen de erkenning van die beslissing geen bezwaar wordt gemaakt en dat de dossiers van partijen een 'Ausfertigung' van dat vonnis bevatten;

«dat de exceptie van onbevoegdheid, door eerste geïntimeerde reeds vóór de eerste rechter ingeroepen, door deze laatste terecht gegrond verklaard werd;»

2) *Ten aanzien van de ondergeschiktheid aan de Duitse, maar niet aan de Franse vennootschap:*

«Overwegende dat uit het geheel van de bewoordingen van het geschreven contract blijkt dat Lucien P. en eerste geïntimeerde de wil hadden om eerste geïntimeerde als werkgever van Lucien P. te beschouwen, zelfs terwijl deze laatste werkzaam zou zijn in een in België nog in te richten verkooporganisatie van een boeken- en fonoplatenclub, welke ook de juridische band of onafhankelijkheid zou zijn ten aanzien van eerste geïntimeerde; dat de feitelijke gegevens en omstandigheden aantonen dat er werkelijk ondergeschiktheid bestond tussen Lucien P. en eerste geïntimeerde (cf. vonnis van 6 september 1977 van het Arbeitsgericht Stuttgart; brieven van 30 augustus 1974, 6 september 1974, 24 januari 1975, 11 en 17 maart 1975 van eerste geïntimeerde alsmede de brief van 17 maart 1975 van Lucien P.);

«dat de aan Lucien P. door tweede geïntimeerde verleende volmacht, bekendgemaakt in de bijlage tot het Belgisch Staatsblad van 28 april 1973, het bestaan inhoudt van een lastgeving, waarvan de uitgebreidheid en de grenzen door het contract van lastgeving zijn omschreven, doch die geen enkel bewijs leveren voor het bestaan van de arbeids-overeenkomst tussen Lucien P. en tweede geïntimeerde; dat de betaling, door tweede geïntimeerde, van geldsommen voor prestaties geleverd door Lucien P. voor het filiaal te Brussel alsmede de inhoudingen van de sociale-zekerheidsbijdragen en de stortingen van die bijdragen aan de R.S.Z. — bij ontstentenis van andere bewijskrachtige gegevens — geen vermoeden uitmaken dat Lucien R. ook met de tweede geïntimeerde door een arbeidsovereenkomst verbonden was, zoals dit met eerste geïntimeerde wel het geval was;

«dat de oorspronkelijke eis, in zoverre hij gericht is tegen tweede geïntimeerde, bijgevolg ongegrond is.»

(Voorzitter: de h. Van de Velden — Raadsheren in sociale zaken: de hh. Vandam en Reygaerts—Advocaat-generaal: de h. Keereman—Advocaten: mrs. Vervaeke en Knops—In de zaak: K. t/ V. en D.)

Arbeidshof Brussel (7e Kamer), 8 januari 1981

Werkloosheid — Recht op uitkeringen — Werkloze, oprichter-vennoot en enige, onbezoldigde, zaakvoerder van een P.V.B.A. — Arbeid voor zichzelf verricht en niet beperkt tot gewoon beheer van eigen bezit.

Bij de aanvang van zijn werkloosheid op 20 september 1976 verklaarde appellant naast zijn gewoon beroep als loontrekker geen andere beroepsactiviteit voor eigen rekening uit te oefenen. Tijdens een onderzoek stelt de R.V.A. vast dat hij de enige, onbezoldigde, zaakvoerder van een p.v.b.a. is, die reeds op 25 augustus 1975 door hem en door een tweede persoon werd opgericht, en dat zijn echtgenote in dienst is van die p.v.b.a. De Rijksdienst sluit hem uit van de werkloosheidsuitkering voor een periode van vier weken, op grond van artikel 194 van het K.B. van 20 december 1963, en tevens over de periode van 20 september 1976 tot en met 23 november 1976, met toepassing van artikel 128 van hetzelfde besluit; ook wordt beslist de over dat laatste tijdvak genoten uitkeringen terug te vorderen.

De Arbeidsrechtbank te Leuven verwerpt het standpunt van appellant dat hij niet gehouden was tot aangifte van zijn zelfstandige beroepsactiviteit. In tweede aanleg wijst het Arbeidshof te Brussel eveneens dat standpunt af:

«In weerwil van wat appellant betoogt, brengt het uitoefenen van de functie van enige zaakvoerder van een door hem opgerichte P.V.B.A., waarin hij deelbewijzen heeft en waarin zijn echtgenote door hem wordt tewerkgesteld, mede dat hij, naast de prestaties die hij als zaakvoerder verricht, aldus tevens arbeidsprestaties levert met het oog op het rendement van zijn eigen deelbewijzen en kapitaal en met het oog op het verschaffen van een beroepsinkomen aan een lid van zijn gezin.

«Deze arbeidsprestaties zijn aldus onbetwistbaar naar hun aard ingeschakeld in het economisch ruilverkeer van goederen en diensten en kunnen niet worden beschouwd als beperkt tot het gewoon beheer van eigen bezit.

«Mede in acht genomen de aansprakelijkheidsregeling bij de wet ten aanzien van de stichter en zaakvoerder van dergelijke vennootschappen, kan de door hem uitgeoefende activiteit van zaakvoerder onder de gegeven omstandigheden niet als van gering belang worden beschouwd en diende hij ze, overeenkomstig artikel 128, bij zijn aanvraag om uitkeringen aan te geven.

«Dat het mandaat van zaakvoerder volgens de statuten van de vennootschap onbezoldigd was, heeft niet tot gevolg dat de verrichte arbeid van gering belang wordt.

«Het hoger beroep is dan ook als ongegrond te verwerpen.»

(Voorzitter: de h. Geysen—Raadsheren in sociale zaken: de hh. Van Stichel en Dekock—Advocaat-generaal: de h. Keereman—Advocaten: mrs. Bergmans en Siefert—In de zaak: C. t/ R.V.A.).

Arbeidshof Brussel (7e Kamer), 8 januari 1981

Jaarlijkse vakantie — Vervallen betalingsorder — Geen verval van het recht op uitbetaling van het vakantiegeld.

De Rijksdienst voor jaarlijkse vakantie gelastte op 11 mei 1973 de postdienst met de uitbetaling van 16.864 fr. vakantiegeld 1973. Het aan appellant overhandigd betalingsorder werd door hem niet ter kwijting aangeboden binnen de termijn bepaald bij artikel 169 van het K.B. van 12 januari 1970 houdende reglementering van de postdienst, d.i. ten laatste op 31 december 1974. Appellant vordert van de Rijksdienst de uitgifte van een nieuwe machtiging tot betaling van het vakantiegeld of een «terug ter waarde» brengen van de vroeger verleende machtiging.

Bij vonnis van 28 april 1980 verklaart de Arbeidsrechtbank te Leuven de oorspronkelijke vordering niet gegrond «in zoverre zij strekt tot revalorisatie van het aan oorspronkelijke eiser op 11 mei 1973 uitgereikt individueel betalingsorder...» en «niet toelaatbaar wegens verjaring» voor het overige.

Op hoger beroep tegen dat vonnis aanvaardt het arbeidshof het standpunt van appellant dat de verjaringsregels van de artikelen 17 en 60 van de gecoördineerde vakantiewetten niet het recht op uitbetaling van een door de Rijksdienst uitgegeven en aan beroeper toegezonden titel betreffen:

«Deze verjaringsregel geldt de validatie van een betwist recht op vakantiegeld naar zijn bestaan of naar zijn hoegrootheid.

«Als dit recht eenmaal juist vastgesteld en toegekend is door de Rijksdienst bij wijze van een conforme betalingsorder, wordt het recht van de rechthebbende op uitbetaling van deze betalingsorder beheerst door het gemene recht, bij ontstentenis van afwijkende bepalingen in de wetgeving op de jaarlijkse vakantie.

«Artikel 169 van het koninklijk besluit van 12 januari 1970 regelt immers geenszins de betrekkingen tussen de werknemers die aanspraak hebben op uitbetaling van vakantiegeld en de Rijksdienst, doch houdt een regeling in van technische aard waarbij de postdiensten worden gelast met de uitbetaling van de betalingsorders van de Rijksdienst. Deze bepaling luidt inderdaad: 'De Post is, voor rekening van de Rijkskas voor Jaarlijks Verlof, gelast met de uitbetaling van de door die Kas uitgegeven machtigingen tot betaling. De machtigingen tot betaling zijn betaalbaar tot 31 december van het jaar volgend op dat van de uitgifte ervan'.

«De aangehaalde wettekst beduidt enkel dat, na het verstrijken van de vermelde termijn, de postdienst niet meer gerechtigd is de betaling te doen van een vakantiegeld die niet binnen de termijn ter uitbetaling wordt aangeboden.

«Hieruit volgt echter niet dat de gerechtigde die in het bezit is van een betalingsorder die hij niet meer kan innen wegens het verstrijken van het aan de post gegeven mandaat, vervallen is van zijn recht op uitbetaling van het vakantiegeld waarop hij krachtens de gecoördineerde wetten recht heeft.

«Ook de verplichting die de Rijksdienst wordt opgelegd bij artikel 39 van de vakantiewetten, om vakantiegelden die *niet tijdig* — d.i. binnen de geldigheidsduur van het aan de postdiensten gegeven mandaat — werden opgevorderd, over te hevelen naar het bij de wet bedoelde fonds, houdt evenmin een beknutting of verval in van het recht op betaling van een toegekend vakantiegeld.

«Zodra immers het recht op vakantiegeld juist en onbetwist is vastgesteld, ontstaat voor de Rijksdienst een betalingsverplichting waarvan hij slechts bevrijd wordt door de werkelijke overmaking van de overeenstemmende vakantiegelden aan de gerechtigde.

«De betalingsverplichting, ongeacht of zij haar grondslag

vindt in de wetgeving op de jaarlijkse vakantie en ongeacht het karakter van deze sociale wetgeving, is onbetwistbaar een verplichting tot betaling van een welbepaalde en opeisbare geldsom, bestemd voor het patrimonium van de rechthebbende, waardoor deze, onverminderd de aanspraken die hij kan putten uit de gecoördineerde wetten op de jaarlijkse vakantie, ook een vermogensrecht bezit, berustende op het burgerlijk recht, (zie nopens een verwante problematiek: Cass., 3 december 1979, R.W., 1979-80, 1213, art. 1153/B.W.).

«Bij ontstentenis van andersluidende bepalingen in de vakantiewetgeving, vervalt voor appellant zijn vorderingsrecht tot betaling van een uitgegeven vakantietitel slechts op de wijze bepaald bij het gemene recht.

«De bewering van geïntimeerde dat dit vorderingsrecht vervallen is op 1 januari 1976, vindt geen rechtsgrond in de bepalingen van de artikelen 17 en 60 van de vakantiewetten, noch in de bepaling van artikel 2272 B.W., houdende verjaringstermijn van één jaar voor bepaalde schuldvorderingen die vreemd zijn aan het onderhavig geschil.

«Nu de verjaringsregelen gesteld bij de artikelen 2262 tot 2278 B.W. de openbare orde niet raken en geïntimeerde zich beperkt tot de in zijn conclusie aangevoerde middelen met betrekking tot de eenjarige verjaringstermijn, stelt het hof vast dat appellant nog steeds recht heeft op de gevorderde revalorisatie door de Rijksdienst van zijn vakantiegeld voor 1973. Wegens de techniek in de wet ingebouwd bij artikel 23, is deze revalorisatie inderdaad het enige middel om appellant toe te laten betaling van zijn uitgeschreven vakantiegeld te krijgen en geïntimeerde toe te laten zich te bevrijden van zijn betalingsverplichting.»

(Voorzitter: de h. Geysen—Raadsheren in sociale zaken: de hh. Van Stichel en Dekock—Advocaat-generaal: de h. Keereman—Advocaat: mr. Buyse—In de zaak: S. t/ R.J.V.).

BOEKEN

Uitspraken Militair Strafrecht 1923-1979, verzameld door prof. jhr. mr. Th. W. VAN DEN BOSCH, A.E.L.M. FONTIJN en anderen, W.E.J. Tjeenk-Willink, Zwolle, 1981.

Het mag een gelukkig initiatief geheten worden de sedert 1923 in het Militair-Rechtelijk Tijdschrift overgenomen belangrijkste beslissingen van de Nederlandse militaire rechtscolleges samen te brengen in één publikatie.

Daardoor wordt aan rechtsbeoefenaars veel opzoekingswerk gespaard. Studie van de evolutie van de rechtspraak m.b.t. onveranderd gebleven wetsbepalingen wordt er eveneens door vergemakkelijkt.

De beslissingen worden niet volgens trefwoorden gerangschikt maar volgens het artikel van het Militair Strafwetboek waarop zij betrekking hebben. Ook uitspraken op het gebied van artikel 87 Sr. zijn opgenomen (zij hebben betrekking op het begrip «tijd van oorlog»).

Een tabel om in de oorspronkelijke tekst van het M.Sb. in de loop der jaren gewijzigde teksten terug te vinden is eveneens bij de verzameling gevoegd.

Kortom een handzaam en nuttig werkinstrument.

In België worden sedert 1955 de belangrijkste beslissingen van de militaire rechter van het afgelopen jaar geresumeerd gepu-

bliceerd en van commentaar voorzien, gerangschikt volgens trefwoorden, spijtig genoeg alleen in de Franse taal, in de *Revue de droit pénal et de criminologie*. Hierin zal voortaan verandering komen naar deze rechtspraak ook haar plaats zal vinden in *Panopticon*.

J. Maes

MEDEDELINGEN

Betreffende de verkoop van sommige achtergelaten voorwerpen

De Senaat heeft het wetsontwerp betreffende de verkoop van sommige achtergelaten voorwerpen aan de Kamer van Volksvertegenwoordigers overgezonden (stukken, Kamer, 833 (1980-1981, nr. 1).

De tekst van dit ontwerp luidt:

Art. 1.

Roerende voorwerpen die aan vaklieden zijn toevertrouwd om te worden bewerkt, hersteld of gereinigd en niet binnen een jaar worden teruggehaald, mogen worden verkocht onder de voorwaarden en in de vormen bepaald door de navolgende artikelen.

Voor een motorvoertuig wordt de termijn bepaald in het vorige lid, verminderd tot zes maand.

Art. 2.

Vaklieden die van dit recht wensen gebruik te maken dienen bij de vrederechter van het kanton van hun woonplaats een verzoekschrift in met vermelding van de feiten en, voor elk van de voorwerpen, van de datum van ontvangst, de kenmerken, het gevraagde maakloon, de naam en de laatste bekende woonplaats van de eigenaar en de plaats waar het voorwerp hem is toevertrouwd.

De griffier zendt een afschrift van het verzoekschrift, bij gerechtsbrief, aan de eigenaar.

De beschikking van de rechter, onderaan het verzoekschrift gesteld, bepaalt dag, uur en plaats van de verkoop, wijst de gerechtsdeurwaarder aan die daartoe moet overgaan en bevat, indien nodig, de begroting van de schuldvordering van de eiser.

Is de beschikking niet verleend in aanwezigheid van de eigenaar, dan stelt de aangewezen gerechtsdeurwaarder hem acht vrije dagen te voren bij aangetekende brief in kennis van plaats, dag en uur van de verkoop, indien zijn woonplaats bekend is.

Voor het overige zijn de voorschriften van artikelen 1025 tot 1034 van het Gerechtelijk Wetboek toepasselijk.

Voor de toepassing van artikelen 1030, 1031 en 1032 van het Gerechtelijk Wetboek is de eigenaar gelijkgesteld met een tussenkommende partij.

Art. 3.

De gerechtsdeurwaarder betaalt de schuldvordering van de vakman uit de opbrengst van de verkoop, na aftrek van de kosten. Het overige wordt door de gerechtsdeurwaarder bij de Deposito- en Consignatiekas gestort ten name van de eigenaar en met opmaking van een proces-verbaal van bewaargeving. Heeft de verkoop niet genoeg opgebracht om de kosten te dekken, dan betaalt de vakman het verschil, behoudens verhaal op de eigenaar. Het in bewaring gegeven bedrag vervalt, in hoofdsom en interesten, van rechtswege aan de Schatkist vijf jaar na de bewaargeving, tenzij dat bedrag, binnen die termijn, door de eigenaar, zijn vertegenwoordiger of zijn schuldeisers is opgevorderd.

Art. 4.

Die verkopen geschieden overeenkomstig het bepaalde in de artikelen 226 tot 235 van het Wetboek van registratie-, hypotheek- en griffierechten.

Art. 5.

De bepalingen van deze wet zijn mede toepasselijk op: roerende zaken die openbare of ministeriële ambtenaren onder

zich hebben, hetzij voor een openbare verkoping die niet is doorgegaan, hetzij na hun toewijzing;

roerende zaken die in een meubelbewaarplaats zijn ondergebracht;

auto's die in een garage zijn gebracht.

Worden de zaken of de auto's geplaatst tegen betaling van een periodieke vergoeding, dan beginnen de termijnen, bepaald in artikel 1, te lopen met ingang van de laatste onbetaalde termijn.

Omtrent de eigendom van de bodem van de zee

Destijds werd de aandacht gevestigd op een in Nederland ingediend wetsvoorstel om de Staat tot eigenaar te verklaren van de bodem van de territoriale zee en van de Waddenzee (R.W. 1979-80, 2878).

Dit voorstel werd aangenomen en is als wet van 11 maart 1981 omtrent de eigendom van de bodem van de zee in het Nederlands Staatsblad van 26 maart 1981, 112, gepubliceerd. De tekst van deze wet luidt:

Artikel I

Het Burgerlijk Wetboek wordt als volgt gewijzigd:

A. Na artikel 576 wordt een nieuw artikel ingevoegd, luidende: Artikel 576a. De bodem van de territoriale zee en van de Waddenzee is eigendom van de Staat.

B. In artikel 577 vervallen de woorden: 'en reeden'.

Artikel II

1. Rechtshandelingen die vóór het tijdstip van in werking treden van deze wet zijn verricht en voor de geldigheid waarvan is vereist dat de Staat eigenaar is van de bodem van de territoriale zee of van de Waddenzee, worden door het in werking treden van deze wet voor zoveel nodig bekrachtigd.

2. Zakelijke rechten op de bodem van de territoriale zee of van de Waddenzee, die op het tijdstip van in werking treden van deze wet bestaan, worden geëerbiedigd.

3. Op gebouwen en werken die vóór het tijdstip van in werking treden van deze wet op of in de bodem van de territoriale zee of van de Waddenzee zijn geplaatst, zijn de artikelen 556, 626, eerste lid, 643 en 656 van het Burgerlijk Wetboek niet van toepassing. Deze bepaling is van overeenkomstige toepassing op gebouwen en werken, geplaatst op de bodem van de zee die in geval van uitbreiding van de territoriale zee daartoe zal gaan behoren.

Algemene vergadering van de Nederlandse Juristen Vereniging te Assen

Op 12 en 13 juni 1981 wordt te Assen (Drente) in het Zalen-centrum «Bellevue» de algemene vergadering van de Nederlandse Juristen Vereniging gehouden.

Er zal worden beraadslaagd over twee onderwerpen, nl.:

«Dient in de wet een regeling te worden getroffen omtrent kennisneming door de administratieve rechter van geschillen inzake besluiten, die rechtshandelingen naar burgerlijk recht betreffen?» en

«Dient de wet voorzieningen te bevatten ten aanzien van de zeggenschap van medewerkers en/of gebruikers in bestuurlijke organen van verenigingen en stichtingen?»

De preadviezen werden geschreven, over het eerste onderwerp door prof. mr. J.A. Borman en mr. B.C. Punt en over het tweede onderwerp door prof. P.L. Dijk en J. Schepel. Zij zijn verschenen bij W.E.J. Tjeenk Willink, Zwolle.

In Memoriam mr. Jean Dal

Op 25 mei 1981 overleed mr. Jean Dal, hoofdredacteur van het «Journal des Tribunaux».

Ontroerd betuigt het Rechtskundig Weekblad zijn deelneming aan de familieleden en medewerkers van mr. Jean Dal, die met grote toewijding en bekwaamheid sedert 1966 de redactie van het «Journal des Tribunaux» heeft geleid.